

Litt likestilling – litt frihet

En kvalitativ studie av unge studenters holdninger
til likestilling, kjønn og feminisme

Synnøve Fluge

Masteroppgave

Høsten 2011

Sosiologisk institutt, Universitetet i Bergen

Sammendrag

Likestilling mellom kjønnene er et tema som stadig og med jevne mellomrom er på dagsorden i mediene, i politikken og i samfunnslivet ellers. Likestillingstematikken opptar og berører både menn og kvinner, og det er mange ganger vanskelig å få øye på hvordan og hva som debatteres, og på hvilke premisser. Feministene på 1970-tallet blir sett på som dem som for alvor satte kravet om likebehandling og rettferdighet mellom kjønnene på dagsorden. Dette ble fulgt opp med en likestillingslov som kom i 1978, og likestilling ble et uttalt mål i det formelle politiske virke. Også i arbeidslivet og i samfunnsinstitusjonene for øvrig gjorde likestillingstanken seg gjeldende; menn og kvinner skulle likebehandles. Likestillingspolitikken fikk også innvirkning på privatsfæren, og kvinners liv som tradisjonelt hadde vært knyttet til barneomsorg og husarbeid, fikk gjennom utbygningen av velferdsstatlige tilbud som barnehageplasser, lånekasseordninger og en generell tilrettelegging, tilgang til å ta utdanning og erverve seg lønnsarbeid utenfor hjemmet. Også utbygningen av velferdsstaten, med den etterspørselen etter arbeidskraft som dette medførte, var en viktig faktor for kvinnes inntog i arbeidslivet. Syttitallet blir av mange oppfattet som en periode med store kulturelle omveltninger i hele den vestlige verden generelt, og i de skandinaviske landene ble endringene implementert i den statlige politikken. Dette gjaldt i høyeste grad for likestillingspolitikken del. Vi har levd med formalisert likestilling i tretti-førti år. Likevel ser vi at forholdet mellom kjønnene endrer seg saktere enn vi kunne anta. Det er fremdeles store forskjeller i menn og kvinners livsbetingelser og levekår. Kvinner og menn velger kjønnstradisjonelle utdanninger og yrker, og kvinner både tjener mindre enn menn - og får også i langt mindre grad enn menn tilgang til ledende posisjoner i samfunnet. Kvinner gjør dessuten fremdeles langt mer husarbeid enn menn, og har hovedbyrden av arbeidet i hjemmet. Vi har et stående «tilbud om likestilling», men vi benytter oss i langt mindre grad av det enn man kunne antatt. Hvorfor er det slik? Hva er det dette misforholdet mellom en likestillingsideologi og en tradisjonell kjønnsorden forteller oss?

Min oppgave handler om holdninger til likestilling blant unge menn og kvinner. Jeg har ønsket å studere hvordan barn av de første likestilte generasjonene, de som fikk barn fra syttitallet og i tiårene fremover, opplevde det å være født inn i en «likestillingstid», og hvilke holdninger til likestilling disse hadde. Jeg har ønsket å finne ut hvordan unge mennesker mener forholdet mellom kjønnene er og bør være, og hvordan det fortoner seg å være menn og kvinner på begynnelsen av det 21. århundre. Jeg har gjennomført en kvalitativ

intervjuundersøkelse, og har brukt forskningsintervjuer som metode. Informantene var alle ingeniør- og sykepleierstudenter, og både menn og kvinner i begge utdanningsretningene ble intervjuet. Alt i alt intervjuet jeg femten informanter, fordelt på to tidspunkt. De første ni intervjuene gjennomførte jeg i år 2000. Seks nye ble intervjuet i 2011.

I analysen tar jeg utgangspunkt i informantenes holdninger til likestillingshistorien, slik de oppfattet den, og også hvilke tanker de gjorde seg om feminismebevegelsen på syttitallet. Jeg analyserer videre deres fortellinger og idéer om hva de legger i likestilling, både for deres egen del (i eget liv) og i samfunnet for øvrig. Jeg knyttet dette til begrunnelsene deres for den utdanningen de har valgt, og tanker de gjør seg om fremtiden. Det siste analysekapittelet handler om informantenes oppvekst, og hvordan de betraktet forholdet mellom foreldrene i lys av likestilling og kjønnsoppfatning. I denne delen analyseres også informantenes fortellinger om skolegang og oppvekst generelt.

Materialet samlet sett viser at det finnes lite grunnlag for å hevde at kvinnene er mer likestillingsorienterte enn mennene, selv om annen forskning viser nettopp dette (Ellingsæter et al., 1994, Skjeie og Teigen, 2003). Det er heller ingenting som tyder på at de av informantene som har valgt kjønnsutradisjonelt har større likestillingstilslutning enn de som har valgt tradisjonelt. Dette finner støtte i andre studier om kjønnsutradisjonelle utdanningsvalg (Dypvik, 2011, Røthing, 2006). Det finnes ikke grunnlag for å si noe om at likestillingen «beveger seg fremover», som en lineær prosess, på bakgrunn av de to tidspunktene som undersøkelsen fant sted på. Det som imidlertid finnes, er en uttalt ambivalens, og en tvetydighet i informantenes resonnementer om likestilling. Likestilling blir betraktet som «noe positivt», men dette «positive» kan raskt bli snudd til noe «negativt» dersom likestillingen oppleves som et hinder for valgfriheten. Valgfrihet og individualisme er nøkkelbegreper i studien sett under ett. Den kulturelt betingede og økende individualiseringstendensen som preger hele det senmoderne samfunn (Brannen og Nilsen, 2005, Syltevik, 2000), preger også disse informanthistoriene. Et annet av hovedfunnene i oppgaven er at så lenge likestillingen mellom kjønnene beror på en kjønnsoppfatning av kjønnene som iboende ulike (som de fleste informantene gjør), og så lenge likestillingen betraktes mer som et «sidestillingsprosjekt» heller enn et «likestillingsprosjekt» (Haukaa, 1991), så vil likestillingssituasjonen forbli slik; vi har «litt likestilling» eller «likestilling light» (Skrede, 2004). Som Teigen og Skjeie (2003) hevder, vil litt likestilling, være det samme som «litt frihet».

Antall ord i hovedteksten: 36 909

Forord

Arbeidet med denne oppgaven har tatt tid. Veldig lang tid. Jeg startet på hovedfag i sosiologi våren 1999, og tolv år senere kan jeg endelig levere fra meg teksten min. Jeg kan ikke tro det! Det var ikke lett å gjennomføre, men det var vanskeligere å la det være. I de årene hvor prosjektet lå «dødt» var det likevel alltid med meg. Hvorfor? Fordi likestilling er viktig.

Jeg vil takke min utrolig dyktige og pedagogiske veileder Liv Johanne Syltevik. Uten hennes smarte måter å håndtere min skrivesperre (og andre sperrer) hadde ikke dette gått; «Ti sider». «Tenk deg en symfoni». «Se for deg den ferdige oppgaven». «Fortell om *dine* funn». Aller mest takker jeg henne likevel for hennes faglige dyktighet og inspirerende sosiologiske tenkemåte.

Tusen takk også til Kari Wærness, som var min veileder ved prosjektets start. Det at hun var her når jeg kom tilbake etter så lang tid og fremdeles var interessert i både meg og prosjektet mitt, har rørt meg veldig. Hennes uvurderlige gjennomlesning og kommentarer i slutfasen av prosjektet, setter jeg enormt pris på. Det å tilhøre et institutt med en så lang og solid fartstid når det gjelder kjønns-velferds- og familieforskning generelt, gjør meg stolt.

Jeg kom tilbake til Universitetet med en idé om at jeg kun skulle gjøre mine faglige oppgaver, for nå var jeg jo blitt for «gammel» for studenttilværelsen. Ikke ante jeg at jeg skulle treffe så mange flinke, hyggelige og smarte mennesker som jeg har hatt det så kjekt sammen med. Takk til alle dere på Sofie Lindstrøms hus; Maja, Marthe, Katrine, Erlend, Pål, Jorunn, Mari, Ann -Cathrin, Regina, Anders, Gunhild, Maud, Cathrine og alle dere andre.

Takk også til de femten informantene som var tålmodige og lot meg grave og spørre dem om ting de sjelden snakket om. De gav av sin tid til et prosjekt de ikke visste hvor ville ende, og det er modig. Jeg håper jeg kan gi noe tilbake i form av denne oppgaven.

Takk til mamma og pappa for barnepass og økonomisk og moralsk støtte. Alltid. Også takk til Håvard og Kenneth for nydelige rekreasjonsopphold i Maastricht, og for det beste vennskap.

Underveis i denne lange prosessen har den lille familien Frida og jeg utgjorde ved prosjektets oppstart utvidet seg til også å omfatte lillesøster Ylva, og lillebror Johan. Finere unger enn dere tre finnes ikke. Takk for at jeg får være mammaen deres. Det er til slutt et veldig spesielt menneske jeg vil tilegne hele denne oppgaven til, og som er grunnen til alt. Ordene blir bare så ubetydelige, Stian. Det at du så og forsto hvor viktig det var for meg å fullføre prosjektet mitt, og det at du la til rette på *alle* tenkelige måter for at det skulle skje, ville ingen andre enn *du* gjort for meg. Tusen, tusen takk.

Bergen, 29. november 2011

Synnøve Fluge

Innholdsfortegnelse

Kapittel 1: Innledning	1
Forskning om holdninger til likestilling.....	4
Studiens bakgrunn og problemstilling (er).....	9
Kort om teoretisk og metodisk tilnærming	11
Gangen i oppgaven.....	12
Kapittel 2: Teoretisk utgangspunkt	14
Innledning.....	14
Likestilling	14
Ulike diskurser om likestilling	16
Kjønnsideologi og kjønnsstrategi	20
Mot et individualisert samfunn	23
Avslutning	25
Kapittel 3: Metode	26
Innledning.....	26
Om utviklingen av prosjektet	28
Utvalget	30
Om gjennomføringen av intervjuene.....	31
Om analysen.....	33
Vurdering av gyldighet og troverdighet	35

Om studiens overførbarhet	37
Etiske refleksjoner	38
Avslutning	39
Kapittel 4: Tanker om likestillingskamp og feminisme	40
Innledning.....	40
Synet på likestillingskampen: Arven fra syttitallet	40
Likestilling som prosess?	43
Holdninger til feminisme	45
Likestillingsinteresse	48
Avsluttende diskusjon	52
Kapittel 5: Den kompliserte likestillingen.....	55
Innledning.....	55
Likestilling- politikk eller private anliggende?	55
Litt, men ikke helt	59
Lik, men forskjellig	61
Et spørsmål om biologi?.....	64
Tradisjonell versus egalitær kjønnsideologi.....	67
Midt i mellom? Den transisjonelle kjønnsideologi	68
Avsluttende diskusjon	69

Kapittel 6: Å vokse opp- å bli kvinne, å bli mann	71
Innledning.....	71
De signifikante andre	72
Arbeidsfordeling, forklaringer og beskrivelser	76
Konflikt og kritikk.....	79
Den sekundære sosialiseringsarena - skolegang og utdanning	80
Begrunnelser for utdanningsvalg	86
Avsluttende diskusjon	88
Kapittel 7: Sammenfatning og konklusjon	91
Litteratur	98
Vedlegg I.....	104
Vedlegg II:.....	108
Vedlegg III	109
Vedlegg IV:	112

Kapittel 1: Innledning

Norge ble nylig rangert som nummer én i en internasjonal undersøkelse om likestilling mellom kjønnene, utført av World Economic Forum (Holter et al., 2009). Etter fire tiår med fokus på likestilling og kjønnsproblemer, figurerer Norge i verdenstoppen; det sies at vi er «verdensmestrene i likestilling» (Holst, 2002, Skjeie og Teigen, 2003). Kvinner og menn har nesten like høy yrkesdeltagelse; henholdsvis 82 prosent og 89 prosent for aldersgruppen 25-56 år (Kjølørød og Frønes, 2003). Tre av fem studenter ved høyskoler og universiteter er kvinner, og det blir rapportert om en utjevning mellom menn og kvinner når det gjelder fordeling av husarbeid og omsorgsarbeid også i hjemmet (Brandth et al., 2005, Holter et al., 2009, Hirsch, 2010). Forholdet mellom kjønnene har etter 1970 endret seg i et så stort omfang - ikke bare i Norge, men i hele den vestlige verden - at det er riktig å betegne det som en *kjønnsrevolusjon* (Hobsbawm, 1997)¹. Mens 1950-tallet kan sies å ha vært kjernefamiliens storhetstid, med hjemmeværende mødre og fedre som «breadwinners», var 1970-tallet det tiåret hvor kvinner i stor skala tok utdanning og gikk ut i arbeidslivet og menn i økende grad begynte å orientere seg mot hjemmesfæren (Skrede, 2004). 1970-tallet blir ofte kalt «det store likestillingstiåret»; tradisjonelle kjønnsroller ble utfordret av andre måter å leve på og betrakte kjønn på. Kvinners yrkesdeltagelse ble tilrettelagt i form av innføring av familiepolitiske tiltak som økning av foreldrepermisjon og økt barnehagedekning (ibid.)².

Lov om likestilling mellom kjønnene (Likestillingsloven) i Norge trådte i kraft i 1979, etter at den var blitt vedtatt av Stortinget i 1978 (Lovdata, 1978). Kvinner og menn skal gjennom denne loven sikres like muligheter til utdanning, arbeid og kulturell og faglig utvikling. Loven skal fremme likestilling mellom kjønnene og tar særlig sikte på å bedre kvinnens stilling (ibid.). Om de skandinaviske landene, som var trygt forankret i en sosialdemokratisk tradisjon etter andre verdenskrig, ble det hevdet at de hadde et spesielt gunstig grunnlag for utvikling av en velferdsstatsmodell som ivaretok kvinnen og barnets rolle; en stat basert på feministiske målsettinger og idealer (Hernes, 1987). Denne særegne «statsfeminismen»; sammenkoblingen mellom den kulturelt skapte kvinnebevegelsen på «grasrotplan» og velferdsstatspolitikken ble

¹ 1970 tallet var generelt kjennetegnet av en større kulturell omveltning, hvor kjønnsrevolusjonen var en (men kanskje den mest omgripende) av mange små og store «revolusjoner» (kamp for homofile og lesbisk rettigheter, kapitalismekritikk, fredsbevegelser og et økende globaliseringsfokus, for å nevne noe).

² Gradvis utover på 1970-tallet ble 50-tallets såkalte «husmorfamilien» erstattet med en toinntektsfamilie, eller mer korrekt: «far på heltid og mor på deltid» (Knudsen og Wærness, 1996).

hevdet å være en av de viktigste grunnene til at de skandinaviske landene ble foregangsland når det gjelder ulike likestillingsspørsmål (ibid.).

Norske kvinner og menn har gjennom de siste tretti-førti årene gradvis fått sikret grunnleggende, formelle rettigheter hva kjønnsrettferdighet angår (Holst, 2002). I forhold til hvilke utfordringer som fremdeles finnes knyttet til kjønn på verdensbasis, kan det synes lite presserende å fokusere på det som fremdeles finnes av «ulikestilling» mellom menn og kvinner i vår del av verden. Men til tross for at vi sies å være «verdensmestre i likestilling» viser forskning at det *er* forskjell på hvilke muligheter man har som mann og kvinne, gutt og jente i Norge, selv på 2000-tallet. I forholdet mellom det å være likestillingsverdensmester, og erkjennelsen av at enkelte ting ikke er slik de bør være i likestillingssammenheng, oppstår det et paradoks:

«Å vokse opp i et land som er «verdensmester i likestilling», kan gjøre at man for naivt tar likestilling som en selvfølge, og ikke tar opp kampen når den står på spill – fordi man tenker på likestilling som en naturlig ordning som ikke kan stå på spill. Men blir man fortalt mange nok ganger at man lever i et «likestillingsland» der kvinner er frigjort, samtidig som man i det daglige opplever at man slett ikke er fri, kan det også skjerpe den kritiske sansen: Hva er i veien her? Er det noe våre mødre ikke har greid å gi oss? Er det noe av det vi har fått, som vi kanskje ikke vil ha? Hva vil vi selv kjempe for? » (Holst, 2002: 18).

Som Holst peker på kan en gjennom å ta likestillingen for gitt bli handlingslammet, samtidig kan det også være et grunnlag for kritisk tenkning og problematisering omkring likestillingssituasjonen slik den fremstår for oss. Forskning synliggjør menn og kvinners ulike deltagelse og posisjoner i det norske samfunnet (jfr. blant andre Holter et al., 2009, Skjeie og Teigen, 2003). Kvinner jobber mest deltid, tjener minst og er mest sykemeldt (Knudsen og Wærness, 1996). Menn bruker fremdeles mindre tid sammen med barna sine enn kvinner, og bruker mest tid på jobb (Lappegård og Noack, 2009, Hirsch, 2010, Kitterød, 2000, Danielsen, 2002). De fleste kvinner skifter etternavn til mannens navn når de gifter seg, og de aller fleste barn som blir født innen eller utenfor ekteskap får fars etternavn (Noack, 2008). Det er fremdeles kvinner som gjør mest husarbeid, tar lengst permisjon med små barn og tjener betydelig mindre enn menn generelt. Når det kommer til inntekt og ledende posisjoner i næringsliv og kulturliv, kommer kvinner stadig dårligere ut enn menn. Fortsatt er majoriteten av de som har lederposisjonene i næringslivet menn, og det er også flest menn på lønns- og formuetoppene, og generelt i øvrige maktposisjoner i samfunnet (Skjeie og Teigen, 2003,

NOU, 2008 : 6). Vi har også stadig et kjønnssegregert arbeidsliv i Norge (Dypvik, 2011, Vikan, 2001). Den store endringen kan sies å være at kvinner nå får betalt for å utføre oppgaven kvinner tidligere gjorde ubetalt hjemme (Christensen og Syltevik, 2009, NOU, 2008 : 6). Samtidig er de yrker kvinner går inn i blitt flere, mens menn velger mer kjønnsstradisjonelt (ibid.). Kjønn er – og ser ut til å forbli – en av de seige, grunnleggende strukturene som er av stor betydning for identitetsdannelsen og livsutfoldelsesmulighetene til mennesker på en rekke områder. Misnøyen med likestillingens «status quo» kommer til uttrykk med jevne mellomrom, ofte i den politiske debatten, og ofte uttrykt fra ulikt hold i mediene og i den generelle samfunnsdebatten (Teigen, 2006). Men det er ikke bare misnøye mot likestillingens «tilkortkommenhet» å spore i disse debattene; det blir også uttrykt fra noen at likestillingen har gått «for langt» eller at «likestillingen er i tilbakegang» (ibid.). Det er et komplisert bilde som tegnes opp.

Hvor begynner, og hvor og hvorfor stopper likestillingen opp? I en kronikk publisert i flere aviser i forbindelse med Likestillingslovens 30-årsdag i 2009, skrev daværende barne- og likestillingsminister Anniken Huitfeldt at til tross for at loven har eksistert 30 år, så finnes det fremdeles grunner til å diskutere og debattere temaet likestilling (Huitfeldt, 2009). Selv om det både politisk og mellom partene i arbeidslivet hersker enighet om lovens betydning og viktighet, er det enda et stykke igjen til det eksisterer full likestilling mellom kjønnene. Huitfeldts tanker om likestillingen har en gjennomgangstone vi finner igjen både i den politiske retorikken generelt - hvor så godt som alle de politiske partiene enes om likestillingsideen - og i det offentlige ordskiftet i mediene. Vi har kommet et stykke på vei, vi har likevel et stykke igjen- men ofte er vi uenige om målene og metodene. Dette er det generelle omkvedet i den offentlige politiske likestillingsdiskursen. Norge har i verdensammenheng vært et foregangsland når det gjelder likestillingsarbeid, og gjennom nettopp lovgivning og en bred og uttalt politisk enighet om likestillingsmålene har debatten blitt holdt varm gjennom de siste 40 årene, varierende i styrke og intensitet. Debattene topper seg gjerne i forbindelse med lovforslag eller endringer av lovverk som berører familiesfæren, som for eksempel angående økningen av fars del av foreldrepermisjonen³, eller innføring av (og endring i) kontantstøtteordningen, publisering av forskning om kvinners marginaliserte posisjon i ledende verv og styrer i næringslivet, eller når det settes fokus på lønnsujevnheter

³ Se for eksempel hvordan nåværende barne-, og likestillings- og inkluderingsminister Audun Lysbakken (SV), snakker om likestilling og fedrekvote, Valestrand, Terje (2000) Pappas kampskrift. *Bergens Tidende*. Bergen.

mellom kjønnene. Kjønn er fortsatt en av de seige, grunnleggende strukturerende som er av stor betydning for identitetsdannelsen og livsutfoldelsesmulighetene til mennesker på en rekke områder. Ut fra et perspektiv på likestilling som både beskriver endring i forholdet mellom kjønnene- men også tar på alvor den stillstanden som preger likestillingen og peker på de stabile forskjellene mellom menn og kvinner- kan en konkludere som Skrede med at vi har «likestilling light» (Skrede, 2004).

I denne oppgaven er jeg opptatt av hva unge menn og kvinner som tar høyskoleutdanning mener om likestilling, og hvilke kjønnsforestillinger disse har. Jeg har intervjuet 15 unge ingeniør - og sykepleierstudenter. Den første sekvensen av intervjuer ble gjennomført i år 2000, den andre i 2011. Bakgrunnen for at jeg valgte å intervjuer kvinner og menn under utdanning vil jeg komme tilbake til, men jeg er opptatt av hva unge voksne tenker angående likestilling i dag, fordi hva «vanlige» folk tenker om likestilling og kjønn er lite studert tidligere. I fortsettelsen av dette innledningskapittelet vil jeg beskrive aktuell forskning om holdninger til likestilling, kjønn og kjønnsroller. Deretter presenterer jeg bakgrunnen for oppgaven, og problemstillingene som oppgaven kretser rundt, og begrunnelsen for valget av disse. Jeg går deretter videre med presiseringer av noen viktige begreper som jeg tar utgangspunkt i. Jeg redegjør så kort for de teoretiske og metodiske perspektivene jeg har valgt, før jeg i siste avsnitt presenterer oppgavens oppbygging som helhet.

Forskning om holdninger til likestilling

Sammenhengene mellom det vi gjør (praksis), og det vi sier vi gjør – eller ønsker å gjøre (idealer) - kan ofte være uklare (Syltevik, 2000). Å beskrive likestilling som en rettferdighetsnorm, en rettighet eller et politisk uttalt mål, kan si noe om likestilling som *ideal*. Dersom vi snakker om måten vi organiserer livene våre på som menn og kvinner ut fra et slikt likestillingsideal; i familien, arbeidslivet eller i samfunnet for øvrig, kan vi snakke om likestilling som en form for praksis (Hochschild, 1997a)⁴. Denne oppgaven omhandler holdninger til likestilling, og bidrar dermed i størst grad til å belyse hvilke idealer vi har, heller enn hva vi faktisk gjør. Forskning som omhandler holdninger til likestilling kan

⁴ Forholdet mellom idealer og praksis mht. likestilling vil jeg med utgangspunkt i blant andre Hochschild (1989a) redegjøre grundigere for i neste kapittel.

undersøkes med utgangspunkt i praksis, men ofte måles holdninger kvantitativt med utgangspunkt i en over tid relativt varig innstilling til et fenomen⁵.

Vi vet at det generelt er forholdsvis stor oppslutning om likestillingsmodellen i de skandinaviske landene, hvor begge kjønn forventes å delta i både familieliv og inntektsbringende arbeid utenfor hjemmet, og at holdningene til likestilling har endret seg i positiv retning de siste 30-40 årene (Skjeie og Teigen, 2003, Aarseth, 2010). I hele den vestlige verden - også på et globalt nivå - ser vi en økt likestillingstilslutning, og dette henger også sammen med den generelle moderniseringsprosessen (Bergh, 2008, Knudsen og Wærness, 1999, Teigen, 2006, Connell, 2011). Connell (2011) påpeker at denne endringen ikke nødvendigvis foregår i samme retning, eller på samme måte på ulike steder i verden. Det er likevel grunnlag for å hevde at holdninger til likestilling i stor grad har endret seg fra rundt 1970 og frem til i dag (Knudsen og Wærness, 1999). I de skandinaviske landene har endringen skjedd i takt med økningen av kvinners deltagelse i inntektsbringende arbeid og utviklingen av velferdsstaten.

Det er ikke overraskende at det er blant kvinner det finnes høyest oppslutning om likestillingsidealet (Knudsen og Wærness, 1999). Flere undersøkelser gir grunnlag for å si at det først og fremst er kvinnenens oppslutning som er økende, og at dette henger sammen med at kvinner også i økende grad tar høyere utdanning. Likestillingsidealet blir dermed i tråd med egne interesser (Teigen, 2006). Menns holdninger til likestilling har i mindre grad vært analysert (ibid. Connell, 2011). I internasjonal forskningssammenheng er Connell (1995, 2011) en av dem som beskriver menns likestillingsorientering. Hun hevder blant annet at patriarkatets legitimitet er i ferd med å slå sprekker, og at det nå er likestillingsmotstandere som har begrunnelsesbyrden (Teigen, 2006). Connell hevder videre at det også blant menn er en økende tendens til at klassetilhørighet spiller inn når det gjelder likestillingstilslutning (Connell, 2011: 10). Hun finner imidlertid at det eksisterer lite konsensusstenkning omkring likestillingsspørsmål når det gjelder menn som gruppe, men at det på et internasjonalt nivå kan virke som at yngre menn har en økende oppslutning om likestillingsspørsmål (ibid.:14).

⁵ I sosialpsykologien betegnes holdninger som «vedvarende beredskap til å reagere positivt eller negativt overfor spesielle objekter, ideer og verdier (...). Holdninger kommer til uttrykk gjennom oppfatninger og meningsyttringer, som følelsesmessige reaksjoner, og i handlinger. De kan være basert på kunnskap eller være ervervet gjennom erfaringer, men er ofte overtatt relativt ureflektert fra foreldre, venner og andre grupper man har valgt å identifisere seg med.» Teigen, Karl Halvor (2011) *Store Norske Leksikon*. holdning. (2011-11-20) I *Store norske leksikon*. Hentet fra <http://snl.no/holdning>.

Connell hevder også at menn i de skandinaviske landene i global sammenheng er i en særstilling når det gjelder kjønnspraksis (2011: 17) ⁶.

Ulike trender spriker i mange retninger når det gjelder holdninger til likestilling (Skjeie og Teigen, 2003, Martinsson, 1997, Holter et al., 2009). Debatten om likestilling, eller «likestillingsresonnementet», er uunngåelig å støte på og dermed også å forholde seg til, og treffer i varierende grad - og tillegges ulik mening og innhold - i befolkningen generelt (Martinsson, 1997). Flere forskere har (jfr. avsnittet over) - ikke overraskende - funnet at holdninger til likestilling også varierer med klasse og utdanning (Faber, 2008, Hochschild, 1997a, Ellingsæter et al., 1994, Ellingsæter et al., 1997, Teigen, 2006). I en masterstudie av moderskap og klasse finner Indergaard (2011) store forskjeller i likestillingstilslutning blant kvinnene hun intervjuer, relatert til utdanningsnivå og klassetilhørighet. Likestillingsidealet har langt større oppslutning blant høyt utdannede middelklassekvinner, enn kvinner med lav utdanning eller med en arbeiderklassebakgrunn (Indergaard, 2011, Ellingsæter et al., 1994). Dette samsvarer med funn som Faber gjør i sitt doktorarbeid (2008). Hun peker dessuten på at likestilling for arbeiderklassekvinner i langt større grad dreier seg om praktiske enn ideologiske spørsmål (Faber, 2008). Annen forskning viser også at kvinner generelt har større likestillingstilslutning enn menn (Holter og Halsaa, 1996, Holter et al., 2009, Teigen, 2006). I tillegg til kjønn, klasse og utdanning, påvirker også andre og ofte motsetningsfylte samfunnsnormer eller ideologier om kjønn, holdninger til likestilling ⁷.

Mari Teigen etterlyser generelt forskning om nordmenns holdninger til likestilling, og hun etterlyser forskning på forskjellen mellom menn og kvinners holdninger til likestilling (2006: 254). Hun foretar, sammen med Hege Skjeie, en analyse av et kvantitativt datamateriale som spenner fra 1985- 2001 (Skjeie og Teigen, 2003). Her tar de utgangspunkt i ett enkelt spørsmål om likestilling. Spørsmålet er formulert på denne måten:

«Det siste tiår er det lagt vekt på å skape likestilling mellom kvinner og menn. Vil du si at likestillingen bør føres videre, er den ført langt nok, er den ført for langt, eller har du ingen mening om denne saken?» (Teigen, 2006: 256).

⁶ Jfr. debatten om foreldrepermisjon og menns uttak av fedrekvoten, som kan sies å være unik i verdenssammenheng

⁷ Om ulike kjønnsideologier, se kapittel 2, s. 22-24.

Skjeie og Teigen finner blant annet at mens det er en stabil positiv holdning blant kvinner til at likestillingen bør føres videre, med en gradvis utjevning mellom kvinner med høy og lav utdanning, er det en tiltagende tendens til at menn (spesielt unge med høyere utdanning) oftere svarer at likestillingen er ført for langt. De drøfter om årsaken til dette kan være den konkurransesituasjonen (med kvinner) nå unge, høyt utdannede menn møter i hjemmesfæren og i arbeidslivet. Eldre menn, og menn fra arbeiderklassen konkurrerer ikke med kvinner i samme grad som høyt utdannede, unge menn, og har dermed lettere for å si at likestilling ikke er oppnådd, og bør føres videre. Likestillingen oppleves ikke som truende for egne *interesser* (Teigen, 2006). Teigen peker videre på at det er en tendens innen forskningen til å bagatellisere kjønnsforskjeller i syn på likestilling. Hun hevder at spesielt innen mannsforskningen er det *bredden* av likestillingstilslutning som har vært hovedfokus.

«Det er menn som medspillere i likestillingsbestrebelsene, som strekes opp. Menn beskrives som like mye for likestilling som kvinner, riktignok med forbehold om at det kan eksistere uenighet mellom menn og kvinner om hva som er de viktige likestillingsspørsmålene (se f.eks. Holter, 1989b; Lorentzen, 2004)» (...) ”Menns motstand og ambivalens i forhold til likestillingsprosjektet har i liten grad vært gjort til gjenstand for inngående drøftinger» (Teigen, 2006: 257).

Dagens likestillingsdiskurs er fylt av doble budskap. Den økende uenigheten mellom menn og kvinner slik Teigen (2006) finner (da særlig mellom *unge* menn og kvinner) om likestillingsspørsmål, kan forstås som uttrykk for mange menns forestillinger om at likestilling er oppnådd: «Likestillingen er ført langt nok». Dette er en oppfatning som samtidig buttrer mot de fleste kvinners oppfatning av at det er «langt» igjen til likestilling: «Likestillingen bør føres videre» (ibid).

I studien «Gender Equality and Quality of Life» presenterer og analyserer Øystein Gullvåg Holter, Helge Svare og Cathrine Egeland (2009) funn fra en omfattende surveyundersøkelse blant norske menn og kvinner i 2007. I denne undersøkelsen setter de søkelys på holdninger til, og forståelse av likestilling blant menn og blant kvinner. De ser også på kjønnspraksis. I analysen av datamaterialet spør de; «Hva gjør folk mer eller mindre kjønnslikestilte? Er det et stort «hull» mellom holdninger og praksis når det kommer til likestilling? Er det en stor forskjell mellom kvinner og menn?» Holter, Svare og Egeland finner at det er noen former for holdninger som får større likestillingsoppslutning enn andre (2009). I denne studien finner de blant annet at det ikke er blant menn man finner den største diskrepansen mellom hva som

tenkes eller sies (holdninger) og hva som gjøres (praksis), hva likestilling angår; det største misforholdet mellom likestillingsholdninger og praksis finnes blant kvinner. Kvinner har gjennomgående litt større oppslutning om likestilling på et generelt plan, men Holter, Svare og Egeland (2009) finner at forskjellen er relativt liten. De finner ikke den tiltakende, manglende oppslutningen hos unge menn som Teigen (2006) refererer til i sin analyse. Studien er omfattende og gir en interessant analyse av norske menn og kvinners holdninger til likestilling. Det er imidlertid et komplisert landskap Holter, Svare og Egeland (2009) tegner opp;

«Norwegian society in the year 2007 is characterised by broad support for gender equality – but also by ambivalence and resistance to it. The study shows a mixture which is, in many respect, puzzling» (s. 171).

De peker på noen mulige forklaringer på ambivalensen de finner. En stor del av respondentene (både menn og kvinner) har en positiv holdning til likestilling når det kommer til praktiske forhold som for eksempel fordeling av husarbeid, barneomsorg, og lønnsfastsettelse. På et mer generelt plan, når det kommer til *idéen* om likestilling som omfatter politikk, statens «innblanding», «likestillingshistorien» etc. er derimot ikke oppslutningen like stor. «It is a good thing that women and men are equal, while equality is interpreted as homogenization and therefore evaluated as something negative» (Holter et al., 2009: 185). Holter, Svare og Egeland (2009) finner også en tendens i sitt materiale til at både menn og kvinner synes forskjellen mellom kjønnene må være der, og at vi «tross alt er skapt forskjellig». Oppslutningen om likestillingsidealet blant norske kvinner og menn er høy i dag (Holter et al., 2009, Skjeie og Teigen, 2003), men undersøkelser viser også at denne oppslutningen blant annet er dalende i enkelte grupper (Teigen, 2006). Det faktum at det ikke er full oppslutning om likestillingsidealet, er også et uttrykk for at ikke alle er enige om at likestilling er et viktig mål å jobbe for (ibid.).

Det er få kvalitative undersøkelser om holdninger til likestilling, men i Sverige har Lena Martinsson (1997) intervjuet ti heteroseksuelle par om likestilling, kjønn og kjærlighet. Hun finner at likestillingsnormen, som kan beskrives som en utpreget moderne norm, maner til en refleksivitet over de tradisjonelle kjønnshierarkiske prinsipper. Likestillingsresonnementet, skriver hun, gjenskapes gjennom de subjektene som det konstituerer (Martinsson, 1997: 81). Likestillingsnormen er en «uferdig norm», i den betydning at den bærer preg av en prosess,

hvor hun finner at informantenes fortellinger gjenspeiler et stabilt «da»- hvordan ting var før- mens de betrakter sitt «nå» med større usikkerhet⁸. Martinsson er interessert i å finne ut hvordan hennes informanter «benytter seg av likestillingsresonnementet», og hva dette betyr for dem i forhold til å forstå seg selv. Hun finner at likestillingsnormen til dels arter seg ulikt for menn og kvinner, men også for menn og kvinner innbyrdes. Likestillingsresonnementet brukes av menn og kvinner som en kulturell ressurs for å skape kjønnsidentitet i det senmoderne samfunnet. Hun hevder at resonnementet om likestilling kan bidra til en forståelse av kjønn som noe foranderlig (ibid.). I informantens fortellinger finner hun inkonsekvens og motsetninger, som nettopp belyser det foranderlige i fortellingen om kjønn og forholdet mellom kjønnene. Likestilling er bare en av mange mulige kulturelle ressurser som tas i bruk.

Forskningen om holdninger til likestilling peker ikke i én retning. Norge er et foregangsland når det kommer til stor oppslutning om likestillingsidealer, samtidig som kjønn, alder og utdanning er av de faktorene som har betydning når man måler denne oppslutningen (Teigen, 2006). Det at kjønnsforståelsen også preges av ulike og ofte motstridende kjønnsideologier, gjør at holdninger til likestilling ikke synes å følge én retning eller én utvikling. Det at det finnes få kvalitative studier om holdninger til likestilling som kan fange kompleksiteten i folks holdninger som de kvantitative studiene risser opp, er det jeg ønsker å bidra med å gi kunnskap om i min studie. Ambivalens, på ulike nivåer, synes å være et nøkkelbegrep i mye av forskningen omkring likestilling. Ambivalensen og det motsetningsfylte, og hva denne bunner i, har også en sentral plass i analysen i denne studien.

Studiens bakgrunn og problemstilling (er)

På slutten av 1990 tallet, i tiden rundt årtusenskiftet, blomstret det en debatt om likestilling og feminisme som fikk stor medieoppmerksomhet i de skandinaviske landene. Debatten kom i kjølvannet av utgivelsene av to antologier, «Fittstim» (Skugge et al., 1999) i Sverige og «Råtekst» i Norge (Solheim og Vaagland, 1999). Tekstene i antologiene var skrevet av unge kvinner, og skulle på et vis ta pulsen på likestillingssituasjonen i de skandinaviske landene rundt årtusenskiftet. Det ble blant annet hevdet at likestilling på langt nær var oppnådd, og at «døtre og sønner av 68-erne» som hadde fått likestillingsideologien «inn med morsmelken»

⁸ Dette samsvarer med funn som Connell (2011) gjør.

på 1970-tallet, følte seg forsmådd og lurt av foreldregenerasjonen som hadde lovet dem likestilling, men ikke hadde oppfylt lovnadene i praksis (Skjeie og Teigen, 2003, Holst, 2002). Barna til den første generasjon med likestillingsorienterte foreldre var blitt voksne. Begrepet «nittitalfsfeminisme», eller «00-feministene» verserte i en del medier, og de unge kvinnene fra «Fittstim» og «Råtekst» var toneangivende for debatten som fulgte (Helseth, 2005). I debatten kunne det fremstå som om alle hadde vokst opp med likestilte og karriereorienterte mødre, barnevogntrillende fedre og med kjønnsnøytral undervisning på skolen. Og likevel så var det noe som gikk feil. Likestillingsprosjektet var ikke fullført. Var det sånn det var? Blant annet med utgangspunkt i dette, mente jeg at det kunne være av sosiologisk interesse å undersøke hvordan «vanlige» unge studenter tenkte omkring de temaene som ble presentert. Hvilke holdninger og tanker hadde unge mennesker under utdanning omkring likestillingskampen på 70-tallet? Hvilke assosiasjoner hadde de til feminismen, og hva betød egentlig likestilling for dem og samfunnet rundt dem? Disse spørsmålene, blant flere, dannet utgangspunktet for studien.

Kvinnene og mennene jeg har intervjuet var alle i gang med ingeniørutdanning eller sykepleierutdanning. Når jeg ville intervju unge kvinner og menn som var under høyere utdanning, så var det fordi høyt utdannede i stor grad forventes å slutte opp om likestillingsidealet. Flere studier viser nettopp dette (Knudsen og Wærness, 2001, Teigen, 2006, Ellingsæter et al., 1994). Utgangspunktet mitt var at jeg ville komme i kontakt med informanter som jeg antok hadde interesse for likestilling og feminisme, slik «råtekst- og fittstimjentene» hadde. Begrunnelsen for å intervju studenter på disse to studieretningene, var at jeg ønsket å sammenlikne to typer utdanning som tradisjonelt var knyttet til henholdsvis sterk manns- og kvinnerepresentasjon. I følge statistikk fra Statistisk Sentralbyrå (Hirsch, 2010) er det fremdeles stor overvekt av kvinner som tar helse-, sosial- og idrettsfaglig utdanning (79.5 % kvinneandel), mens det er flest menn som velger naturvitenskapelige fag, håndverksfag og tekniske fag (32.9 % kvinneandel). Ved å ta utgangspunkt i disse utdanningskategoriene - og samtidig intervju både menn og kvinner i begge utdanningsinstitusjonene - ønsket jeg å kunne knytte utdanningsvalg (tradisjonelt/ikke-tradisjonelt) til en generell diskusjon om holdning til likestilling⁹. Under bearbeidelsen og

⁹ Det har vakt en del debatt i Norge de siste årene at det som tidligere het *Likestillingsombudet*, opprettet i Norge i 1978 som det første land i verden, fra og med 2006 ble hetende *Likestilling – og diskrimineringsombudet* (<http://www.ldo.no/>). Det nye ombudet skal ikke lenger bare ivareta kjønnslikestillingen og være et ombud for kjønnsdiskriminering, men skal bekjempe diskriminering også med bakgrunn i etnisitet, religion, seksuell orientering og alder, for å nevne noen (ibid.).

analysen av intervjuene fra år 2000 kom jeg til et punkt hvor problemstillingene jeg hadde hatt som utgangspunkt «glapp unna» for meg, og jeg måtte stille meg nye spørsmål til materialet. Informantene hadde verken et forhold til den dagsaktuelle debatten som verserte i mediene på det tidspunktet, og jeg fant lite i intervjuene som kunne plassere dem i kategorien «barn av den likestillingsorienterte 68`generasjonen». Jeg måtte se på materialet mitt med et nytt blikk, og når jeg elleve år etter intervjuet seks nye informanter (også unge ingeniør- og sykepleierstudenter), tok jeg fatt i noen av de samme problemstillingene, men med modererte «førforestillinger».

Problemstillingen i studien ble omformet til: Hvilke holdninger har unge menn og kvinner til likestilling, kjønn og feminisme? Jeg ønsket fortsatt å belyse hva de unge kvinnene og mennene tenkte om likestillingshistorien og feminismebevegelsen på 1970-tallet (ofte trukket fram som likestillings «startpunkt»). Denne underproblemstillingen danner nå utgangspunkt for analysekapittel fire. Jeg ville videre finne ut hva informantene la i begrepet likestilling for deres egen del, og hva likestilling betød i deres egne liv og i samfunnet, slik de så det. Ble likestillingen betraktet som en rettighet de hadde tilgang til? Som de ville ha tilgang til? Var likestilling viktig for dem? Disse spørsmålene blir drøftet inngående i kapittel fem. Jeg synes også at det var viktig å undersøke hvorvidt og hvordan disse unge mennene og kvinnene reflekterte omkring likestilling i forhold til skolegangen og oppveksten sin. Hadde foreldrene deres vært preget av likestillingsorienteringen som preget samfunnet for øvrig når de vokste opp, slik de hadde oppfattet det¹⁰? Hvordan var arbeidsdelingen mellom foreldrene deres, og hvordan organiserte de familielivet sitt, slik informantene husket det? Jeg ønsket også å se på hvorvidt likestilling mellom kjønnene i skolen var noe informantene kunne huske ble vektlagt og fokusert på, og i kapittel seks vil disse temaene belyses.

Kort om teoretisk og metodisk tilnærming

«Problemformuleringer sier også noe om den som har formulert dem. Hva man er opptatt av, er knyttet til hvilke erfaringer man har - hvem man er og hvor man kommer fra» (Holst, 2002: 17). Mitt ståsted er et feministisk ståsted. Det å skulle definere feminisme, er ikke ukomplisert, og kanskje heller ikke noe mål. Det feminisme betyr for meg, i tillegg til å være en politisk (og akademisk) idéretning (Holst, 2009), er en forestilling om at likestilling mellom kjønnene er et frigjøringsprosjekt, som bunner i en tanke om en rettferdighet mellom

¹⁰ Informantene var alle født mellom 1970 og 1990

menn og kvinner. Det er dermed også en forestilling som er knyttet til en forståelse av at den dominerende kjønnsordenen er urettferdig og har uheldige konsekvenser for både menn og kvinner.

Teorier som tar utgangspunkt i en konstruktivistisk tilnærming til *kjønn*, hvor den sosiale og (samfunns-)skapte dimensjonen ved kjønn (gender) blir vektlagt framfor det biologiske kjønn (sex), er perspektivet i denne oppgaven. Begrunnelsen for valget av dette teoretiske fundamentet, er at jeg støtter meg til en forståelse av (sosialt) kjønn som noe som stadig er i forandring – noe flytende, og som er kulturelt skapt (Connell, 1995, Butler, 1999, Connell, 2011). Jeg forholder meg også til begrepet *likestilling* på denne måten. I forhold til mine informanter er jeg imidlertid opptatt av – og vil være åpen for - hvordan *de* oppfatter kjønn og likestilling. Om informantene oppfatter kjønn på andre måter, knyttet til for eksempel biologi, og hva de forstår med likestilling, er det jeg fokuserer på i studien.

Jeg har valgt en kvalitativ innfallsvinkel, og metoden jeg benytter er forskningsintervjuer. Jeg har intervjuet femten informanter, på to ulike tidspunkt (2000-2011). Det å frembringe kunnskap om holdninger til likestilling og kjønnsforståelse med utgangspunkt i informantenes egne fortellinger, gir meg mulighet til å arbeide fleksibelt og komme «tett på»¹¹.

Gangen i oppgaven

I *kapittel to* gir jeg en grundigere presentasjon av den teorien jeg anvender i denne oppgaven. Jeg redegjør for teorier om *likestilling* og ulike diskurser knyttet til likestilling. Jeg redegjør også for Hochschilds begreper om *kjønnsideologi* og *kjønnsstrategi* som jeg vurderer som sentrale i denne sammenheng. Til slutt i kapittelet gjennomgår jeg *individualiseringstesen*, og skisserer og drøfter kort den kritikken som er kommet mot dette begrepet.

I *kapittel tre* redegjør jeg for valg av metode og utvalg, i tillegg til at jeg drøfter ulike metodiske problemstillinger og utfordringer. Også etiske vurderinger blir kort kommentert i denne delen av oppgaven. Kapittelet starter med å drøfte det metodologiske utgangspunktet jeg har valgt for arbeidet med masteroppgaven.

¹¹ Se forøvrig diskusjon i kapittel 3

I *kapittel fire* starter jeg analysearbeidet av det empiriske materialet. Overskriften på kapitlet er «Tanker om likestillingskamp og feminisme», og her ser jeg på hvordan informantene selv forsto og fant mening i historien om likestilling og feminisme.

I *kapittel fem* belyser jeg informantenes tanker og refleksjoner omkring hva de la i begrepet likestilling; hva de tenkte at likestilling var, og hva det betød for dem selv og for samfunnet.

Det siste analysekapitlet, *kapittel seks*, har jeg kalt «Å vokse opp - å bli kvinne, å bli mann». Det tar for seg informantens opplevelser og tanker om deres egen oppvekst og barndom, med fokus på kjønnsroller og likestilling.

I *kapittel syv* oppsummerer jeg oppgaven som helhet, og drøfter de mest fremtredende funnene i datamaterialet, og forsøker å knytte dem til det teoretiske utgangspunktet som er redegjort for i kapittel to.

Kapittel 2: Teoretisk utgangspunkt

Innledning

I dette kapitlet skal jeg først redegjøre for noen teorier om *likestilling*. Jeg er opptatt av hvordan informantene forstår likestilling, men for å diskutere deres forståelse trenger jeg å skissere opp ulike forståelser av likestilling generelt, og i politikk og samfunnsforskningen spesielt. Jeg vil også presentere Hochschilds` (1997) begreper *kjønnsideologi* og *kjønnsstrategi*, som jeg bruker for å drøfte variasjonen mellom informantene i synet på hva kjønn og likestilling betyr for dem. Videre vil jeg ta utgangspunkt i tesen om *individualisering* og kritikken av den som et utgangspunkt for å drøfte den samfunnsmessige konteksten mine informanternes erfaringer inngår i (Giddens, 1994, Beck og Beck-Gernsheim, 1995, Connell, 1995, Brannen og Nilsen, 2005)|.

Likestilling

Likestilling er et begrep som på et makronivå kan sees på som et uttalt politisk mål, avledet av den rådende likhetsideologien som ligger til grunn for fremveksten av de demokratiske samfunnene¹². Likestilling betraktes som en samfunnsmessig grunnverdi (NOU, 2011: 18, Tenden, 2001). Det eksisterer imidlertid også til dels stor uenighet mellom de ulike politiske partiene med henhold til hva de legger i likestilling, og hvilken (likestillings-) politikk de ønsker å føre (Ellingsæter, 2011, Skjeie og Teigen, 2003). Praktisk tilrettelegging gjennom velferdsordninger i statlig regi, gir muligheter for lik samfunnsdeltagelse for kvinner og menn, og er dermed med på å legge til rette for en likestilt praksis mellom kjønnene. De fleste vil være enige i at likestilling på et individnivå dreier seg om frihet fra diskriminering og lik rett til lik deltagelse (Skjeie og Teigen, 2003). Likestilling kan sees på som en rettighet, men også som et frigjøringsprosjekt (Holst, 2002). På et individnivå vil likestilling i de fleste situasjoner i en eller annen form handle om deltagelse – om retten til tilstedeværelse (Teigen, 2006). Ulike holdninger til likestilling munner ofte ut i en diskusjon om hvilken kjønnsforståelse man har; hva kjønn «er» og hva kjønn «betyr» (Skjeie og Teigen, 2003).

¹² Jfr. s. 14

Begrepet *likestilling* inngår i språket, og gir mening å snakke om og bruke i det senmoderne samfunnet. Dersom man ser på betydningen av ordet *likhet*, har det røtter i opplysningstidens ideologiske fundament og blant annet den franske revolusjons idealer om «frihet, likhet og brorskap» (Oftung, 1994). Kampen for borgerrettigheter som utviklet seg parallelt med utviklingen av demokratier og fremveksten av nasjonalstater i Europa på 1800- og det tidlige 1900- tallet, var i stor grad tuftet på en likhetstanke. I første omgang var borgerrettigheter som stemmerett og rett til deltagelse først og fremst et mannlig privilegium, og likestillingen (i vid betydning av ordet) var mer knyttet til formaliserte like muligheter for og mellom menn (Hobsbawm, 1997). Ved innføring av stemmerett for kvinner i 1913 i Norge, var den første lovforskriften som tok for seg likebehandling av menn og kvinner et faktum. Likestillingsloven ble vedtatt i 1978 (Lovdata, 1978), og la det formelle grunnlaget for en offentlig likestillingspolitikk i Norge (Nilsen og Skarsbø, 2008). Etter at loven ble vedtatt, er det jobbet systematisk innen politikken for å gjennomføre endringer på flere arenaer i det norske samfunnet (Seljestad, 2008). Disse endringene har hatt som mål å utjevne forskjellene mellom menn og kvinners mulighet for deltagelse blant annet i arbeidslivet, innen utdanning, på omsorgsarenaen og på den politiske arena (ibid.). Formelt sett er menn og kvinner likestilte i Norge. Det skal ikke være tillatt å behandle kvinner og menn ulikt i ansettelsesprosesser i arbeidslivet eller diskriminere når det gjelder lønn. Gutter og jenter skal ha like oppvekstvilkår i barnehage, skole og senere i en utdanningssituasjon (Støren et al., 2010). Dette er den formelle siden ved likestillingsideologien, eller det som med et annet ord kan kalles rettighetsaspektet ved likestillingen.

Møtet mellom individ og samfunn former og preger kjønnsoppfatning og kjønnspraksis - og også holdninger til likestilling - på ulikt og varierende vis, men samtidig i gjenkjennelige mønstre. Kjønn og kjønnspraksis skapes og vedlikeholdes også i interaksjonen mellom individer (Connell, 1995). Å tenke på kjønn, kropp og kjønnsidentitet i deres *historisitet*, i forhold til fenomenenes historiske foranderlighet, er viktig for å se hvilken makt og ideologi som opererer i måten kjønn produseres på (Jegerstedt og Egeland, 2008). En måte å betrakte likestilling på, er som et frigjøringsprosjekt som fristiller menn og kvinner fra tradisjonelle biografiske livsløp; gjennom likestillingen øker muligheten til å foreta (kjønnsuavhengige) valg (Beck og Beck-Gernsheim, 1995). Samtidig peker blant annet Holter, Svare og Egeland (2009) på at likestilling og individualisering *også* kan stå i opposisjon til hverandre: «It is a good thing that women and men are equal, while equality is interpreted as homogenization

and therefore evaluated as something negative» (s. 185). Likestilling blir oppfattet som noe negativt fordi det knyttes til en *ensretting* av kjønnskategoriene, og kolliderer således med oppfatningen om individenes frie valg i det seinmoderne samfunnet (ibid.) Denne bemerkningen kan sies å fange noe av et paradoks; vi ønsker på samme tid å være like – men *også* forskjellige. Å se på likestilling i et interesseperspektiv, hvor kvinner som gruppe antas å ha felles sak og felles interesser, buttrer mot en forståelse av at individer er fristilt til å skape sitt eget individuelle livsløp (Teigen, 2006, Holst, 2007). En dualistisk kjønnsforståelse hvor det opereres med menn og kvinner som kategorier med felles innbyrdes interesser (som gruppe) finnes i (en del) forskning, politikk samt i befolkningen generelt (ibid.). Denne forståelsen møter kritikk og utfordres fra mange hold, blant annet i møtet med en oppløsning av heteronormativiteten eller i utfordringene med den multikulturelle virkeligheten i det seinmoderne samfunnet.

Ulike diskurser¹³ om likestilling

Hvilke ideologiske strømninger som former de til enhver tid styrende diskurser om likestilling vil variere og være i kontinuerlig bevegelse - og utfordres alltid i mer eller mindre grad av andre kjønnsideologier (Connell, 2011, Hochschild, 1997a). Likestillingsideologien kan sies å komme til uttrykk som en opposisjon til en tradisjonell kjønnsideologi, og utfordrer den maskuline dominans i samfunnet (Bourdieu, 2000, Prieur et al., 2006). Den feministiske bevegelsen (eller «kvinnekampen») og etableringen av kvinneforskningen på universitetene, har sammen med andre politiske ideologiske strømninger¹⁴ dannet utgangspunktet og argumentasjonsgrunnen for likestillingspolitikken som føres, og som har blitt ført i Norge siden 1970- tallet (Halsaa, 2004, Seljestad, 2008). Likestillingsbegrepets tilknytning til offentlig politikk og lovverk kan rent historisk indikere likestillingens (tiltagende) oppslutning på et samfunnsnivå (Seljestad, 2008). Det kan også hevdes at det finnes en flertydighet i forhold til hvordan likestilling skal forstås, og hva likestilling kan bety og hva begrepet skal romme, noe som har vært til gjenstand for kontinuerlig debatt (Teigen, 2006, Skjeie og Teigen, 2003).

¹³ Begrepet *diskurs* anvender jeg her i en videre forstand enn den «postmoderne versjon» av begrepet som, meget forenklet, betrakter diskurs som tekst og tale (Mortensen, 2008, Jørgensen og Phillips, 1999). Jeg velger å se på diskurser som et sett av ideer som tjener som argumenter basert på ulikt verdigrunnlag (Ellingsæter, 2011).

¹⁴ Jfr. en generell «likhetsorientering» på 1970-tallet, og utviklingen av den sosialdemokratiske velferdsstaten Furre, Berge (2000) *Norsk historie 1914-2000: industrisamfunnet - frå vokstervisse til framtidstvil*, Oslo, Samlaget.

Runa Haukaa (1991) presenterer to ulike perspektiver på likestilling som hun mener er dominerende. Det første perspektivet er det som ofte ligger til grunn for den offentlige likestillingspolitikken. Det er tuftet på en forståelse av at menn og kvinner er *grunnleggende like*, men at det er snakk om at kvinner har «mindre» av det som menn har «mer» av, mens menn har «mindre» av det som kvinner har «mer» av (for eksempel konkurranseånd og selvtillit, eller omsorgsfølelse og intuisjon); vi er kvinnelige og mannlige. Offentlig likestillingspolitikk har som mål å «likegjøre» menn og kvinner gjennom utdanning, like posisjoner i arbeidslivet og det politiske liv, og etterstreber å gi menn og kvinner like livsperspektiver, like kunnskaper, like motivasjonstyper og likhet i relevante egenskaper (ibid.). Det andre perspektivet er begrunnet i en tanke om at menn og kvinner er grunnleggende forskjellige, og at de dermed ikke *kan* bli like. Kvinner og menn kan ikke sammenlignes, og likestillingen handler heller om å *side stille* de to kjønnene. Denne antagelsen hviler på en forestilling om at kvinners og menns indre kvaliteter og egenskaper er basert på en biologisk forskjell; kjønnene er ulike «av natur». Denne dikotome fremstillingen av perspektivene i den offentlige likestillingsdiskursen kan synes noe statisk, men gjenfinnes også i ulike kjønnsteoretiske paradigmer, men ikke minst gjenfinnes den (riktignok i mange sjatteringer og varianter) som en generell holdning i befolkningen (Björk, 1998, Martinsson, 1997).

Når vi ønsker å gi begrepet likestilling mening, begrunnes det ofte med hva vi forstår med kjønn (Skjeie og Teigen, 2003). De forestillingene vi har om hva kjønn «er» preger også vår oppfatning om hva likestilling er eller bør være (ibid.). Helga Hernes (1987) konstruerte en typologi over argumenter for samfunnsdeltagelse for kvinner - argumenter for likestilling - som kan være fruktbare i denne sammenheng. Det første argumentet er at kvinner har «krav på å få være med»; likestilling er et *rettferdighetskrav*. Dette er et demokratisk begrunnet prinsipp, som kan knyttes til begrepene *åpenhet*, *likhet* og *likedeling*. Det andre argumentet, et *ressursargument*, begrunner at samfunnet går glipp av *kvinnens erfaringsgrunnlag* - som er ulikt menns - dersom ikke begge kjønn deltar. Det siste argumentet er at kvinner og menn har forskjellige og motstridende *interesser* (ofte i konflikt), og at kvinners særlige interesser ikke er representert; et *interesseargument*. Skjeie og Teigen (2003) hevder at alle tre begrunnelsene går langs dimensjonene likhet/forskjell og rettighet/nytte. Likhets-/forskjellsdiskursen handler

primært om ulike forståelser av kjønn¹⁵. Rettighet-/nyttediskursen handler om hva som - uavhengig av kjønnsforståelser - forventes å vinne aksept i debatter «hvorfors likestilling», basert på hva som sees på som nyttig¹⁶. Skjeie og Teigen hevder at det i den norske diskursen om likestilling er forskjellstenkningen som dominerer; både i politikken og i samfunnslivet for øvrig. De mener også å se en tendens til at likestilling som et rettferdighetskrav tuftet på en tanke om likhet, viker for nyttediskursen; det er argumentet om hva som er (økonomisk) nyttig og kjønnenes komplementaritet (forskjellsorientering) som dominerer i tiltagende grad (Skjeie og Teigen, 2003). Dette er en trend knyttet til en tiltagende økonomisk liberalisering og individualisering i samfunnet, som også Connell finner på et internasjonalt nivå (2011).

Debatten om likhet/forskjell knyttet til likestilling og kjønnsforståelse berører også kjernen i likestillingsargumentasjonen både på et politisk nivå, i forskningsmessig sammenheng- og i opinionen i samfunnet. Dikotomien forteller noe om hvordan vi oppfatter kjønn, og hva vi tenker at kjønn «er» og «betyr». Likestillingens *mål* eller *visjon* vil også av denne grunn blant annet avhenge av kjønnsoppfattelse. Midlene for å nå et mål om et likestilt samfunn (som det er stor, men ikke total enighet om) er ikke konsensusorienterte (Ellingsæter, 2011). Man trekker på, og benytter blant annet de ulike argumentene for likestilling som rettferdighet, ressurser og interesser (Hernes, 1987). Et av målene som brukes på likestilling er «kjønnsbalanse»; en numerisk balanse eller likefordeling mellom kjønnene på ulike arenaer basert på for eksempel kvotering som virkemiddel (Skjeie og Teigen, 2003). Dette målet for likestilling blir blant annet kritisert av Holst (2007), som hevder at kjønnsbalanseprinsippet strider mot en av grunnforutsetningene for likestillingsprinsippet slik hun ser det; en forestilling om at rettferdighet og respekt for individets autonomi kommer i konflikt med en

¹⁵ Denne dikotomien kan sammenliknes med en vanlig typologiseringsmodell av (kjønns-)likestilling som skiller mellom likestilling som «sameness» (like muligheter og likebehandling) og «difference» (ulike «program») og «transformation». Forfatteren av denne teksten tar til orde for en komplementaritet mellom disse begrepene, heller enn å betrakte dem som uavhengige av hverandre. I denne sammenheng knyttes diskusjonen til likestillingsimplementering i større (politiske og administrative) institusjoner, men forfatteren tar også til orde for å betrakte disse begrepene i sammenheng for å overkomme arbeid/hjem-balansen mht. likestilling. Walby, Sylvia (2005) *Gender Mainstreaming: Productive Tensions in Theory and Practice*. Oxford University Press, 321-343.

¹⁶ Et eksempel på dette kan være at NHO som tradisjonelt har vært en konservativ stemme i likestillingsdebatten stemte for Likelønnskommisjonens forslag om en tredeling av farspermisjonen. Deres overordnede argumentasjon var basert på arbeidslinjen, og hensynet til samfunnets samlede arbeidskraftbehov - likestilling i arbeidslivet var definert ut fra et nytteperspektiv. NOU (2008 : 6) *Kjønn og lønn. Fakta, analyser og virkemidler for likelønn : utredning fra en kommisjon oppnevnt ved kongelig resolusjon 16. juni 2006 : avgitt til Barne- og likestillingsdepartementet* 978-82-583-0959-5. Oslo, Departementenes servicesenter, Informasjonsforvaltning. Ellingsæter, Anne Lise (2011) *Symmetriske foreldreskap - politiske utfordringer*. Tidsskrift for samfunnsforskning, 01.

«gruppetenking» basert på kjønn. Målet for likestilling i følge Holst, handler om deltagelse på «like vilkår» for alle individer- uavhengig av for eksempel kjønn (jfr. Holst, 2007: 16)¹⁷.

En del av likestillingsforskningen har utspring i en likhetsorientering som preger fremveksten av velferdsstaten og generelle idéer om likhet og ulikhet knyttet til kjønn. Hernes` (1975) fire likhetsbegreper; formallikhet, ressurslikhet, kompetanselikhet og resultatlikhet illustrerer fire ulike dimensjoner på - eller strategier for - likhet. Disse vil jeg her benytte i et (kjønns-) likestillingsperspektiv. *Formallikhet*, at alle individer i et samfunn har like juridiske rettigheter, er det av de fire likhetsbegrepene som det hersker konsensus omkring, også når det gjelder kjønn. Vi vet imidlertid for eksempel at likestillingslovgivningen, som bygger på dette grunnleggende prinsippet, ikke har medført full likestilling i praksis (et av de såkalte «likestillingsparadoksene»). Likhetsprinsippet har dermed sine klare svakheter som (kjønns-) utjevne funksjon. Begrepet *ressurslikhet* dreier seg om at individene ikke skal være prisgitte sine (økonomiske og andre) ressurser for å lykkes i samfunnet. Verken kjønn eller bakgrunn skal «være i veien», og statens oppgave er å fungere utjevne ved å tilby alle like rettigheter i form av for eksempel lik skolegang. Målet er ikke å skape likhet, men å skape en rettferdig *prosess*. I likestillingssammenheng kan denne dimensjonen bety og åpne tidligere stengte arenaer, for eksempel i utdanningsvesenet eller i yrkeslivet, for kvinner. Når det gjelder *kompetanselikhet*, innebærer begrepet en forfordeling av dem som verdsettes med høyest kompetanse (ikke bare formell, men også uformell kompetanse). Dette betyr at dem som har mest ressurser, også får mest. I likestillingssammenheng kan dette knyttes til debatten om likestilling som et middelklassefenomen- og ikke for og av kvinner (og menn) fra *ulike* samfunnslag- og grupperinger. Den utjevne funksjonen ved en slik likhetsmekanisme er også begrenset; ulikheten reprodueres på bakgrunn av for eksempel klassesilhørighet eller etnisitet. Mens de tre overstående begrepene kan knyttes til det som med en fellesbetegnelse kan kalles *sjanselikhet*, dreier *resultatlikhet* seg om at like formelle muligheter (sjanselikhet) ikke er tilstrekkelig for å oppnå reell likestilling. Likestilling kan oppnås dersom resultatet (målet om likestilling) prioriteres og rettferdiggjør bruken av for eksempel tiltak som kvotering og særbehandling av kjønn for å kunne sikre deltagelse. Denne strategien for likestilling er det stort sett politisk enighet om i dagens politiske klima, selv om det også

¹⁷ Det er imidlertid viktig å poengtere at Holst (2007), slik jeg oppfatter henne, ikke forkaster kvotering eller «kjønnsbalansering» (statistiske data som viser stor kjønnsubalanse skal utvilsomt tas til etterretning) som et virkemiddel for staten for å etterstrebe større grad av likestilling, men at denne balansen aldri må bli likestillingens endelige mål.

eksisterer en klar polarisering i den politiske debatten som kretser om forholdet mellom individets valgfrihet og statens inngripen eller tilrettelegging for likestilling (Ellingsæter, 2011)¹⁸.

Som nevnt tidligere er fokuset i denne oppgaven hvordan informantene forstår likestilling. Jeg er dermed åpen for at de har andre oppfatninger enn de perspektivene om likestilling og kjønnsforskjeller som er presentert her. Jeg vil underveis diskutere for eksempel om det finnes forskjells- eller likhetstenkning om likestilling (og kjønn) hos informantene i denne studien. Også om det finnes elementer av interesse - eller rettighetsperspektivet. Eller er det helt andre argumenter som dominerer når de skal begrunne hva de mener med likestilling? Gjennom å studere likestilling «nedenfra» ønsker jeg å få kunnskap om hva de unge ingeniør- og sykepleierstudentene forstår med likestilling. Hvordan har de opplevd likestilling i sitt liv?

Kjønnsideologi og kjønnsstrategi

Forholdet mellom kjønnene etter syttitallets kjønnsrevolusjon, har endret seg langsommere enn man hadde forventet (Hobsbawm, 1997, Skjeie og Teigen, 2003, Holter et al., 2009). Likeledes har endringen i kjønnsatferd og holdninger hatt ulik utvikling for menn og kvinners del (Connell, 2011). Arlie Hochschild kaller kjønnsrevolusjonen for en «stalled revolution» (1997: 17). Hochschild hevder videre at menn og kvinner inkorporerer ulike kjønnsideologier, basert på samfunnets til enhver tids rådende idealer om kjønn og likestilling. Hochschild identifiserer tre ulike og dominerende kjønnsideologier i sin studie av amerikanske par, og disse vil jeg bruke som et utgangspunkt for å presentere variasjonen i mine informanternes oppfatninger.

De tre ideologiene er konstruerte idealtyper som hun har laget ut fra amerikanske ektepars syn på kjønn og likestilling¹⁹. Ideologiene er individenes egne versjoner av det kvinnelige og feminine, det mannlige og maskuline, som gjerne er dypt rotfestet i dem. Ideologiene knyttes til historier om kjønn som er presentert en fra barnsbein av (Hochschild, 1997a). De ulike

¹⁸ Høyresiden har tradisjonelt fremhevet individets rett til valgfrihet og et ønske om en statlig begrensning. mens venstresiden vil støtte offentlige myndigheter og statens rett - og plikt - til å legge til rette for «reell» valgfrihet for begge kjønn, ved for eksempel kvotering og særbehandling.

¹⁹ Det skal her bemerkes at Hochschild i utgangspunktet beskrev kvinnes og mennenes kjønnsideologier innen ekteskapets rammer i sine studier, mens jeg ønsker å bruke begrepene fra teorien hennes mer generelt i min studie.

idealtypiske kjønnsideologiene forteller for eksempel noe om hvilken sfære (hjem/familie/jobb) en ønsker å identifisere seg med, hvilke aspekter ved mannlighet og kvinnelighet en ønsker å betone og hvilke handlinger og følelser man knytter til de ulike formene for «hvordan være en kvinne» og «hvordan være en mann». De tre ideologiene kaller hun en *tradisjonell*-, en *likhetsorientert/egalitær*-, og en *transisjonell* kjønnsideologi. Det er her snakk om idealtyper, og hos enkeltindivider finnes de ikke rendyrket. Hochschild finner at anvendelsen av ulike ideologier hos et og samme individ for eksempel kan være knyttet til ulike arbeidsoppgaver.

Å ha en *tradisjonell kjønnsideologi* er betegnende for individer som hovedsakelig - for kvinnens del - er mest knyttet til hjemmet og familien, selv om hun gjerne også har lønnsarbeid utenfor hjemmet. For en mann er det å ha en tradisjonell kjønnsideologi primært knyttet til lønnsarbeidet som den viktigste identifiseringsfaktoren, samtidig som han gjennom sin posisjon som «breadwinner» har mest makt i hjemmet. En kvinne med en tradisjonell kjønnsideologi ønsker likeledes å overlate denne makten til mannen. Kvinner med en *likhetsorientert/egalitær kjønnsideologi* på den andre siden, ønsker å identifisere seg med samme sfære som mannen, og en mann likeledes med en kvinnes sfære. For menn og kvinner med en likhetsorientert kjønnsideologi betraktes makt som noe som skal fordeles mellom kjønnene, enten det er makt i forholdet til lønnsarbeid eller arbeidet i hjemmesfæren. Orienteringen til individer med en egalitær kjønnsideologi kan være en identifisering «ut av hjemmet», «inn i hjemmet» eller en likefordeling av identifisering mellom disse sfærene. Midt imellom disse sfærene finnes en tredje posisjon hva kjønnsideologi angår. Denne kaller Hochschild for en *transisjonell kjønnsideologi*, og individer med en slik tilnærming til kjønn har elementer av begge de to foregående. En mann med en transisjonell kjønnsideologi er like knyttet til lønnsarbeidet som til hjemmet, mens han ønsker at kvinners orientering primært skal være rettet mot hjemmet, og at hun skal ta hovedansvar der. Kvinnen kan gjerne tjene penger, men det er han som er hovedforsørger. En kvinne med en transisjonell kjønnsideologi ønsker likeledes at hennes mann skal identifisere seg mer mot jobb enn det hun gjør, og hennes hovedfokus er rettet mot hjemmesfæren. Hochschild fant at den transisjonelle likestillingsideologien var den mest vanlige.

Knyttet til de idealtypiske kjønnsideologiene som altså verken nødvendigvis fungerer som utelukkende kategorier eller i reindyrket form, utformer også individenes ulike

kjønnsstrategier. Strategiene fungerer som manøvreringsredskaper eller «handlingsplaner» for individene, og aktiverer antagelsene (og kunnskapen) menn og kvinner har omkring begrepene maskulinitet og mannlighet, femininitet og kvinnelighet i møtet med den sosiale virkeligheten. Man griper til de kulturelt skapte «kjønnsmulighetene» som foreligger i en gitt situasjon. Strategiene er knyttet til, men betinger ikke alltid konsistens, med den kjønnsideologien man har. Det kan være hensiktsmessig å benytte ulike kjønnsstrategier knyttet til ulike felt og sfærer i ulike situasjoner, og man kan komme i en følelsesmessig knipe eller dilemmasituasjon dersom ens kjønnsstrategi kommer på tvers med ens kjønnsideologi. Dilemmasituasjonene, eller ambivalensen, er ikke alltid eksplisitt formulert hos informantene i Hochschilds undersøkelse, men gir seg ofte utslag i uttalte *motsigelser*. Menn og kvinner knytter sine kjønnsideologier til følelsesmessige aspekter ved sine egne (barndoms-) fortellinger, og disse er knyttet til visse samfunnsmessige og kulturelle idéer. Når man blir voksne (og danner egne familier) kan man utvikle sin ideologi ved å bruke de mulighetene som finnes til å styrke og realisere denne. Hochschild finner at deltagerne i hennes studie tilpasser sine verdier mot tilgjengelige *muligheter*. I ekteskapet er det ofte en friksjon mellom partene i forhold til arbeidsdeling, og det er også ofte en friksjon mellom hjemmesfæren og samfunnssfæren generelt med de økonomiske og kulturelle kravene som ble stilt til individene derfra. Når det blir for stor diskrepans mellom ideologier og realiteter, velger individene de kjønnsstrategier som de føler fungerer i de ulike situasjonene. «I focus on the aspects of culture that bear on our ideas of manhood and womanhood, and I focus on our emotional preparation for and the emotional consequences of our strategies» (Hochschild, 1989: 286). Ved å velge en kjønnsstrategi håndterer en det bruddet mellom ideologi og praksis som kan forårsake spenninger i relasjonen mellom familiemedlemmer, og gjennom bruk av disse strategiene skapes noen ganger egne *familiemyter* som demmer opp for disse spenningene. Disse mytene er ofte knyttet til det som Hochschild betegner som «the stalled revolution». «Familiemyter» er et begrep jeg bruker i analysen av datamaterialet mitt. Forholdet mellom Hochschilds begreper; tradisjonell, egalitære og transisjonell kjønnsideologi, er også med på å belyse en ambivalens som preger mange av mine informantenes fortellinger.

En av de ideologiene som preger vår oppfatning om kjønn er utvilsomt knyttet til likestillingsideologien, men det finnes også konkurrerende og kanskje også mer dominerende ideologier og tradisjoner som påvirker vår oppfatning om kjønn (Björk, 1998, Hochschild, 1997a). Kjønnsideologiene er preget av ulike kulturelle strømninger, og samfunnets krav og

forventninger til menn og kvinner (Hochschild, 1997a). Det er for eksempel en tendens til at biologiske forklaringer på kjønnsforskjeller er sterke, i tillegg til at den tradisjonelle kjønnsideologien fremdeles står sterkt (ibid.). En tendens til å se kjønnsforskjeller som et uttrykk for individuelle og personlige egenskaper, hevdes også å være karakteristisk for det seinmoderne samfunnet (Beck og Beck-Gernsheim, 1995, Giddens, 1994, Syltevik, 2000, Brannen og Nilsen, 2005, Prieur, 2002).

Mot et individualisert samfunn

Delvis som en kontrast til studier av kjønn -og likestilling - som «seige strukturer» som bare langsomt forandres, har flere sosiologiske teorier de siste tiårene omhandlet den økende tendensen til økt valgfrihet og individualisering i det seinmoderne samfunn (Giddens, 1994, Beck, 1997, Beck og Beck-Gernsheim, 1995). Individualiseringen og valgfriheten blir knyttet til større frihet og økte muligheter for både menn og kvinner hva utforming av kjønnsidentitet og kjønnspraksis angår. Individualiseringstesesene kan betraktes som en førende diskurs i samfunnsfagene generelt (Giddens, 1994, Connell, 1995, Beck og Beck-Gernsheim, 1995, Beck og Hviid Nielsen, 1997). Det hevdes at vi ser en stadig økende tendens til at mennesker skaper sin egen «biografi», mer løsrevet og uavhengig av strukturerende faktorer som klasse, kjønn og sosial tilhørighet enn tidligere (ibid.). Vi kan i større grad styre våre egne livsløp; livsbiografiene skapes gjennom de valgene som tas. Nettopp i forhold til kjønn og kjønnspraksis vil dette bety at en i større grad enn før er løsrevet fra de samfunnsmessige strukturer som er styrende for kjønnsatferd. «Individualization means that men and women are released from the gender roles prescribed by industrial society for life in the nuclear family» (Beck og Beck-Gernsheim, 1995: 6). Det hevdes at både menn og kvinner opplever større valgfrihet i forhold til for eksempel å bestemme seg for yrke og utdanningsvei, og måter å organisere familielivet på. Valgfrihetsidealet betinger en begrunnelse og en refleksjon for de veier man går, og de avgjørelser man tar. Valgfriheten fristiller menn og kvinner fra tradisjonelle bånd og føringer (ibid.).

Brannen og Nilsen (2005) er blant dem som tar til orde for en kritisk gjennomgang av individualiseringsteoriene som blant annet Beck og Giddens forfekter. Det innvendes mot en ensidig fokusering på individets økende mulighet til å *velge* og på *valg* i det moderne samfunn, og det pekes på at dette fokuset kan hindre en å se på de kontekstuelle betingelsene

for de valgene man tar (ibid.). Det pekes også på at en overdrevet fokusering på individet og valg (-muligheter) i «store» sosiologiske teorier *både* er et produkt av den generelle retorikken knyttet til individualiseringsdiskursen – men virker også tilbake på selve diskursen og blir en av premissleverandørene for denne (Brannen og Nilsen, 2005). Brannen og Nilsen hevder videre at faktorer som kjønn og klasse som en del av den strukturen; den kontekst og de betingelser man foretar valg på bakgrunn av, blir usynliggjort i disse teoriene; «The concept of individualization overshadows the classical sociological concern with the interplay between agency and structure» (: 424). Det er gjennom empiriske studier avledet «nedenfra»-men også supplert med kontekstuell kjennskap fra statistisk materiale og komparative studier- at man best kan fange de prosesser som danner grunnlaget for sosial (sam -) handling og valg. Det er også viktig å kartlegge de «stille diskurser»; de diskurser som strukturerer vår atferd og valg, men som ikke blir uttalt (ibid.). Også Annick Prieur (2002) har innvendinger mot et ukritisk fokus på individets valgmuligheter. Det vil fremstå som et paradoks for oss, hevder hun, det faktum at våre liv nettopp ikke til fulle *er* styrt av oss selv, men av faktorer utenfor oss selv, samtidig som vi blir presentert for en valgfrihetsideologi. Den antatte friheten til å velge, sammen med en samfunnsmessig strukturering av individene, skaper – også i kjønnssammenheng - et konfliktområde i krysningsfeltet (ikke bare) mellom familieliv og arbeid, men også på flere andre områder (Prieur, 2002).

Kvinner og menn er fremdeles ulikt tilknyttet arbeidslivet blant annet på grunn av den posisjonen og arbeidsbyrden kvinnen (fremdeles) har i familiesfæren, selv om man også ser en viss utjevning av disse ulikhetene. Kvinner søker også i tiltagende grad å skape sin egen arbeidsmarkedsbiografi og tar slik sett del i en individualiseringsprosess som kan virke frigjørende i forhold til tradisjonelle kjønnskategorier. På grunn av nettopp dette; at både menn og kvinner i økende grad knytter sine biografier til lønnsarbeid utenfor hjemmet, kan det oppstå konflikter og endrede forhold i familien, som tradisjonell basis for reproduksjon og omsorg (Beck og Beck-Gernsheim, 1995, Hochschild, 1997b). Individualiseringsteser og debatten om den sier noe om uenigheten om hva som er dominerende samfunnsendringer i vår tid. Jeg vil bruke denne diskusjonen som utgangspunkt for min analyse av den samfunnskonteksten informantenes utforming av holdninger til kjønn og likestilling foregår innenfor.

Avslutning

I dette kapitlet har jeg presentert det teoretiske utgangspunktet jeg vil ta med i analysearbeidet. Jeg griper tak i informanthistoriene «nedenfra», og drøfter dem i lys av disse teoriene om likestilling, kjønnsideologi og individualisering. Jeg ser på hvordan og på hvilken måte individenes liv er knyttet til en historisk kontekst, og de samfunnsmessige betingelser som kjennetegner denne. I det neste kapitlet vil jeg redegjøre for min metodiske fremgangsmåte.

Kapittel 3: Metode

Innledning

Under en forskningsprosess som denne, fra en gryende idé til et ferdig skrift, tas det hele tiden valg som er av betydning for hvordan resultatet og kvaliteten på arbeidet blir til slutt. I dette kapitlet vil jeg gjøre rede for det metodiske opplegget, og de valgene jeg har tatt underveis.

Valg av kvalitativ metode

Valg av metode tas blant annet på bakgrunn av de problemstillingene man ønsker å belyse i et forskningsopplegg. De avledes av det *forskningsfokus* en har, og på bakgrunn av de *forskningsspørsmål* som stilles. Ulike metodiske tilnærminger har ulike kvaliteter og fortrinn (Blaikie, 2009). I mitt prosjekt, hvor jeg ønsker å gå dypere inn forståelsen av og meningen omkring begreper som *likestilling* og *kjønnsforskjeller*, fant jeg det fruktbart å bruke en kvalitativ tilnærming med ustrukturerte eller semistrukturerte intervjuer som metodisk innfallsvinkel. En kvalitativ tilnærming gir en mulighet til å gripe fatt i individenes egne fortolkninger av sin virkelighet. Jeg var opptatt av å fange *egenopplevelsen* og *forståelsen* av likestilling og kjønnsforskjeller, noe som var essensielt for å kunne beskrive de meningssammenhengene informantene presenterte. Jeg ønsket å fortolke informantens fortellinger og fremlegge deres indre logikker, tenkemåter, mestringsstrategier og opplevde livsbetingelser i forhold til deres syn på likestilling og kjønnsroller. Det å frembringe kunnskap på denne måten, kan gi kunnskap og forståelse av sosialt liv og individers livsverdener. En kvalitativ innfallsvinkel med intervju som metode, vil også gi en sjanse til å arbeide empirinært (Christensen, 1998, Repstad, 1993).

Gjennom femten kvalitative, semistrukturerte intervjuer fordelt på to bolker med elleve års mellomrom, samlet jeg kunnskap om den tematikken denne oppgavens problemstilling søkte å belyse. De transkriberte intervjuerne dannet det empiriske grunnlaget for analysen som presenteres i oppgaven.

Kjønnsforskjellene og «likestillingstilstanden» i samfunnet illustreres og synliggjøres ofte gjennom bruk av statistikk. Tidsnytteundersøkelser og andre kvantitative undersøkelser forteller oss for eksempel at det eksisterer skjevhet i lønnsforskjeller, i maktposisjoner, i yrkesvalg og i fordeling av oppgaver i hjemmesfæren, for å nevne noe. Også holdninger til likestilling kan måles ved benyttelse av statistisk metode, og undersøkelser som dette forekommer med en viss hyppighet, både nasjonalt og internasjonalt (Holter et al., 2009, Teigen, 2006). I slike undersøkelser kan man for eksempel si noe om *graden* av likestillingstilslutning, hyppighet av forekomst av ulik type atferd eller holdninger, og en kan for eksempel knytte dette til andre faktorer og variabler som generelle verdiorienteringer, eller politisk og klassemessig tilhørighet (ibid.). Undersøkelser som disse kan også gi et bredt bilde av holdningsendringer. Endringer i holdninger knyttet til et sosialt fenomen, kan fortelle oss noe om en bevegelse av større eller mindre betydning i samfunnet for øvrig (Knudsen og Wærness, 1999). For å kunne studere likestilling som holdning og opplevelser av kjønnsrollenes betydning ut fra et individperspektiv - som for eksempel for å kunne beskrive og forklare på hvilken måte den offentlige likestillingsdebatten oppleves og oppfattes - kan det være nødvendig og hensiktsmessig å komme «tettere på» individene som skal studeres. Et av kvalitativ metodes fortrinn er å gripe det flertydige, den variasjonen og mangfoldigheten i menneskers erfaringer som for eksempel et spørreskjema ikke fanger opp.

Formålet med dette forskningsarbeidet er altså å kunne gripe fatt i informantenes opplevelse av - og *mening* om - tematikken som presenteres for dem i intervjusituasjonen. Begrunnelsen for mitt valg av kvalitativ metode er nettopp å kunne fange den *forståelsen* som informantene legger til grunn for sine refleksjoner og holdninger om likestilling og kjønnsoppfatninger, for videre potensielt å kunne gi *mening* til - og *søke forståelse* for - disse temaene gjennom en sosiologisk analyse. I sosiologien har tradisjonen med fokus på *mening* og *forståelse* filosofiske røtter tilbake til både fenomenologi og symbolsk interaksjonisme, og betegnelsen *fortolkende sosiologi* er brukt om denne retningen (Moe, 1994, Østerberg, 1978, Haavind, 2000). Informantenes historier om sine (hverdags-) liv danner i seg selv utgangspunktet for analysen (Smith, 1987). Som sosiolog å delta i et slikt forsøk på å forstå og analysere aktørenes hverdagsliv, for videre å kunne si noe om samfunnets strukturer og de betingelser disse gir, impliserer også å sette sin egen rolle som forsker inn i den samme settingen som dem som studeres (ibid.).

Om utviklingen av prosjektet

Denne studien er basert på intervjuer gjennomført med elleve års mellomrom. Tema og innhold i intervjuene var det samme på begge tidspunkt, og informasjonsskriv²⁰, utvalgsriterier, intervjuguide²¹ og lengde på, samt gjennomføring av, intervjuene var mer eller mindre identiske. Historien bak prosjektet er årsaken til den elleve års perioden som gikk mellom første og andre intervjurunde. Da jeg våren 2000 startet på et hovedfagsprosjekt ved Sosiologisk institutt, Universitetet i Bergen, hadde jeg en tanke om å intervju unge kvinner under høyere utdanning om deres opplevelse av likestilling og kjønnsroller. Det faglige interessefeltet mitt var kjønns- og familiesosiologi, og da antologiene «Fittstim» og senere «Råtekst» ble utgitt i Norge i 1999 (Solheim og Vaagland, 1999, Skugge et al., 1999) og ble etterfulgt av en omfattende og vedvarende medieoppmerksomhet, var min ide å gjøre en *sosiologisk* studie av problematikken omkring «døtre av den første generasjonen med likstillingsorienterte foreldre» («barn av 68-generasjonen»). Hvordan oppfattet disse unge kvinnene likestilling, og hvordan var det å vokse opp med foreldre som sto på barrikadene for likestillingskampen? Underveis i planleggingen av studien, og i samråd med min veileder, utvidet jeg studien til også å fokusere på *unge menn*. Når det videre gjaldt å finne andre utvalgsriterier for studien, søkte jeg informanter som var underveis med utdanning på ingeniør- og sykepleierhøgskolen. Dette for både å få tak i unge menn og kvinner under høyere utdanning, og for å se om typer av (kjønns-)tradisjonelle utdanningsveier hadde betydning for informantenes fortellinger. Etter å ha gjennomført samtaleintervjuer med samtlige ni av de rekrutterte informantene (se nærmere om utvalg og gjennomføring i avsnittene under), og etter å ha transkribert dem, satt jeg igjen med et stort og omfattende datamateriale. Systematiseringen og analysearbeidet som fulgte var ikke like ukomplisert å gjennomføre, og forskningsspørsmålene og retningen jeg hadde tenkt ut, var ikke lenger umiddelbart synlig for meg. Arbeidet strandet underveis i analyseprosessen, men materialet, den leste litteraturen og interessen for en gang å komme i mål med dette prosjektet la seg aldri (heldigvis, og noen ganger uheldigvis).

²⁰ Se vedlegg II og IV

²¹ Se vedlegg III og V

Da tiden var inne og mulighetene åpnet seg rent praktisk for å fullføre arbeidet, var ti år gått. Datamaterialet lå like «halvveis analysert», og i samråd med (både ny og tidligere) veileder ble det besluttet å fortsette på arbeidet, men å supplere med nye intervjuer elleve år etter. Ved ny gjennomlesning av materialet fra år 2000 reiste det seg nye og kanskje litt andre spørsmål, og problemstillingene fikk en klarere formulering, og det å gjøre supplerende intervjuer ca. ti år etter, gjorde det mulig å stille spørsmål om utvikling av ideer om likestilling over tid. Hadde holdningene omkring tematikken endret seg på elleve år? Var det mulig å si noe om at informantene i 2011 oppfattet likestillingsbegrepet annerledes enn i år 2000? Preget de ulike mediedebattene som verserte på de to tidspunktene undersøkelsene ble gjennomførte det informantene sa og mente om likestilling og kjønnsroller? Dette var noen av de spørsmålene jeg fant interessante og som jeg søkte svar på.

Rekruttering av informanter

Etter å ha søkt og fått godkjent opplegget av NSD²² i både år 2000 og i 2011, gikk veien videre for å finne informanter som kunne tenke seg å være med i studien. Dette skulle vise seg å være uproblematisk. Når det gjaldt å rekruttere informantene, så utarbeidet jeg et invitasjonsbrev som jeg delte ut ved inngangspartiene til skolene hvor de potensielle informantene gikk, jeg tok i bruk oppslagstavler i fellesområdene på skolene og i kantinene, samt kontaktet lærere og studieforeninger på lærestedene for å distribuere brevene. I tillegg fikk jeg slippe til for å informere i slutten av en time på andretrinnet ved ingeniørhøyskolen i 2011. Jeg brukte det samme invitasjonsbrevet i tilpasset form på begge tidspunkt, med små korrigeringer, og den samme metoden for å komme i kontakt med informanter. Syv av de ni informantene fra år 2000 meldte seg selv til undersøkelsen ved å kontakte meg etter å ha lest invitasjonsbrevet, to av dem ble jeg kontaktet av via venner som hadde informert om studien, via noe som kan kalles en form for «snøballmetode» (Christensen, 1998). I år 2011 var det heller ikke vanskelig å få tak informanter; samtlige seks av informantene meldte seg per tekstmelding eller e-post. Alle av informantene i denne studien er dermed «selvselekterte», det vil si at de selv tok kontakt for å delta i studien, og viste ved dette en interesse for deltagelse. Ved selvseleksjon kan en risikere å få tak i informanter som har en spesiell og særlig kunnskap eller interesse for det som utgjør tema for studien. Dette trenger ikke å

²² Norsk Samfunnsvitenskapelig Datatjeneste

innebære problemer for forskeren eller for resultatene av en studie, dersom implikasjonene av dette problematiseres og drøftes (Kvale og Brinkmann, 2009). Erfaringene mine fra begge årstallene viste seg nærmest å være av motsatt karakter. Det var mange av informantene som viste at de var samfunnsengasjerte, men det var likevel få av dem som hadde en spesiell interesse for likestillingsproblematikk og kjønnsforskjeller. Dette er i seg selv et interessant funn.

Utvalget

Totalt ble altså 15 studenter, både kvinner og menn, fra sykepleierhøyskolen og ingeniørhøyskolen intervjuet. Når det kommer til spørsmålet om avgrensning, og en avgjørelse av hva som er et tilstrekkelig antall informanter, vil dette ideelt være en vurdering basert på en forskers oppfatning av «tilstrekkelighet» eller «metning» i datamaterialet (Christensen, 1998). Det vil således være en kontinuerlig vurdering i løpet av forskningsprosessen å avgjøre når en har tilstrekkelig med data (ibid.). I mitt forskningsopplegg vurderte jeg, underveis i analyseprosessen, at antallet informanter -og ikke minst kvaliteten av intervjuene - var tilstrekkelig for å kunne si noe om problemstillingene jeg hadde startet med. I år 2000 intervjuet jeg ni informanter; tre ingeniørstudenter (to kvinner og en mann) og seks sykepleierstudenter (fire menn og to kvinner). Alle informantene var født mellom 1971 og 1980. I 2011 utgjorde utvalget tre ingeniørstudenter (to menn og en kvinne), og tre sykepleierstudenter (to kvinner og en mann). Disse var alle født på 1980-tallet. Etter intervjusekvensen i 2000, satt jeg tilbake med 267 transkriberte sider, og etter en vurdering av innholdet og studiens retning, fant jeg ut at jeg ikke behøvde å intervju like mange (og lenge) i 2011. Til sammen, etter begge intervjusekvensene, satt jeg tilbake med et totalt antall transkribert materiale på nesten 400 sider. Analysearbeidet og kategoriseringen av datamaterialet fikk etter at hele datamaterialet var samlet en mer systematisk og fremdriftsorientert karakter, og analysen i oppgaven som følger baseres på disse to utvalgene²³.

²³ En grundigere presentasjon av informantene, se vedlegg I

Om gjennomføringen av intervjuene

Det kvalitative forskningsintervju har til hensikt å få innsikt i informantenes subjektive forståelse og fortolkning av mening:

«The qualitative research interview attempts to understand the world from the subjects` point of view, to unfold the meaning of their experiences, to uncover their lived world prior to scientific explanations» (Kvale og Brinkmann, 2009: 1).

Det semistrukturerte, eller ustrukturerte intervju, betinger som oftest en intervjuguide. Intervjuguiden brukes, sammen med en lydopptaker, som et verktøy i intervjusituasjonen. Det er derimot forskerens sensibilitet og evne til å lære det kvalitative intervju som et *håndverk* som utgjør denne metodens fortrinn (Kvale og Brinkmann, 2009). Intervjuguiden(e) jeg utarbeidet til denne studiens formål²⁴ var basert på de forskningsspørsmålene jeg hadde utarbeidet i forkant. I tillegg var faglitteratur og også mer allmenn problematikk hentet fra dagsaktuelle debatter i mediene eller i annen relevant litteratur med å danne grunnlaget for intervjuguidene. De tidligere nevnte antologiene «Fittstim» (Skugge et al., 1999) og «Råtekst» (Solheim og Vaagland, 1999), samt den påfølgende mediedebatten, var blant litteraturen som inspirerte til utarbeidelsen av intervjuguiden. Jeg brukte den samme intervjuguiden i alle intervjuene, med noen justeringer mellom de to epokene. Blant annet fjernet jeg en bolk som omhandler seksualitet relatert til kjønnsforskjeller og likestilling fra den første til den andre undersøkelsen. Intervjuene i 2000 var for ambisiøse; det lot seg ikke i (tids-) rammen av et prosjekt som dette å gjennomføre og behandle temaet på en adekvat måte. Jeg bestemte meg deretter for at jeg ville konsentrere prosjektet om de andre spørsmålene. Det var imidlertid viktig for meg å gjennomføre intervjuene på noenlunde samme vis, for å kunne gjøre noen sammenlikninger mellom de to intervjusekvensene. Dette betød ikke at jeg ikke etterstrebet å arbeide fleksibelt og følge «veien mens den ble til» i intervjusituasjonen. Intervjuene var biografiske i sin form. Informantene fortalte om livene sine både i et retrospektivt lys, i tillegg til at de beskrev sin nåtidige situasjon og reflekterte over fremtiden. Den narrative strukturen vi finner i biografiske fortellinger er knyttet sammen med større kulturelle og strukturelle forhold (Nilsen, 1996). Det er ikke slik at den biografiske fremstillingen informantene gir om sine liv nødvendigvis forteller oss slik det «faktisk var», men historien som fortelles er preget av historisiteten, eller den posisjonen en står i «her og nå» (ibid.).

²⁴ Se vedlegg III og V

I motsetning til i kvantitativ forskning, vil ikke data som er påvirket av innsamlingssituasjonen være problematisk i en intervjusituasjon. Den kunnskap som frembringes i intervjusituasjonen er ikke mindre «sann» eller «ekte» enn om man observerer atferd (Gubrium og Holstein, 2003, Kvale og Brinkmann, 2009). Det er i samhandlingen mellom den som intervjuer og den som blir intervjuet at kunnskapen frembringes. Intervjuene forløp som lange samtaler der mitt hovedfokus hele tiden var å stille «gode» spørsmål, slik at det først og fremst var *deres* historier som var fremtredende. Et forskningsintervju er et *møte*, og i dette møtet spiller både informant og forsker en rolle. Det er viktig å bemerke at et intervju likevel ikke er en hverdagssamtale. I interaksjonen mellom intervjuer og informant (intervjuet som *sosial praksis*) finner den kunnskapsproduksjon sted, som avleder kunnskap til en videre sosiologisk analyse av materialet (Kvale og Brinkmann, 2009). Underveis i intervjuene forsøkte jeg å veksle mellom sekvenser hvor jeg ba informantene reflektere over begreper som likestilling, feminisme, kjønnsroller, og bolker hvor de fortalte mer biografisk om sine liv. Vekslingen mellom det narrative og de mer begrepsmessige refleksjonene gjorde jeg for forsøksvis å fange nyanseforskjeller mellom «idealer og praksis» i informantenes historier.

Intervjuene ble gjennomført enten på utdanningsinstitusjonene hvor informantene gikk (fem), på kafé (to), på universitetet (tre), på min fars arbeidsplass (en) (en ungdomsskole i nærheten av Bergen, dette på grunn av nærhet til informantens bosted), samt hjemme hos meg selv (fire). Når det gjelder intervjuene hjemme hos meg, dreide dette i alle tilfellene seg om intervjuer utført i 2000. Den gangen bodde jeg i umiddelbar nærhet til universitetet og sentrum, og dette var et praktisk sted å gjennomføre intervjuene. Jeg fryktet støy på en eventuell kafé, og disse informantene hadde problemer med å finne og foreslå egnede rom ved skolene de tilhørte. Intervjuene ble gjort på ulike steder; både på min og deres og mer nøytrale arenaer. Det er imidlertid ikke noe ved utbyttet av intervjuene som jeg i etterkant finner dårligere eller mindre brukbart på grunn av valgt intervjusted. Når det gjaldt kafé som lokasjon for forskningsintervjuer, så opplevde jeg til en viss grad uroen i kafélokalet som en distraksjon i intervjusituasjonen. Dette tror jeg også gjaldt for informantenes del. Når informantene var på «hjemmebane», på skolene de gikk, opplevde jeg dem som mest avslappede, uanfektete og meddelsomme. Ved innledningen av hvert intervju gikk jeg gjennom undersøkelsens formål, og jeg sørget for at alle informantene fikk det skriftlig utformede informasjonsbrevet (dersom de ikke hadde det fra før) hvor både min egen, og min

(e) veileder (e) s kontaktinformasjon var å finne. Det var svært viktig for meg å poengtere for dem at deres anonymitet ville bli ivaretatt, og at det som de fortalte i intervjusituasjonen ikke på noe tidspunkt ville kunne føres tilbake til dem²⁵. Jeg opplyste også om bruken av båndopptaker og intervjuguide, og la begge deler synlig på bordet for informantene slik at det skulle være åpent for dem hvordan jeg arbeidet under intervjuet. Informantene ble alle opplyst om når oppgaven var tenkt ferdig (nå blir dette vel å merke gjeldende kun for informantene fra 2011), og jeg fortalte dem hvor oppgaven ville være å finne når den var ferdigstilt²⁶. Under ett av intervjuene sviktet teknologien (Eva); det ble ikke tatt opp på bånd. Isteden måtte jeg så godt jeg kunne rekonstruere samtalen, men jeg bruker ikke sitater fra dette intervjuet i analysen. I etterkant av alle intervjuene skrev jeg i tillegg til transkripsjonene små bakgrunnshistorier på 3-4 sider, hvor jeg oppsummerte intervjuet, og reflekterte om intervjuets forløp og min egen rolle i intervjusituasjonen. Disse var spesielt nyttige når jeg skulle rekonstruere minnene fra intervjuene elleve år tilbake.

Om analysen

Etter at de to intervjusekvensene var gjennomførte, og transkripsjonene forelå, var det samlede materialet på nesten 400 sider. Det å sitte igjen med en så omfattende mengde av transkripsjoner som jeg gjorde, kan innebære en risiko for «å gå seg vill» i materialet (Kvale og Brinkmann, 2009), og dette var jo i noen grad det jeg gjorde i 2000. En utfordring i denne fasen er *hvordan* velge ut det som er viktigst og det som best belyser problemstillingen(e). Fra den første til den andre intervjusekvensen i studien min, komprimerte jeg intervjuguiden som nevnt over, og konsentrerte spørsmålene om det som var essensielt å få svar på ut fra problemstillingene jeg hadde. Informantenes tanker om likestilling og kjønnsroller; sett retrospektivt i forhold til barndom og oppvekst (skolegang og barndomshjem), deres nåtidige situasjon og utdanningsvalg samt deres forestillinger om framtiden (fortsatt med fokuset på kjønnsroller og likestilling), var det intervjuene sirklet rundt. Intervjuene var fremdeles omfattende til tross for forkortningen fra 2000 til 2011, og arbeidet med å fange de sosiologiske poengene i analytisk øyemed var til tider et møysommelig arbeid. Det er viktig å bemerke at arbeidet med en analyse ikke foregår isolert eller adskilt fra arbeidet ellers under

²⁵ Se for øvrig avsnittet «Etiske refleksjoner», s. 44

²⁶ Et eksemplar av oppgaven blir å finne ved Universitetsbiblioteket i Bergen, avdeling for samfunnsvitenskap. Ut over dette vil også oppgaven bli tilgjengelig elektronisk på nettstedet Bora.no

en slik forskningsprosess. Analysen starter gjerne også under selve intervjuet, og også under planleggingsfasen av en slik studie (Kvale og Brinkmann, 2009).

Arbeidet med materialet startet i første omgang med at jeg leste transkripsjonene flere ganger. Jo flere ganger jeg leste intervjuene, jo klarere framsto det for meg hvilke tema det var viktig og interessant å konsentrere seg om. Jeg utarbeidet flere og ulike matriser hvor jeg fikk visualisert funnene i intervjuene. Disse brukte jeg som viktige arbeidsredskaper, og hadde dem hengende over arbeidsplassen underveis i prosessen. Temaene jeg ville konsentrere meg om, utkrystalliserte seg gradvis. Deretter komprimerte jeg, eller fortettet jeg dem, ved at jeg plasserte informantutsagnene mer systematisk i kategorier (Kvale og Brinkmann, 2009). Som oftest var kategoriene jeg konsentrerte meg om basert på de temaene jeg hadde inndelt intervjuguiden i, og noen ganger skapte jeg nye kategorier etter som de dukket opp under gjennomlesningen av materialet. Noen av temaområdene som jeg kategoriserte og som jeg fant fruktbare var «hva er likestilling?», «historien om likestilling», «barndom», «oppvekst» og «utdanningsvalg». Etterpå knyttet jeg informantutsagn eller stikkord fra intervjuene til kategoriene. På denne måten dannet jeg meg en oversikt over hvem av informantene, om, hvorfor og på hvilken måte de var forbundet med de ulike kategoriene. Noen ganger fant jeg det interessant å bruke teorier som utgangspunkt for kategoriene, som for eksempel i kapittel fire hvor jeg brukte Hochschilds (1997, a) begreper for å beskrive ulike kjønnsideologier. Andre ganger ble kategoriene dannet etter begreper som informantene selv brukte, eller begreper fra dagligtale.

Noe av det som gjør analysen av intervjuer som dette utfordrende, er nettopp å speile hvert enkelt intervju sin unike karakter og hver enkelt informants spesielle historie, samtidig som man også etterstreber å lete etter mønstre i informantgruppene som kan speile trekk ved samfunnet. I mitt studies henseende vil det si de holdningene informantene hadde til likestilling og kjønnsforskjeller. Å veksle mellom å analysere materialet horisontalt og vertikalt betyr at en i den horisontale analysen konsentrerer seg om å analysere hvert tema for seg selv ut fra informasjon om tema ut fra det samlede datamaterialet, mens man i den vertikale analysen går i dybden på hvert enkelt intervju (Christensen, 1998). Å skulle tegne et bilde av ulike mønstre og trekk ved gruppene av informanter, samtidig å synliggjøre og beskrive hver enkelt av disse 15 informantenes fortellinger var krevende, men også et interessant arbeid (Syltevik, 2000).

For å skille informantene fra hverandre, har jeg valgt å gi alle informantene fra år 2000 navn som begynner med bokstaven T for «Totusen». Jeg merker dem videre med en S for «sykepleierstudent» og en I for «ingeniørstudent», eksempelvis Trude (S). Alle informantene fra 2011 har videre fått navn som begynner med bokstaven E for «totusenogElleve», og tilsvarende S og I, eksempel: Einar (I). Dette er et grep jeg har gjort for å lette lesningen av teksten. Slik det kommer fram og som også blir drøftet i analysedelen av oppgaven, viste det seg og ikke være fruktbart å bruke tidspunkt for intervju, kjønn eller utdanning som kategoriser til bruk i analysen ²⁷.

Vurdering av gyldighet og troverdighet

Kvale og Brinkmann (2009) tar til orde for rekonseptualisering av begreper som validitet og reliabilitet, men uten å forkaste betydningen av egen og ekstern *vurdering* av kvalitativ forskningspraksis og resultater. De tar til orde for heller å bruke termer som ligger nærmere dagligspråket vårt og som preger samhandlingen som vi som kvalitative forskere deler med aktørene i «everyday social interaction» (: 245). Det er en kvalitativ studies troverdighet eller kontekstuelle forståelighet som bør fokuseres på i vurderingen av et slikt forskningsarbeid (Gubrium og Holstein, 2003). Reliabilitet og validitet som vurderingskriterier av forskning, kan knyttes til et positivistisk vitenskapsideal som i kvalitativ metode ofte vurderes som lite fruktbare (Kvale og Brinkmann, 2009, Kvale et al., 2009, Gubrium og Holstein, 2003). For at innholdet i informantenes fortellinger ikke skal «forsvinne» i forskerens fortolkning og i en ekstrem relativisme, er det likevel viktig at også kvalitativ forskning har kriterier for vurdering av forskningsarbeidets gyldighet (validitet) og troverdighet (reliabilitet) (Kvale og Brinkmann, 2009). Det er forskeren selv som velger sin forskningsdesign, sin empiri og tolker og presenterer sine egne funn i kvalitativ forskning, og det er viktig i denne prosessen å være seg sin rolle som forsker bevisst, og klargjøre ovenfor seg selv, ovenfor forskersamfunnet og ovenfor det nedslagsfeltet studien generelt får, hvilket ståsted og egenplassering en har i forholdet til tematikken som skal belyses. Det å velge å studere noe som på sett og vis omhandlet min *egen* generasjons holdninger til likestilling, og om hvordan det var å vokse opp med «68`- foreldre» i en likestillingstid (som jeg i aller høyeste grad både var bevisst omkring og hadde et forhold til) var både krevende og utfordrende. Samtidig gav det meg en privilegert posisjon for å studere akkurat dette. Språklige (i ordets videste forstand) og

²⁷ Dette vil jeg imidlertid også utdype i kapittel 7.

kulturelle barrierer var dermed ikke svært synlige, og dette gav meg en nærhet til materialet som gjorde meg i stand til å komme tett på, samtidig som det utfordret meg i forhold til å frembringe nok distanse til å kunne behandle funnene på en god og fruktbar analytisk måte. Denne balansegangen var utfordrende, men jeg etterstrebet å klargjøre for meg selv min egen posisjon, og forsøkte samtidig å synliggjøre og drøfte de skrittene jeg tok i forskningsprosessen. Svarte informantene på det det min problemstilling søkte svar på? Fortolket jeg svarene deres på en god sosiologisk måte? Hang oppgaven sammen som et «konsistent hele»; ville studien vurderes som *gyldig*? Svarene på disse spørsmålene må jeg i noen grad overlate til andre å svare på, men disse er også spørsmål som jeg kontinuerlig underveis i studien har måtte stille meg selv, og navigere etter.

Jeg måtte i arbeidet med studien også være bevisst og vurdere «redeligheten» i trinnene av forskningsprosessen. Var forskningen «til å stole på»; var den troverdig? Dette spørsmålet måtte jeg stille meg selv, i og med at jeg var mitt eget «forskningsinstrument» i datainnsamlingsprosessen; det var jeg som utformet og stilte spørsmålene og tolket informantens svar. Å være sensitiv og redelig underveis, å være lydhør og ydmyk ovenfor informantutsagnene er viktig. Noen ganger underveis i intervjuene var balansegangen mellom å følge intervjuguiden, men samtidig komme med utdypningsspørsmål og følge interessante «tråder» i samtalen, vanskelig. Noen ganger var det også vanskelig å unngå og stille ledende spørsmål, spesielt i de tilfellene hvor informantene var lite meddelsom. Ett av «redelighetsmålene» jeg orienterte meg etter, var å sørge for at informantene var klar over at jeg arbeidet etter en intervjuguide, men at jeg også eksplisitt åpnet for supplerende historier dersom det var ønskelig. Noen av de mest interessante funnene kom i slike «sidehistorier» og det er derfor viktig for meg å nevne dette. En del av det som lå mer «tildekket» av informantenes holdninger til likestilling og kjønnsroller kom fram gjennom sidehistorier hvor de ikke prøvde å framstå som «flinke» eller «politisk korrekte». Av og til reflekterte informantene selv over sine egne inkonsekvente eller ambivalente fortellinger i slike situasjoner. Det er ikke noe kriterium at man skal verifisere sannhetsgehalten i kvalitative intervjuer, men dersom man kan avdekke ambivalens eller kulturelt skapte spenninger og konflikter, så vil man kunne avlede en analyse som når dypere (Kvale og Brinkmann, 2009, Sandberg, upublisert).

Om studiens overførbarhet

Er det mulig å overføre funnene i denne studien og hevde at den kunnskapen som frembringes også kan være relevant i andre sammenhenger? Kan jeg ut fra studien tillate meg å si noe om kjønnsroller og holdninger til likestilling generelt? I en kvalitativ studie, søker man heller enn årsakssammenhenger, meningssammenhenger. Utvalget i studien er ikke tallmessig representativt, og det er dermed ikke interessant å drøfte overføringsprinsippet (generaliserbarhet) ut fra et statistisk mål (Flyvbjerg, 2004, Kvale og Brinkmann, 2009). Det er like fullt et mål å kunne si noe om flere enn dem som inngår i den konkrete undersøkelsen (Akselvoll, 2005). Kunnskap om - og oppfatningen av - sosialt liv er alltid kontekstavhengig, både historisk og samfunnsmessig, og tanken om kunnskap som universell og generaliserbar på tvers av kontekst, tid og sted er basert på et positivistisk vitenskapsideal som ikke nødvendigvis har noe for seg i kvalitative studier av mennesker og samfunn (Kvale og Brinkmann, 2009). Det å se på kvaliteten og relevansen av kvalitativ forskning i forhold til andre studier, i andre kontekster og sammenhenger, er god forskningspraksis.

De femten informantene i denne undersøkelsen, intervjuet på to ulike tidspunkt, sine holdninger og tanker om likestilling og kjønnsroller kan (etter min oppfatning) fortelle oss noe mer enn om akkurat disse femten personene. Det kan blant annet fortelle oss noe om den tiden de vokste opp i, de samfunnsstrømningene som preget deres oppvekst, det kan fortelle oss noe om hvordan de opplevde at foreldrene deres håndterte og brukte «det nye tankegodset» i likestillingstiden fra 70-tallet og tiårene framover. Det kan også fortelle oss noe om hvordan skolegangen på sytti, -åtti, og nitti-tallet fremdeles var preget av tradisjonelle kjønnsroller, og det forteller oss noe om en ambivalens i forhold til holdninger omkring kjønnsrollene - både de «nye og de gamle». Det forteller også om en fortsatt mannlig dominans som til en viss grad ble forsvart og legitimert av både kvinnene og mennene i utvalget. Jeg kan ikke på bakgrunn av dette si at alle kvinner og menn som var født og oppvokst samtidig – og på samme sted- som disse deler alle disses erfaringer og tanker, ei heller at alle sykepleiestudenter eller ingeniørstudenter gjør det, men jeg kan si noe om at det kan være interessant å sammenlikne studien med andre, liknende studier. Det teoretiske fundamentet som oppgaven hviler på, sammen med den empiriske undersøkelsen og funnene og analysen av denne, er redegjort for og innvevd i forskningsprosessen. Det teoretiske

fundamentet eller perspektivet vil være noe som delvis er valgt i forkant, delvis har utkrystallisert seg underveis.

Dersom vi som forskere hele tiden søker kunnskap om, og drøfter disse spørsmålene, og betrakter og drøfter våre egne prosjekter ut fra noen generelle vurderingsprinsipper, kan vi lære den kvalitative forskningspraksisen som «et godt håndverk» (Kvale og Brinkmann, 2009). Meningssammenhengene bør drøftes av forskeren, og av forskeren *i og med* forskersamfunnet, men ut fra kvalitative prinsipper. I min studie vil jeg hevde og ha fulgt de normative prinsippene for god, kvalitativ forskning etter beste evne, men setter samtidig pris på å inngå i en større forskerfelleskap hvor resultatene av mitt arbeid kan drøftes både i seg selv og sammenliknes med - og eventuelt vurderes mot - andre studier.

Etiske refleksjoner

Nærhet er et kjennetegn ved kvalitativ metode, som både kan være svært fruktbart for forskningsresultatene, samtidig som det også utfordrer forskeren i stor grad. Relasjonen mellom forsker og informant er ikke en symmetrisk relasjon, men en relasjon hvor den ene av partene sitter med makten til både underveis og i etterkant å definere og kategorisere informantenes utsagn (Kvale og Brinkmann, 2009, Repstad, 1993). Noen av de mer formelle sidene ved etiske retningslinjer som forskningen må forholde seg til, har jeg allerede vært inne på i avsnittene over. Forskningsprosjektene ble begge meldt inn og godkjent av NSD, i tillegg til at informantene ble grundig informert om studiens formål og hensikt. De ble også informert om at navn og bosted (både nåværende og forhenværende) ble anonymisert allerede underveis i transkripsjonene, og at de ikke ville kunne gjenkjennes i oppgaven. De gav meg alle sitt informerte samtykke til å delta, også med mulighet for å trekke seg på ethvert tidspunkt fra studien. For min egen del så beholdt jeg heller ikke kontaktinformasjonen fra informantene, verken telefonnumre, e-postadresser eller lister med informasjon i etterkant av intervjuene. I tillegg hadde jeg opptakene av intervjuene nedlåst og sikret for innsyn fra uvedkommende.

De transkriberte intervjuene og lydopptakene inneholdt informasjon som til dels var ganske personlig, med opplysninger som omhandlet både sensitive tema om oppvekst og nære relasjoner, i tillegg til delen som omhandlet seksualitet fra 2000. I de transkriberte tekstene, og i alt tekstmateriale siden, ble informantene gitt fiktive navn. De etiske prinsippene i all forskning er delt mellom de formelle reglene (lovverk), og de mer generelle etiske retningslinjer. Forskning som har med mennesker å gjøre bør utføres med stor grad av respekt og varsomhet ovenfor dem man studerer. Det er vår plikt som forskere å sørge for at personene som beskrives ikke blir gjort gjenkjennelig for offentligheten i eventuelle forskningsrapporter, og at navnelister og registre (dersom man fremskaffer slike) blir forskriftsmessig slettet etter bruk (Alver og Øyen, 1997, Silverman, 2006). Det er imidlertid viktig at en forsker får utøve sin rolle, og får gjengitt sine funn på en tilstrekkelig, pålitelig og korrekt måte. Refleksjoner nettopp omkring forskerens rolle i et kvalitativt metodisk opplegg, går imidlertid hånd i hånd med kontinuerlige etiske vurderinger som må problematiseres gjennom forskningsprosessen.

Avslutning

Når jeg i de neste kapitlene går videre og dykker ned i datamaterialet for å synliggjøre og analysere disse unge ingeniør- og sykepleierstudentenes tanker og holdninger om likestilling og kjønnsroller, finner jeg det på sin plass igjen å poengtere at i en kvalitativ studie som dette, så eksisterer ikke teori, metode og empiri løsrevet fra hverandre, men fungerer mer som deler av et hele som er vevd inn i hverandre; de fungerer dialektisk i forhold til hverandre. Det er viktig også her å peke på at analyseprosessen gjerne startet allerede i førstehåndsmøtet med empirien, og også gjerne før det. Det å jobbe kvalitativt tar mer form av en sirkulær, enn en lineær, prosess (Christensen, 1998, Kvale og Brinkmann, 2009). Når dette er sagt, er det også viktig i et arbeid som dette å redegjøre for de ulike trinnene som man er avhengig av å ta som forsker, og synliggjøre de veivalg og avveininger man tar under en slik prosess, slik jeg formodentlig har gjort i dette kapitlet.

Kapittel 4: Tanker om likestillingskamp og feminisme

Innledning

Dette kapittelets formål er å belyse hvilken måte informantenes holdninger til - og tanker om - likestilling kom til uttrykk gjennom deres fortellinger. Fortellingene deres var hentet fra egne liv, egne refleksjoner om generasjonene før dem, og likestillingen og feminismens plass i deres fortolkning av samfunnshistorien. Lena Martinsson (1997) fant hos de parene hun studerte at likestillingsnormen, eller det allestedsnærværende resonnetet om likestilling, opplevdes som en pågående prosess. Prosessen sprang ut fra et stabilt startpunkt - et «da» - som fungerte som utgangspunktet for å forklare «hvor og hvordan likestillingen startet». «Da» ble også kontrastert til informantenes «nå», livene slik de levde dem i nåtid. Holdningene deres til likestillingen var preget av både fortiden og nåtiden (ibid.). Connell (2011) fant noe av det samme i sin studie av yrkesaktive kvinner og menn. Fortellingene deres om likestilling og kjønn var preget av en opplevelse av å leve i en endringstid, og hvor endringen også var forankret i et tydelig «før», som ble referert til i refleksjonene om nåtiden. Fortidens manglende likestilling og tradisjonelle kjønnsroller ble markant trukket opp, mens nåtidens kjønnsulikheter ikke i samme grad eller på samme måte ble artikulert eller kommentert. Nåtidens kjønnsulikheter ble ofte forklart med andre årsaker (ibid.). Ingeniørstudentene og sykepleierstudentene i denne studien reflekterte også omkring «historien om likestilling», og hvordan de oppfattet det som betegnes som likestillingskampen på syttitallet. De beskrev hvilken plass denne historien opptok deres liv, og de fortalte om hvordan den ble oppfattet av dem. Var dette en viktig og betydningsfull historie for dem? Hvordan forsto informantene feminisme? Dette, i tillegg til å sette søkelyset på hvorvidt og i hvilken grad likestilling som tema var noe informantene var opptatte av generelt, og hvordan de vektla og vurderte likestilling i sine liv, er noe av det som drøftes i dette kapittelet.

Synet på likestillingskampen: Arven fra syttitallet

De fleste av informantene gav uttrykk for at de synes likestilling var *viktig*. Forholdet mellom kjønnene sett i et historisk lys; hvordan kvinner og menn hadde det *før*, ble betraktet som lite attraktivt og tiltalende for både mennene og kvinnene. Kjønnsulikheter og urettferdigheter spesielt for kvinners del, hadde vært en viktig jobb å jevne ut for generasjonene før dem. Alle, med unntak av Tom (I), synes at likestillingskampen var en nødvendighet for

samfunnsutviklingen, og at å kjempe frem likestilling generelt var både rettferdig og positivt. De fleste synes også at endringen i forholdet mellom kjønnene (fra 1950-60-tallet til i dag), hadde vært avgjørende for hvordan de selv kunne leve som menn og kvinner. Alle informantene både i år 2000 og i 2011 gav uttrykk for dette synspunktet. Tale (I) fortalte at hun fant det fascinerende å tenke på at de tingene hun nå tok for gitt, var det noen som hadde kjempet frem i generasjonene før henne. Hun sa:

«(...) ja eg sjøl syns jo at det var veldig bra, då, for eg e ikkje nåke sånn husmoremne sjøl... men eg... ja, eg synes jo at det var veldig bra og...og endel av disse kampsakene som dei hadde så tungt å få i gjønnå, som me i dag tar som en selvfølge, det e sånt som har fasinert meg, men eg e vokst opp me at sånn ska det ver, så eg kan jo ikkje helt se for meg problemene sånn reelt sett men eg trur nok at det var problem (...) hvis ikkje någen hadde reist seg og sagt ifra, så hadde det våre sånn ennå, sant.»

Tale (I) forsto at det hadde vært annerledes å være kvinne i generasjonene før henne, selv om det kunne være vanskelig å forestille seg. Trude (S) sa noe av det samme:

«Det har hatt veldig stor betydning... det har det jo. Absolutt. Bare det (...) på alle måter. Utdannelse, opplysning. Altså, det e ikkje en ting vi ikkje kan gjør for det at me e kvinner, sant (...)»

Flere nevnte blant annet at det å kunne ta utdanning som kvinne var et direkte resultat av kampene kvinnene i forrige generasjon hadde kjempet. Thomas (S) sa også at han trodde han hadde det lettere på sykepleiestudiet som mann i dag enn han ville hatt det i generasjonene før han. Det var først og fremst kvinnes posisjon og stilling i arbeidsliv og familie som ble fremhevet, men også menns muligheter og roller var endret i positiv retning som følge av en «likestillingsomveltning» i generasjonen før dem.

Tom (I) var den eneste av informantene som hadde en eksplisitt *negativ* oppfatning av kvinnekampen på syttitallet, og skilte seg dermed fra de andre. Han fortalte at han synes at likestillingskampen bare til dels kunne være forståelig ut fra en kvinnes ståsted, men:

«... men hvis du tenke på samfunnet generelt sett, då tror eg egentlig ikkje at det va så veldig heldig (...) når du ser på så mange aleinamødre...i det heila tatt det der med kjernefamilie e jo...det e veldig få kjernefamilier igjen (...) Så sånn sett, for ongene sin del, så trur eg det e negativt at utviklingen går sånn som den går.»

Likestillingen og likestillingshistorien ble oppfattet negativt for Toms del, fordi han mente den ødela den tradisjonelle kjernefamilien. Likestillingen ble av Tom satt i opposisjon til «*det som var naturlig*»; en orden mellom kjønnene basert på biologi og natur. Det var ingen av de andre som direkte delte disse betraktningene, når det kom til forståelsen av likestillingshistorien; de fleste mente at en viss endring var av stor betydning. Det skal likevel bemerkes, noe jeg kommer tilbake til (jfr. kapittel 5), at flere snakket om det som kan kalles «en naturlig kjønnsorden» knyttet til biologi og natur i andre sammenhenger. Bortsett fra Tom gav alle uttrykk for at likestillingskampen hadde vært en viktig bevegelse, som hadde vært med på å sikre kvinner og menn like rettigheter og rettferdighet. Det hadde vært nødvendig med et brudd i kjønnsordenen slik den hadde vært, en *endring*. Elise (S) sa følgende:

«Jeg er veldig glad for at vi har det sånn som vi har det no. Når jeg ser tilbake på eller når jeg leser om sykepleiehistorie og sånt, så hadde jeg blitt gal av å jobbe sånn som de hadde det. Jeg er veldig takknemlig for det arbeidet som har vært gjort, av kvinner, for å få de rettighetene vi har. For meg virker det helt absurd at vi ikkje skal få ta utdanning eller kjøre bil eller noe sånn. (...)»

Elise (S) mente som både Tale (I) og Trude (S) at det ville vært utenkelig å leve slik generasjonene før henne hadde levd. Hun var glad for at hun hadde fått de mulighetene hun hadde fått, og nøt godt av det forrige generasjon kvinner hadde kjempet frem. Einar (I) sa ganske enkelt:

«Det kom liksom til konflikt og hyling i forrige generasjon, og de sådde kornet og vi får høste det (...)»

Einar hadde en formening om at de aller *fleste* i hans generasjon egentlig var veldig takknemlig for likestillingen, selv om det ikke alltid kom direkte til uttrykk. Einar skilte seg da også ut i gruppen av informanter ved å være den eneste selverklært interesserte i, og opptatte av likestilling. Ingen er *i mot* likestillingen, mente han, og likestillingen var i følge Einar oppnådd i hans generasjon:

«Kanskje (...)om du ikkje gjør nåkke for det sjøl, så e du i alle fall ikkje i mot det»

Selv fortalte han at han hadde foreldre som var likestillingsorienterte, og bevisste på kjønnsproblematikken. Derfor definerte Einar seg også som *feminist*. Det falt ham naturlig å

bruke denne betegnelsen om seg selv. Erik (S) derimot, var mer vag og forsiktig når han snakket om likestilling og om den nå var oppnådd. Han synes likevel likestillingshistorien på sett og vis var viktig:

«(...) Men hvis du kommer med en lov, så tar det jo mange år før folk kan benytte seg av den (...) men kravet om likestilling, at man ikke skal forskjellsbehandles, det er jo kjempeviktig»

Likestilling som en formell rettighet var oppnådd gjennom likestillingslovgivningen (jfr. Hernes' begrep formallikhet). Resten av likestillingen ville «bedre seg etter hvert», noe flere av informantene gav uttrykk for, men uten å spesifisere hvordan.

Likestilling som prosess?

Erik (S) trodde at «likestillingen blir gradvis mer tydelig ettersom nye generasjoner kommer til». Enda var det mange ting han mente ikke enda hadde blitt gjennomført av hva «likestillingsgenerasjonen» hadde satt på agendaen når det gjaldt likestilling. Likestillingen ville gå seg til etter hvert; på sikt ville forskjellene mellom menn og kvinner jevnes ut for eksempel i arbeidslivet, hevdet Erik. Erik ønsket ikke at dette skulle skje gjennom statlig styring, kvotering og politiske likestillingsfremmede tiltak, men trodde at likestillingen ville «gå seg til på en naturlig måte». Synet på likestillingen som «noe som må gå sin gang» fant blant annet også Akselvoll i sin kvalitative studie av kvinnelige ledere (Akselvoll, 2005). Likestilling ble betraktet som en prosess som (av seg selv) fulgte en lineær utvikling, uten å være «avhengig av» spesielle tiltak som for eksempel kvotering eller spesiell bevisstgjøring (ibid.). Skjeie og Teigen (2003) hevder på bakgrunn av resultatene fra holdningsstudien om likestilling i forbindelse med Makt- og demokratiutredningen (1998-2003), at dersom en skal snakke om likestilling som «en reise mot et mål», er det enda langt igjen til vi har nådd målet dersom en betrakter forholdet mellom kjønnene på de fleste arenaer i samfunnet (ibid.). Likestillingen som sådan ble ikke tillagt så stor vekt og interesse blant informantene i min undersøkelse, men flere betraktet likevel likestilling som en prosess, som ville gå sin gang. De aller fleste mente som Erik at dette burde skje «av seg selv», og ikke gjennom kvoteringer og politiske likestillingstiltak. Eva (I) syntes for eksempel at likestillingen gikk «bit for bit fremover». Alt ble utjevnet med tide, men som også flere av informantene pekte på så trodde hun ikke det noen gang kom til å bli «helt likt». Menn og kvinner var og ble for forskjellige. Eva og de fleste andre i denne studien, betraktet likestilling som en sidestilling mellom

kjønnene, basert på deres ulike ressurser og interesser (jfr. Hernes, Hernes og Haukaa i kapittel 2.)

I motsetning til dem som tenkte på likestilling som en pågående prosess mot et mer likestilt samfunn, trodde Trude (S) at likestillingen også på et vis var på vei «tilbake». Hun sa:

«...Eg vil jo tro det...asså meir likestilling, men så det også det at kvinnene...et tror og det e någen som går litt tilbake...og på ein måte trives i kvinnerollen, eg innbille meg at det e mange som gjør det»

Hun så ikke likestillingen som en prosess som beveget seg framover mot mer likhet mellom kjønnene, men pekte på at det også fantes noen (kvinner) som trivdes med de tradisjonelle kjønnsrollene. Tones (S) utsagn kan eksemplifisere et tilsvarende syn:

«Helt personlig synes eg ikkje at alt skal være likestilt, for vi e tross alt forskjellige (...) asså vi har jo forskjellige kvaliteter, så menn og kvinner e jo forskjellig. (...)Men eg ville ikkje hatt det helt likestilt, sånn personlig. (...) det e jo personlig kordan folk vil ha det sjøl (...) Men for meg e ikkje det nåkke mål»

For både Tone og Trude hadde likestillingskampen ført *noe* godt med seg, men de påpekte at det også var en «grense» for hva den skulle bety i livene deres.

Eirin (S) og Eivind (I) på sin side var relativt ordknappe og nølende når de beskrev hvilke tanker de hadde om syttitallets likestillingskamp. De så ikke umiddelbart sammenhengene mellom sin egen situasjon og kvinnekampen i generasjonen før dem. I løpet av sine egne resonnementer kom de likevel fram til at det på et vis hadde vært av betydning, det som generasjonene før dem hadde utrettet når det gjaldt likestilling. Eirin uttrykte seg moderat:

«Så... æ e nok for en *del* av denne herre likestillinga, så æ e positivt innstilt til en del av det dem gjorde, da.»

Noe, men ikke alt, er med andre ord positivt med likestillingen. Et spørsmål som dukker opp er hva som ikke er så bra? Under vil jeg blant annet forsøke å synliggjøre hva informantene legger i betegnelsen feminisme, og se på hvordan og hvorfor feminismen er knyttet til noe av det som betraktes som «det negative ved likestillingen».

Holdninger til feminisme

Informantene (med unntak av Tom (I)) så en sammenheng mellom hva de som hadde «reist seg og sagt fra» hadde bidratt med, og livet de selv kunne leve. Likevel, til tross for en grunnleggende positiv holdning til likestillingshistorien, uttrykte flere paradoksalt nok en kritikk av det samme og til aktørene i den. På den ene siden ble dermed likestilling oppfattet som positivt både for dem selv og samfunnet for øvrig (både «da» og «nå»), men det ble samtidig uttrykt negative sider ved, og uønskede konsekvenser av, likestillingsbevegelsen på syttitallet, og også om likestillingen som sådan. Trygve (S) ordla seg på denne måten:

«Joda, eg har synes den (likestillingskampen på 70 – tallet) har vært veldig viktig, men eg har... eg trur de har gjort en del feil oppigjennom, så de har komnt inn i et spor der de (...) så de var veldig ekstremistisk... på feile premisser... veldig snevert. Men klart, vi trengte det. Og vi treng det fremdeles, men på litt andre områder, og gjerne på litt andre ideal.»

Dette utsagnet var typisk for flere. Dobbelttheten (og paradoksene) som trådte frem i fortellingene tolker jeg som en gjenspeiling av de konkurrerende diskursene og kjønnsideologiene som preget det sosiale rommet disse fortellingene blir skapt i. Paradoksene kom til uttrykk i feltet mellom en tradisjonell kjønnsforståelse og et uklart likestillingsideal (Hochschild, 1997a). Informantene gjenspeilte tvetydigheten i fortellingene om likestillingshistorien. Flere av informantene gav også uttrykk for å skille skarpt mellom likestilling som stort sett noe positivt og feminismen, som med ett unntak (Einar (I)) ble knyttet mer negative assosiasjoner til. Tone (S) fortalte hva hun tenkte om dette:

«Det har selvfølgelig mye å si. Hvis ikkje det hadde vært et opprør, så hadde ikkje...då hadde det kanskje komnt seinere. Men det måtte jo komnt hvis det skulle forandret seg uansett (...) eg har ikkje tenkt så nøye på det (...) for de som var feminister på søttitallet var jo kanskje litt ekstrem, då på en måte. Men de hadde kanskje mer å arbeide for i forhold til i dag.

S: Hvordan er en syttitallsfeminist?

Sånn som eg tenker på det... så e det en sånn kjempefeminist. Litt sånn streng og sur. Litt vanskelig å beskrive. Men de virket veldig pågående og... de visste ka de ville og jobbet for det. Og kanskje forsaket de mange andre ting, eller eg vet ikkje om de hadde kapasitet til å gjøre flere ting samtidig. Eg vet ikkje om de hadde så god tid til familie ... og barna... de brukte energien på det de gjorde...

S: Er det positivt eller negativt?

Eg har jo... asså feministe... Det forbinder eg med litt sånn negativt- men eg mener ikkje det de gjorde var negativt for det. Men de var kanskje litt ekstreme...»

I denne passiasjonen ligger noe av ambivalensen; likestillingshistorien ble beskrevet som viktig og positiv, men feminismen og feministene på syttitallet var «for ekstreme». De fleste var takknemlige for det meste som hadde blitt utført av likestillingsarbeid, men generasjonen før dem tok det likevel for langt, var en generell oppfatning. Det syntes vanskelig for informantene å konkretisere hva de mente med den «gode» likestillingen, og den «dårlige» eller «ekstreme» feminismen. Når feminismen skulle beskrives, ble karakteristikkene ofte knyttet til attributter ved feministene selv; sinte, strenge, sure, rakryggete, mandige, var adjektiver som ble brukt. Thea (I) uttrykte seg slik:

«Det er litt negativt ladet... no til dags, da - Før var det sikkert kjempepositivt, i søttiåra. Men hvis eg hadde blitt kalt feminist, så tror eg at eg hadde blitt lei meg, for å si det sånn. Forbinder det egentlig med sånn ekstremtilfelle. Sånn for eksempel i AKKS²⁸ ... hvis du blir kalt feminist, så blir du... altså vi e jo ikkje feministe, vi bare fremmer en sak, ikkje sant. Asså, det blir et skjellsord som blir slengt mot deg. Det er vanskelig å forklare (...) hvis du står foran en sak, og det blir sett på som en kvinnesak, då blir det...

S: Hva er en feminist?

Det e litt skummelt, for det e noen som eg kanskje ville kalt feministe i AKKS då, og de e veldig... de e faktisk litt mandige, de snakker høyt og de vet ka de mener... selvsikre... og det er vel derfor at det har blitt så mye klammeri med disse feministene, sant, for de e ikkje så lett å trække ned som vanlige kvinner, sant, å få de til å holde munn og sånt... så eg tror det må bli... sånn ...ja...rak i ryggen.

S: Det høres jo litt positivt ut?

Ja... (...) hvis du blir kalt feminist, hvis eg blir kalt det, då blir det... eg tror ikkje at de som kaller meg det mener det positivt... då e det ikkje nåkke komplimang... då e det sånn sytejeunte, liksom... vanskelig å forklare»

Thea hadde personlig blitt *lei* seg om noen hadde kalt henne feminist, og hun fant feministe både før og nå «ganske ekstreme». Her antydes det at disse kvinnene krysset grensen for hva som var akseptabel kvinnelighet. Dette synliggjør et kjønnsperspektiv hvor en tenker at

²⁸ Aktive Kvinners Kultursenter, nasjonal, idealistisk musikkorganisasjon som «arbeider for å rekruttere, motivere og synliggjøre kvinner i alle ledd av musikkbransjen». www.akks.no

kvinner har noen felles attributter og kjennetegn som forener dem som gruppe, og dersom noen kvinner (som «feministene» i dette tilfellet) tilegner seg mannlige egenskaper, blir de oppfattet som «ekstreme». Feministene ble beskrevet som «maskuline» og «mandige». Samtidig var disse kvinnene vanskeligere å kalle «enn vanlige kvinner», reflekterte Thea. Det kan hevdes at det også lå en (skjult) beundring og respekt i Theas kommentar om «likestillingskvinnene» og feministene, som flere av de andre informantene også rørte ved. Kvinner som hadde kjempet en rettighetskamp ble stilt i opposisjon til det dominerende og kulturelt aksepterte kjønnsbildet, at beundring og respekten for denne kampen likevel måtte underkommuniseres av flere av informantene (Bourdieu, 2000). Ingen av informantene brukte ordet feminist om seg selv, utenom Einar (I). De alle fleste hadde uttalte negative assosiasjoner, som de ikke hadde noen problemer med å gi uttrykk for²⁹. En «ny feministisk oppvåkning» i utvalget var i liten grad å spore, verken i 2000- eller i 2011-utvalget. Tale (I) fortalte om en venninne som hun kalte «veldig feministisk»:

«... Og hu, hu vil jo gjerne ... asså hu tar ikkje fem øre for å innrømme at hu har et veldig feministisk standpunkt, men hu nøle nok me å sei at hu e feminist sånn (...) hu e i grunnen veldig engasjert, og likevel så vegre hu seg for å ver det.

S: Ka tror du som gjør det?

Nei, det e jo disse assosiasjonene me Ottar og... sant... asså... veldig ofte så får du høre som kvinnfolk, spesielt av mannfolk, at kvinner har ikkje nåkke å kjempa for lenger, sant, Me har ikkje nåkken sak lenger, det e ikkje nåkke å snakke om. Nå kan me holda fred! Asså dei følte seg jo mye mer trua på søttallet, med dei føle seg fremdeles trua. Og når vi kan klare alt sjøl, så ka ska de gjøre då? For ka trenger me dei te?

S: At det på en måte er en slags frykt for...?

(...) det har egentlig gått ganske fort og... for atte dei har liksom ikkje fått den tiden som folk ofte trenger for å omstille seg til nye tider... at det fremdeles gjør de usikre (...) og det er jo ikkje gått meir enn en generasjon (...) mens vi fremdeles får holdninger passert vidare for det om ikkje nåken seier det høgt lenger. Det e fremdeles mange menn som vil ha kånå plassert heime ved kjøkkenbenken...».

Tale pekte på menns generelle motstand mot feminister og likestilling (hun forsøkte også å forstå den), og på venninnens engasjement omkring likestilling og hennes vegring mot å kalle seg feminist. Å bli assosiert med Ottar³⁰ var negativt, og Tale forsøkte å forklare og forstå venninnens opplevde motstand mot å bli assosiert med dem. I dette intervjuutdraget tolker jeg

²⁹ Jeg oppfattet at det å være «for» likestilling var politisk korrekt i mitt utvalg, mens det paradoksalt nok også framsto som politisk korrekt å være «i mot» feminisme.

³⁰ Kvinnegruppa Ottar («...er radikal, aktivistisk og feministisk») er en organisasjon som mange av informantene oppgir at de assosierer begrepet *feminisme* med.

også Tale som dypest sett beundrende ovenfor venninnens feministiske engasjement. Vegringen og motstanden mot å uttrykke likestillingsopptatthet eller feministiske standpunkter fant også Seljestad (2008) i sin masterstudie om likestilling, likestillingspolitikk og kjønnsroller. De fleste informantene i hennes studie sa at likestilling ikke var interessant for dem fordi likestilling var oppnådd, og menn og kvinner hadde nå like muligheter til å velge hva de ville uavhengig av kjønn. Svært få kalte seg feminister (ibid.). Ann Oakley og Juliet Mitchell skriver om en «anti – feministisk» tendens i samfunnet (1997):

«Attacks on feminism frequently merge into a wider misogyny and “the feminist” is the name now given to the disliked or despised woman (...). Insofar backlash against feminism is a part of a more generalized misogyny, it is not surprising that feminism itself contains anti-feminism; varying degrees of misogyny are part of the general culture shared by woman and men” (s. 1)

Om jeg kan spore et feministisk «backlash» i denne studien er høyst usikkert. Informantene var ikke ubetinget negative til betydningen av likestilling, verken til likestillingens «nå» eller «da». De var heller ikke utpreget positive, og ambivalensen og motsetningene i historiene deres var tydelige. Informantene skilte også skarpt mellom likestilling og feminisme som «fenomen», hvor feminisismen (og feministene) ble betraktet som «ekstrem» og «usunn». Om dette er et uttrykk for, som Oakley og Mitchell (1997) hevder, samfunnets generelle misogyni, er noe jeg på bakgrunn av min studie ikke kan si noe sikkert om. Jeg ønsker likevel å antyde at jeg sporer en generell nedvurdering av kvinner i datamaterialet mitt. Dette vil jeg belyse nærmere senere i oppgaven.

Likestillingsinteresse

Generelt kan det sies at høyere utdannet middelklasse har størst oppslutning omkring likestillingsidealet i Norge (Holter et al., 2009, Skjeie og Teigen, 2003, Indergaard, 2011, Kvam, 2001, Ellingsæter et al., 1994). I følge både kvalitative og kvantitative studier viser interessen for likestilling seg størst hos høyt utdannede kvinner (ibid.). Det kan bemerkes at det ikke er særlig overraskende at kvinner viser størst interesse for likestilling, all den tid likestilling fra den gryende «kvinneoppvåkningen» har vært knyttet til bevisstgjøringen av - og fokus på - kvinners relative underordning i forhold til menn i samfunns-, arbeids- og familieliv (Bourdieu, 2000, Mühleisen et al., 2006, Holst, 2009). Menn har ikke i like stor grad interesse og engasjement omkring likestillingsspørsmål, og selv om dette kan diskuteres

kan det hevdes at menn også har større interesse av å opprettholde den bestående kjønnsbalansen i samfunnet (Connell, 2011). I mitt utvalg var det vanskelig å få øye på om kvinnene skilte seg fra mennene når det gjaldt likestillingsopptatthet. Eirin (S) var, som vist over, nølende når det gjaldt å anvende begrepet likestilling i det hele tatt. Hun synes det var et vanskelig ord å bruke. Dette var symptomatisk for flere av informantene. Skjevfordelingen av arbeid mellom Eirins foreldrene i barndomshjemmet trodde hun for eksempel ikke hadde med likestilling å gjøre. Hun forklarte at dette handlet mer om at faren ville «kjøre sitt eget løp», og at kvinner generelt hadde større behov for å ha det ryddig rundt seg - det var til dels morens egen feil ³¹. Eirin utdypet ikke hva hun mente var positivt med likestillingen før litt ut i intervjuet. I første omgang tolket jeg den tilbakeholdne tilnærmingen hos henne og flere av de andre informantene, som et uttrykk for en uttalt lav - eller manglende - interesse for likestillingsspørsmål som sådan. Dette var noe jeg måtte moderere etter hvert som analysen av materialet skred frem.

Uttrykket for manglende interesse for likestilling var fremtredende i begge informantgruppene (2000 og 2011), også blant ingeniørstudentene og sykepleierstudentene. I liknende kvalitative undersøkelser av unge menn og kvinner, finnes også denne manglende interessen for likestilling. Likestilling betraktes ikke lenger som «det helt store» å snakke om, og likestillingen ansees som (helt eller delvis) oppnådd (Seljestad, 2008, Kvam, 2001, Støren et al., 2010).

Det utkrystalliserte seg to ulike forklaringer som dominerte når informantene forklarte sin manglende interesse for likestilling, og som gjorde at likestillingsresonnementet var skjøvet til side for andre resonnementer i deres fortellinger. Den *ene* var valgfriheten som eksisterte uavhengig av kjønn; alle kunne i prinsippet gjøre alt og kjønn hadde ikke lenger noen betydning. Noen mente dette var fordi likestillingen delvis var oppnådd; og at både menn og kvinner kunne velge hva som helst. Om ikke annet så var «prosessen i gang» eller så «ville det gå seg til», noe uttalelsene til Erik (S) kan bidra til å eksemplifisere:

«Det handler ikke så mye om likestilling, det handler om personlige egenskaper(...) eg vil påstå at eg ... om det e mann eller dame, eg vurderer det ut fra egenskapene de har. Eg prøver å ikkje tillegge de noen roller. Men eg vet jo at dersom eg skal prøve å forklare en dame et kart, så fungerer det ikkje alltid»

³¹ Det skal her bemerkes at foreldrene til Eirin var høyt utdannede, og arbeidet begge i fulle stillinger under hele Eirins oppvekst. Dette vil jeg for øvrig komme tilbake til i kapittel 6

Selv om valgfriheten ble fremhevet, ble også ulikheten mellom kjønnene ble sterkt vektlagt. Den *andre* typiske forklaringen på hvorfor ikke likestillingsresonnementet var interessant, var at forskjellene mellom kjønnene var basert på akkurat disse uforanderlige biologiske forskjellene som uansett ville forhindre fullstendig likestilling (jfr. Tones (S) utsagn, s.50). Menn og kvinner ble oppfattet som så ulike at likestilling aldri ville bli noen realitet. Thomas (S) formidlet følgende:

«Nei, eg vet ikke kor bra det e, hvis du tenker likestilling og flere kvinner i toppjobber, og mer menn i kvinneyrke, og de tinga der. Eg veit ikke kor bra det e (...) Det e kanskje ikke så mange jenter som passer i den rollen ... og du vil kanskje bare skape masse konflikter på en måte. (...) For det vil alltid vær dei menn som ikke kan godta likestillingen som en del av kvinnene vil ha, da.»

Tone (S) sa også:

«Det har selvfølgelig mye å si. Hvis det ikkje hadde vært et opprør så hadde ikkje...da hadde det kanskje komt seinare. Men det måtte jo komt hvis det skulle forandret seg uansett. (...) men eg har ikkje tenkt så nøye på det.»

Den dypere interessen for likestillingsspørsmål, på et mer «personlig plan» eller som et større politisk engasjement, som for eksempel de unge kvinnene fra Råtekst og Fittstim- debattene berettet om (Skugge et al., 1999, Solheim og Vaagland, 1999), fant jeg ikke hos informantene i mitt utvalg. Debattene om likestilling og kjønn som fant sted i tidspunktene rundt intervjuene hadde få av informantene hørt om, og enda færre engasjert – eller virkelig satt seg inn i. Likestilling og «likestillingshistorien» var i realiteten ikke et tema disse unge mennene og kvinnene hadde tenkt så mye over tidligere, fortalte de. Verken hjemme, på skolen, i utdanningsinstitusjonen de tilhørte eller blant venner var temaet vanligvis gjenstand for diskusjon. Som en motsats til disse fortellingene om manglende interesse, var informantenes historier til tross for dette både rike og uttrykksfulle – og ikke minst fulle av engasjement og interessante betraktninger som berørte kjønns- og likestillingsspørsmål. Det faktum at de ønsket å delta i denne undersøkelsen, med likestilling som et så eksplisitt tema, tolker jeg også som at spørsmålene på et nivå må ha berørt dem. Informantene fremsto ikke for meg som personer uten interesse. Jeg tolker det slik at det fantes få arenaer å løfte fram disse spørsmålene på. Det var få av informantene som kalte fortellingene om kjønn og likestilling for nettopp «fortellinger om kjønn og likestilling» fordi likestillingsideologien syntes å stå i skyggen for andre (og mer) dominerende kulturelle ideologier eller resonnementer, som

valgfrihet, individualisme eller *biologiske forklaringer på kjønn* (Björk, 1998, Connell, 2011). Informantene reflekterte om diskusjoner og kjønnsforhold i familie- vennskaps og ekteskapsrelasjoner, og knyttet diskusjonene til utdanningssituasjonen deres, og til et utall av andre arenaer og situasjoner. Dette til tross for at flere hevdet at det ikke «interesserte dem». Elise (S) var en av dem som i forkant ikke trodde hun skulle la seg engasjere av denne tematikken. Hun sa:

«Jeg var mye mer engasjert enn det jeg hadde trodd... jeg var litt redd for at jeg ikke skulle ha noe å si, men det hadde jeg jo!»

Elise var ordrik og engasjert under intervjuet. Dette litt uventete engasjementet og interessen delte Elise med flere. Torbjørn (S), derimot, gav eksplisitt uttrykk for at han ikke var spesielt interessert i likestillingstematikk:

«... Det e jo som sagt et tema som eg ikkje har reflektert noe særlig over... det med kjønn... det har på veldig mange måta bare fått levd sitt eget liv utenfor mæ (...) og når eg ser sånne debatta om feminisme... eg orke ikke å læs det lenger... eg e så dritlei hele debatten, rett og slett. Eg vil fokusere mer på at vi bare e menneska, og enkeltindivid (..) og når en tenke sånn, så spille ikke kjønnen nån stor rolle».

Torbjørn skilte seg ut ved å ha lagt merke til mediedebatten på intervjutidspunktet, og han reflekterte - noe som kan være overraskende tatt utsagnet over i betraktning – grundig rundt likestillingshistorien, kjønn og likestilling i intervjuet. Dette var typisk for flere; underveis i intervjuet kom de «på gli». Noen gav uttrykk for at temaet var interessant, men også ganske *komplisert*. Når de ble konfrontert med påstander om at kvinner og menn hadde ulike roller og posisjoner i utdanning -, familie- eller yrkesliv, var det likevel symptomatisk at de svarte at dette til syvende og sist ikke «handlet om kjønn og likestilling», men at folk var forskjellige, og valgte ulikt ut fra personlige egenskaper og forutsetninger, som tydelig illustreres i utsagnene over. Terje (S) uttrykte det slik, sitt forhold til likestillingsdebatten:

«Har bare innfunne meg med det... Eg kan vel hevd at likestilling e fint og sånne ting, men det e ikkje nåkka som eg har reflektert nåkka særlig over. Dels er det no en kamp som er over for mitt vedkommende».

Han synes ikke det var interessant å snakke om likestilling. Terje sa at han forholdt seg likegyldig til begrepet, samtidig som han mente at «kampen var over». Interessant nok var

han likevel den eneste av informantene med en mor som hadde vært (kvinne-) politisk aktiv og som hadde deltatt i hjembyens 8-marskomité. Hans foreldrene, sammen med Einars (I) foreldre, var de eneste i utvalget som hadde hatt en likestillingsorientering, eller en egalitær kjønnsideologi (Hochschild, 1997a). Terje (S) vektla den individuelle friheten til å velge mens Einar (I) kalte seg selv feminist. De mente begge at likestillingen var oppnådd; det var ikke lenger så mye å snakke om.

Avsluttende diskusjon

I dette kapitlet har jeg fokusert på tankene informantene gjorde seg rundt om likestillingshistorien og likestillingskampen på syttitallet, i tillegg til hvordan informantene forholdt seg til begrepet *feminisme*. I den siste delen av kapitlet ønsket jeg å belyse den generelle interessen for likestilling. Det kan sies at likestillingsresonnementet er konstant tilstedeværende - om enn vekslende i styrke og intensitet - i det offentlige rom, i politikken, gjennom mediene og i forskningen. Alle støter på, og berøres derfor også av diskursen om likestilling. I begynnelsen av kapitlet så vi hvordan informantene reflekterte omkring forestillingene sine om opprinnelsen til - og bakgrunnen for - likestillingshistorien (Martinsson, 1997). Likestillingsresonnementet gjenskapes gjennom de subjektene som det konstituerer, men likestilling som en «kulturhistorie» er ikke en fast eller entydig historie som er mulig å avgrense. Den har mer karakter av å være en meningssammenheng som blir til, gjentas og forvandles i menneskenes mange oppfatninger av seg selv (ibid.). Informantene i denne undersøkelsen formidlet alle sine betraktninger og tanker om likestilling, likestillingshistorien og forholdet mellom kjønnene slik de opplevde det. De fleste hadde ingen større interesse for tematikken, fortalte de. Likestillingshistoriens «da», fra når forandringen mellom kjønnene startet, ble imidlertid tillagt stor betydning for alle, bortsett fra Tom. Dette «da» hadde stor betydning for likestillingens «nå», for hvordan de selv og deres nåværende eller framtidige barn kunne leve som menn og kvinner. Informantenes fortellinger var fragmenterte, og som vi så gjennomsyret av paradokser.

De motsetningsfylte funnene gjenspeiler det jeg opplever som en indre *ambivalens* i informantenes fortellinger, en ambivalens som gjenspeiler det motsetningsfulle i de ulike konkurrerende diskursene om kjønn og likestilling som eksisterer side om side i det senmoderne samfunnet (jfr. kapittel 2). *Ambivalens* kan betraktes som en tilstand ved den

sosiale struktur og de iboende sosiale relasjoner, så vel som iboende i individet som en følge av ens plassering i det sosiale rommet (Connidis og McMullin, 2002). Ambivalens kan også betraktes som inkompatible normative forventinger, holdninger, oppfatninger eller atferd knyttet til en sosial posisjon (Merton, 1976). Konkurrerende og til dels inkompatible diskursive uttrykk kom til syne på forskjellige måter i informantenes fortellinger. Likestillingshistorien ble på den ene siden tillagt stor betydning for hvordan de som menn og kvinner kunne leve sine liv, samtidig som det fra samtlige - med unntak av én - ble rapportert om manglende interesse og engasjement for likestillings - og kjønns spørsmål. Usikkerheten og det motsetningsfylte i informantenes fortellinger; en skjult i tillegg til en uttalt ambivalens og motstand, var spesielt knyttet til forestillingen om at likestilling var viktig (og til en viss grad et ikke-fullført prosjekt) samtidig som noen ut fra noen bestemte grunner (eller vage utsagn) ikke ønsket at likestillingen skulle «gå lenger». Ambivalens i holdninger til likestilling var også noe Lena Martinsson (1997) fant i sin studie av heteroseksuelle ektepar; flere hadde svært delte meninger om likestilling. På den ene siden ble likestilling sett på som viktig, men på den andre siden var det også et gjentakende «mas». Noen mente at likestillingen burde ha en «grense», mens noen mente at likestillingen allerede hadde «gått for langt» (ibid.). Ulike kjønnsideal og ulike kjønnspraksis, samt ulike dominerende diskursive uttrykk gjør at svarene og uttalelsene til informantene noen ganger blir inkonsistente og fylt med doble budskap.

«Det må ikke overraske oss at menneskene vi studerer snakker med flere tunger (...) Det er fullt mulig å ønske en form for bevegelse i den retning kulturens idealer tilsier, og å fremholde alt som gjør dette vanskelig, eller til og med uhensiktsmessig å gjennomføre i ens eget tilfelle» (Haavind, 2000: 188-189).

I mitt materiale var det ikke store forskjeller mellom ingeniørstudentene og sykepleierstudentene når det kom til beretningene om (manglende) interesse for likestillingsspørsmål. Kjønnsutradisjonelle utdanningsvalg som kvinnene i ingeniørstudiet og mennene i sykepleierutdannelsen hadde tatt, avstedkom heller ikke med større interesse for likestillingsspørsmål slik en kanskje kunne forventet. Selv om informantene på oppfordring reflekterte omkring valgene av utdanning; både de som hadde valgt tradisjonelt og de som hadde valgt utradisjonelt, var ikke likestilling og spørsmål om kjønn knyttet til dette av fremtredende art- ofte fikk jeg inntrykk av at det for noen var første gang disse temaene ble reist. Tilsvarende finner Røthing (2006) i en kvalitativ studie om menn i kvinnedominerte yrker at det like ofte er tilfeldigheter som bevisste valg som avgjør det å ta kjønnsutradisjonell

utdanning. De foreløpige resultatene av et pågående doktorgradsprosjekt viser også at valg av kjønnsutradisjonell utdanning ikke nødvendigvis bryter med tradisjonelle forestillinger om kjønnsroller (Dypvik, 2011).

Det var heller ikke store forskjeller mellom kjønnene når det gjaldt interessen for likestilling. Kvinnene gav like ofte uttrykk for en motstand mot det likestillingshistorien hadde brakt med seg som mennene. Dette avviker noe fra tendenser i et tilsvarende mastergradsstudium, hvor kvinnene syntes å ha et større likestillingsengasjement enn mennene (Kvam, 2001)³². Kvinnene i Kvams undersøkelse var i større grad forsvarere av en fortsatt kamp for et mer likestilt samfunn, mens mennene oftere synes at likestillingen var «kommet for langt» (ibid.). Nyere kvantitative studier viser imidlertid også at det finnes forholdsvis små forskjeller mellom menn og kvinner hva likestillingstilslutning angår, men at det også er et tiltagende misforhold mellom kvinner når det gjelder likestillingsoppslutning og likestillingspraksis knyttet til klassetilhørighet (Holter et al., 2009)³³.

De dype, strukturelle føringene; de tradisjonelle kjønnsoppfatningene som danner rammene for valg og livsutfoldelse, kommer til uttrykk gjennom informantenes utsagn om manglende interesse for likestilling. Bak den manglende interessen vil jeg hevde det skjuler seg en forvirring og et manglende begrepsapparat når det kommer til drøfting og forståelse av forholdet mellom kjønnene. Dette fremkommer i krysningpunktet mellom en uttalt likestillingsdiskurs, en individualiseringsdiskurs knyttet til en tro på individets valgfrihet, og et patriarkalsk samfunnssystem som er nedfelt i tanke- og handlingssett - skjult gjennom det som kan hevdes å være en form for *symbolsk vold* (Bourdieu, 2000). I det neste kapittelet ønsker jeg å gå videre og se hva informantene la i begrepet likestilling; hva betød likestilling for dem, og hva kunne et likestilt samfunn være? Gjennom det motsetningsfylte i informantenes fortellinger får man øye på et uklart og diffust landskap, som kanskje er uttrykk for at det eksisterer få og mangelfulle anledninger og arenaer, samt et mangelfullt språklig begrepsapparat for å uttrykke og forstå kjønnsammenhengene i samfunnet.

³²Dette avviker også fra kvantitative undersøkelser som viser at kvinner generelt har større oppslutning om likestillingsidealer, jfr. kapittel 1

³³ Jfr. kapittel 1

Kapittel 5: Den kompliserte likestillingen

Innledning

I dette kapittelet skal jeg gjøre rede for hva informantene la i begrepet likestilling, og hva de tenkte likestilling *handlet* om og hvordan de forestilte seg et likestilt samfunn. Til tross for tilbakemeldingen om liten interesse for likestillingsspørsmål generelt, gav informantene likevel uttrykk for et vell av forestillinger og tanker om temaet. Jeg ønsker å se nærmere på hvordan disse unge mennene og kvinnene opplevde likestilling i egne liv. Hva betød likestilling for hver enkelt? Hvilken rolle synes de likestilling spilte for samfunnet som de var en del av; hvilken plass tilla de likestilling? Var likestilling noe man strebet etter, eller ble likestillingsprosjektet oppfattet som fullført? Hvor begynte likestillingen, og hvor og hvorfor stoppet den opp? Hvordan likestilling kommer til uttrykk og beskrives i relasjon til blant annet arbeidsliv, utdanningsvalg, familiesammenheng, og i forhold til makt og fordeling av ressurser på et samfunnsnivå, er spørsmål som er interessante å få kunnskap om. Informantenes fortellinger kan bidra til å kaste lys på hvordan likestilling tolkes og oppleves av noen representanter for generasjonene tidlig i det 21. århundre, tretti- førti år etter den store kjønnsrevolusjonen på syttitallet (Hobsbawm, 1997, Knudsen og Wærness, 1999). Det ambivalente og kompliserte bildet som tegnes av informantene gjenspeiler nettopp deres historiske plassering i krysningpunktet mellom ulike kjønnsideologier- og resonnementer om kjønn (Hochschild, 1997a, Connell, 2011, Oftung, 1993).

Likestilling- politikk eller private anliggende?

Det var, slik det kom fram i forrige kapittel, stort sett enighet blant informantene om at likestillingskampen på syttitallet hadde vært viktig og bra. Det som ikke kom klart fram, var hvilket innhold de tilla likestilling. På generelle spørsmål om dette, fortalte mange av informantene at for dem dreiet likestilling seg mest om arbeidsliv, skjevhet i lønnsfordeling, og ulik maktfordeling mellom menn og kvinner; likestilling knyttet til politikk og samfunn. Tale (I) sa følgende:

«Ja, det e jo (...) at me får lik lønn for likt arbeid og at alle typer av arbeid blir like møye respektert. Sånn som grunnen til at mange gutter ikkje velger typiske kvinneyrker e jo det at det e lågare betaling, men og fordi det e lågare ansett rett og slett. Asså det som regnas som typiske kvinneyrkar e omsorgsyrkar, ja det e sånn som

kvinnfolka skal ta seg av, og det ligger fremdeles i folkesjela, det at kvinnfolk skal lage mat og stelle heime og ska passe unga... og hvis de ska jobba så kan de sitte i kassen på butikken..he-he... det e litt drøyt sagt, då men asså sånn... satt på spissen så ligge litt av det der ennå»

Tale uttrykte at likestilling handlet om kvinners (underordnete) stilling og posisjon i samfunnet og i hjemmesfæren, og om holdninger knyttet til tradisjonelle manns- og kvinneyrker eller oppgaver. «Folkesjela» var navnet hun brukte om de tradisjonelle holdningene. Manges holdninger til kjønnsroller og likestilling var fremdeles veldig tradisjonelle, mente Tale. Det hendte at hun sa ifra dersom hun opplevde kjønnsurettferdighet, men hun sto ikke akkurat «på barrikadene» selv. Hun syntes det var vanskelig å forholde seg til kravet om likestilling. Dersom hun likevel skulle trekke fram noe hun syntes var viktig å jobbe videre med, ville det være å jobbe med holdninger til kvinnelige ledere, og kvinner i arbeidslivet generelt. Tale sa:

«Det e jo sånn at kvinner ofte må gjør en dobbelt så god jobb for å få samme anerkjennelse som en mann i enkelte ting... så det e jo et stykke igjen der»

Tale skilte seg ut i denne undersøkelsen ved å være mer kritisk til det tradisjonelle kjønnsrollemønsteret enn de andre informantene. Tale knyttet likevel bestemte egenskaper hos kjønnene til «nåkke som ligge i naturen», og som gjorde menn og kvinner ulike. Likestillingsresonnementet hennes stoppet brått i dette utsagnet, og dette var også representativt for de fleste andre informantene. Det biologiske aspektet ved kjønn viste seg å være betydningsfullt for dem; de tilla forskjellene mellom kjønnene større betydning enn likhetene. Elise (S) snakket om likestilling som rettferdighet, og knyttet likestilling til personlige erfaringer:

«Rettferdighet. Jeg er veldig for likestilling. Men noen områder skal jeg innrømme at jeg liker at det er som det er. Jeg liker gentlemen og at de åpner dører og sånn for deg, men jeg nekter å la han bære varer hjem fra butikken, for jeg klarer det jeg også, det er bare det at det er litt tyngre.. hehe. Men jeg er veldig... hvis noen kommer med en kommentar mot meg som er diskriminerende, så tenner jeg på alle pluggen. Jeg... hvis noen hadde sagt til meg at det må du gjøre fordi du er kvinne, nå må du vaske opp, og nå kan han få lov å sette seg ned å se på tv etter jobb, for han er gutt, for vi er jo like sliten. Men samtidig ser jeg fordelene med...ikke kjønnsdiskriminering, men at noen ting er kvinnedominert og mannsdominert, sånn som i kvinneyrker og mannsyrker»

Hun snakket om likestilling som noe som hun måtte få lov til å bestemme selv, uten å bli pålagt det. Hun ville kunne *velge likestilling*, og noen ganger ville hun også få lov til å velge den tradisjonelle kvinnerollen:

«Jeg mener, jeg er kanskje litt ambivalent, at jeg sier i mot meg selv. At jeg er veldig for likestilling, men samtidig går det veldig fint... altså, jeg kan godt... gjøre disse typiske kvinnetingene, uten at jeg tenker over det, men dersom noen påpeker det, da blir det feil. Jeg vil gjerne ha det valget»

Å se på likestilling som et valg, kan knyttes til den generelle valgfrihetstendensen og individualiseringen i det senmoderne samfunnet (Beck og Beck-Gernsheim, 1995, Giddens, 1994)³⁴. Kvinner og menn kan i større grad individualisere de ulike kulturelle kravene om likestilling og kjønn (Skilbrei i Indergaard, 2011: 74). Elise (S) ville noen ganger velge likestilling, og noen ganger ville hun velge den tradisjonelle kvinnerollen. Elise så motsetningene i sine egne utsagn, men betraktet dem nødvendigvis ikke som problematiske. Ambivalensen kjenner vi igjen fra forrige kapittel. Likestilling ble oppfattet som viktig og bra; dersom en selv kunne få velge det. For Eivind (I) kom dette til uttrykk når han sa at menn og kvinners ulike posisjoner i arbeidslivet var sånn på grunn av tilfeldigheter (fordi vi hadde oppnådd likestilling). Alle kunne bli alt; det handlet om personlige valg. I dette lå det at kvinner selv var ansvarlige for deres egne ugunstige lønnsforhold og store arbeidsbyrder i hjemmet. Erik (S) synes likestilling handlet om både rettferdighet og personlige valg, og sa:

«Kravet om likestilling, at man ikke skal forskjellsbehandles er kjempeviktig (...) Det handler ikke så mye om likestilling, men om personlige egenskaper (...) Det viktigste er at folk kan få bestemme selv»

Han synes likevel ikke dette «handlet om gutter og jenter», men om hvordan man valgte å leve. «Det har med person, og ikke kjønn å gjøre», mente Erik. Likestillingsbegrepet var ikke knyttet til kjønn, men til rettferdighet. Terje (S) gav uttrykk for noe liknende:

«Ka du vil gjør me live ditt... det e et personlig valg (...) det å møt utfordringa i forhold til kjønn...så meine eg det går an å jobb mytti me seg sjøl (...) det viktigste e å vektlegge ka som e viktig for den enkelte, ka han finn interessant»

³⁴ Jfr. kapittel 1

Terje fokuserte også på den individuelle friheten til å foreta *valg*. Også Trude (S) gav uttrykk for noe av det samme:

«Det e jo personlig valgt kossen du... ja, hvis du føle deg bunden til kvinnerollen, så e det på en måte nåke du kan gjør me sjøl...ta et opprør. Det e på et meir personlig plan, synes eg... (...) Ja, du kan gjør akkurat det du vil, det e liksom ...alt e opp til deg, kossen du føler deg som kvinne i forhold til mannfolk. Eg føle ikkje me har så mykkje å sloss for egentlig, utenom oss sjøl»

Eirin (S) karakteriserte seg selv som en samfunnsbevisst og aktiv person, og hun fortalte om de ulike vervene hun hadde, og om de frivillige organisasjonene hun var medlem av. Også hun sa at hun var opptatt av rettferdighet, men at hun ikke tenkte mye på likestilling på et samfunnsplan. Når hun tenkte på likestilling, tenkte hun først og fremst på likestilling på et *personlig* plan. Hun sa:

«Æ ønsker meg på en måte en likestilling i mitt daglige liv, da. Sånn i heimen, på en måte.»

I forbindelse med dette snakket hun om sin egen oppvekst med foreldre som i liten grad delte husarbeid, og hennes egen bekymring for at kjæresten hennes skulle «la henne i stikken» og ikke tilby henne likestilling når de to engang skulle stifte familie og få barn. Bekymringen underbygget hun ytterligere ved å beskrive kjærestens barndomshjem, og berettet om et svært tradisjonelt kjønnsrollemønster mellom hans foreldre. Underveis reflekterte også Eirin om likestilling på et samfunnsplan:

«Det som ligger igjen i no når det gjeld likestilling, e det som ligge i kver enkelt av oss, tradisjona og sånt. Fremdeles e det jo sånn at mannfolk ska forsørge familien økonomisk, det tror æ e en ting som man kjenne på fremdeles, og da er det jo ikkje rart at dem ikkje vil vær sykepleiera, og da bør jo sykepleierlønna utjevnes i forhold til de andre. Alt bør jo utjevnes litt hvis vi ska få til likestilling ... ja, nei. Æ veit ikkje (...) Æ har ikkje vært så veldig *på* akkurat det område, sånn reint samfunnsmessig, må æ innrømme»

Litt nølende pekte Eirin på sykepleiernes lønssituasjon som eksempel på manglende likestilling. Hun synes likestilling handlet om holdningene vi hadde, hver enkelt av oss. Likestilling handlet også for Eirins del om rettferdighet:

«Æ e kjempeglad for at vi har en viss utjevning (...) Men også fordi at mannfolkene kan få vær heime med barn. Æ tenke det er kjempeviktig at barn har god kontakt med begge foreldran. Så jeg er nok for en del av denne herre likestillinga...Æ oppleve jo det sjøl mest på det personlige plan. Men æ opplever det i sykepleien og,

selvfølgelig, det nevnes jo kontinuerlig i sykepleien, og nevnes med jevne mellomrom, og det sies at sykepleierne har så dårlig lønn, og det snikes inn i bisetninger...»

Frihet til å bestemme selv, likestilling som noe som var opp til hver enkelt av oss, var det de fleste av informantene vektla. Kjønn og likestilling handlet mest om «det inni oss» og om valgfrihet, både i 2000 og i 2011. Likestilling på et samfunnsnivå (eller på et politisk nivå) ble ikke i samme grad diskutert, til tross for at informantene *også* i stor grad mente at likestilling på samfunnsplan ikke var oppnådd, som vi ser i neste avsnitt. Likestillingen som samfunnsnorm var noe flere av informantene gav uttrykk for at de sluttet opp om – men de gav samtidig uttrykk for at det også var strid omkring denne normen; normens innhold var ofte uklar. Dette leder oss over på de neste to avsnittene, som behandler spørsmålene om informantene syntes vi hadde *oppnådd* likestilling, og om *ønsket* om et mer likestilt samfunn var et mål de fant verd å strebe etter.

Litt, men ikke helt

De mange og til dels motstridende utsagnene om hva likestilling var, ledet videre til om likestilling var noe som vi «hadde» i dag. Tale (I) sa:

«Nei det har me ikkje, men me har jo komt et godt stykke på vei i forhold til sånn som det va, men det e jo fremdeles ting å gripe fatt i.»

Tale syntes at likestilling for så vidt var viktig, men hun syntes også det var vanskelig å sette fingeren på akkurat hvordan – eller om - likestilling preget kvinner og menns liv. Hun mente at vi hadde kjempet fram de viktigste rettighetene, men at det fremdeles fantes «småting» å ordne på:

«Men me har kanskje ikkje de samme grunnleggende likestillingsforskjellene som me hadde då, nå e det kanskje litt mer sånn småting som folk gjerne ikkje tenker over til dagligt, men det går fremdeles på at det ikkje e lik lønn for likt arbeid og at kvinner e mykkje lågare betalt ... at...kvinner i høgere stillinger ikkje e så ofte vi ser og at kvinner ofte kan bli diskriminert ved ansettelse fordi...iallefall hvis de er unge for då kan det jo vere at de får unger...asså såne ting eksisterer jo fremdeles...så...»

Tale syntes vi hadde oppnådd de viktigste rettighetene som enkeltpersoner, men ikke at vi hadde oppnådd likestilling i samfunnet, og brukte arbeidslivet som eksempel på dette. Thomas (S) sa også følgende:

«Nei, det har vi jo absolutt ikke....det merker eg jo sjøl i det...i den utdanninga eg tar, sant...eg vet veldig godt ka det går i og sånn, og...men så ser eg at lønna det e nåkke heilt anna på en måte...eg vet jo ikkje ka andre jobba går ut på då, men det kan jo umulig være...så veldig mye mer ansvar eller mer krevende, liksom...så e merker det veldig godt, då...på den arbeidssituasjonen»

Thomas holdt på med sykepleierutdanning, og så at sykepleieryrket ikke ble verdsatt i den grad det fortjente, nettopp fordi sykepleieryrket var et kvinneyrke, og dermed nedgradert i forhold til tradisjonelle mannsyrker.

Tom hadde valgt ingeniørutdanning som sin far, og fortalte at han var i mot likestilling mellom kjønnene. Om han synes at vi levde i et likestilt samfunn besvarte han slik:

«Nei, det e det ikkje (...) det e nok sikkert en kjensgjerning at da e ...atte da e det ikkje...det...når du ser lønsmessig så e da jo sånn atte...menn tjener jo meir enn jente, men da e jo forda atte kvinner har lavtlønna yrke, då, menn velge jo stort sett yrke med høgare lønn ...»

Tom så at det ikke var likestilling, og eksemplifiserte dette med at kvinner valgte lavtlønnete yrker. Likestilling var ikke for ham et mål; tvert i mot var likestilling ødeleggende for samfunnet, slik Tom så det. Tone (S) synes heller ikke at samfunnet var likestilt:

«Nei, det er ikkje likestilling, langt i fra. Men det e jo mye bedre enn for tredve og førti år siden., men det e ikkje likestilling no, asså sånn som i arbeidslivet. Det e erfaringen som eg har, då, det e liksom... damer må godta tingene sånn som det e. Men det e gjerne deres egen feil. Som ikkje gjør nåkke med det. Mens menn, de... De har det på en måte bedre. Eg synes i hvert fall ikkje at det e likestilling. Og i alle fall ikkje lønsmessig... asså... mannsdominerte og kvinne-dominerte yrker. Det e jo en kjempeforskjell»

Tones utsagn sammenfalt med flere andres; vi er litt, men ikke helt likestilt. Det ønsket heller ikke Tone at vi skulle være. Manglende likestilling var kvinnens «egen feil», og her rører Tone ved noe som også var representativt for informantene i gruppen sett under ett; det var

først og fremst kvinnens eget ansvar at hun ikke oppnådde like stor makt, høy lønn, innflytelse eller status i samfunnet. Kvinnen var ansvarlig for sin egen ulikestilling. Dette kan være et uttrykk for en form for *symbolsk vold* som finnes i relasjonen mellom kjønnene, en vold som fremstår som tilslørt og «naturliggjort» når den opptrer (Bourdieu, 2000, Prieur et al., 2006). Det kan også være uttrykk for en gjennomgripende misogyni i samfunnet, som også er et av den maskuline dominans` uttrykk (Oakley og Mitchell, 1997). Kvinnen måles mot mannen, som betraktes som normen i samfunnet (Beavoir, 1999). Elise (S), Erik (S), Eva (I) og Eivind (I) gav alle sammen uttrykk for at heller ikke de synes at likestilling var oppnådd i samfunnet.

Hva som stoppet likestillingen - og hvor den stoppet- var ikke like entydig hos informantene. Ofte ble ansvaret som vi så over lagt på kvinnen selv som ikke «tok tak» i forhold til sin egen situasjon, eller som fortsatte å velge «typisk kvinnelig». Det ble også ofte referert til at kvinnene og mennene var så ulike fra naturens side, at det ikke var mulig å oppnå likestilling mellom kjønnene (jfr. diskusjonen om likestilling som «sidestilling» eller som «likegjøring», kapittel 2.). Også tanken på likestillingen som en prosess, hvor ting ville «gå seg til» var fremtredende (jfr. kapittel 1). Informantene sett under ett, var det kun Tale (I) som hadde en grundigere resonnement av hvordan «folkesjela», tradisjonelle kjønnsforestillinger, holdt kvinnene tilbake. Hun adresserte også ansvaret for denne tregheten til menn, og ikke kvinner. Likestilling var langt fra en realitet i samfunnet, mente informantene. Var likestilling i det hele tatt ønskelig?

Lik, men forskjellig

Trude (S) gav uttrykk for at hun var forvirret over hva hun skulle *tenke* om likestillingen. Hun syntes det var viktig å arbeide for et likestilt samfunn, men sa også:

«Eg vett ikkje koss me ska kjempa kampen, sant...eg vett...selvfølgelig e det viktig. Men på ein måte meine eg at vi er likestilte. Men i forhold til lønn og sånne ting, hvis du ser *sånn* på det (...) så føle eg at de e ikkje (...) at det ikkje har så mykkje med likestilling å gjøre akkurat nå»

Hun mente at sykepleierne var dårlige i lønnsforhandlinger *fordi* de var kvinner, og av den grunn forsiktige. Dette hadde likevel ikke noe med likestilling å gjøre, mente hun, mer med hvordan kvinner og menn «bare var forskjellige», og hvordan de tok ulike valg som resulterte

i kjønnsulikhetene i samfunnet. Igjen ser vi nedvurderingen av kvinner og kvinners vesen. Hun reflekterte over sykepleieryrket, som hun selv var i ferd med å tre inn i:

«Det e en kvinnejobb. Det e sånn omsorgsarbeid. Det jo sånn at kvinner... trives med sånne jobber, asså. (...)...eg leste nåkke i avisen om at det låg i genene våre...ja.

S: Ka tenker du om det då?

Eg leste ikkje nøye gjennom det, eg bare såg det... og då... blei eg nesten litt irritert!

S: Korfor det?

Sei det. Eg vett ikkje. Men då blir du jo skikkelig putta i bås, då...»

Hun var usikker på sammenhengen mellom sykepleieryrket som et lavtlønnet kvinneyrke, og likestillingstanken; den var ikke umiddelbar synlig for henne. Hun kjente likevel på en irritasjon, men klarte ikke helt å uttrykke hvorfor hun var irritert- det var noe med «å bli puttet i bås». Trude snakket videre om at likestilling, var noe man eventuelt kunne ta et standpunkt til basert på personlige erfaringer:

«... det e jo personlig valgt kossen du...ja hvis du føler deg bunden til kvinneverollen, så e det på en måte nåke du kan gjør med sjøl (...) på et meir personlig plan, synes eg...»

Likestilling var først og fremst et kvinneanliggende, som de som kvinner selv hadde ansvar for å oppnå, om det i det hele tatt var noe mål. Tone (S) sa følgende om hva hun synes:

«Helt personlig synes eg ikkje at alt skal være likestilt (...) vi har jo forskjellige kvaliteter, så menn og kvinner er jo forskjellig (...) men eg ville ikkje hatt det helt likestilt, sånn personlig»

Tone gav uttrykk for at hun synes det gjerne kunne være likestilling i arbeidslivet, men at det var personlig om og hvordan likestillingen skulle komme til uttrykk ellers. Som nesten ferdigutdannet sykepleier, var hun klar over at hun ikke kunne forvente å møte likestilling i yrket hun hadde valgt, og heller ikke ønsket hun likestilling i livet sitt for øvrig; likestilling var ikke Tones anliggende. Som Trude mente hun at kjønne var for forskjellige - fra naturens side – til at likestilling var et realistisk mål å oppnå. Elise (S), som elleve år etter befant seg i samme utdanningssituasjon, mente at «litt likestilling» var bra, men:

«Jeg er vel et klassisk eksempel på at jeg mener at det skal være likestilling, og at det er viktig, men at noen ting bare må være... at vi må få lov til å være forskjellige. Vi er ikke nødt til å være like, men hvis vi ønsker det skal vi ha muligheten til det.»

Elises utsagn favnet essensen i mange av informantenes holdninger; likestilling var viktig, men muligheten til å velge å være forskjellige var like viktig. Der Elise reflekterte over tvetydigheten i sitt eget utsagn, synes også Thea (I) det var vanskelig å bli enig med seg selv om hva hun egentlig syntes om likestillingsspørsmålet. Hun sa at hun syntes at det for så vidt var en viktig sak, men hun syntes ikke at kvinner skulle «presse seg inn på mannens områder». Hun var selv kvotert inn i en ingeniørutdanning ved hjelp av ekstrapoeng, og var selv absolutt på «mannens område»; de var tre jenter av en gruppe på 40 i hennes klasse. Hun kunne derimot bli sint dersom hun hørte om at kvinner tjener mindre enn menn:

«Eg har så lite erfaring på det...men eg blir sinna når eg får høre at kvinner i samme yrke tjener mindre (...) vi lar ting gå litt fort langt før vi gir beskjed, sant. Guttene e flinkere til å ta problemene, (...) jentene får lett stempel som «sytejenter».»

Utsagnet til Thea (I) bærer preg av en kulturelt skapt misogyni, og også begrepet symbolsk vold blir nærliggende å gripe til i analysen av dette utsagnet (Bourdieu, 2000). Thea «presser» seg inn på mannens område» gjennom utdanningsvalget sitt, uten å være i stand til å ta problemer med egne lønnsvilkår som hun kommer til å møte slik en gutt ville, *fordi* hun er jente. Dersom hun sier fra vil hun bli oppfattet som «sytejente». Hun er fanget i sitt eget paradoks; hvor mye hun enn ønsker å komme ut av sin egen situasjon, så møter hun de sosiale strukturene som hun også er med å gjenskape med sin habitus (ibid.). Thea mente at det bare var best å *tenke* at vi var likestilte:

«Eg e litt uenig med meg sjøl, kanskje. På en måte burde man (...) sette det fram kordan vi vil ha det, liksom. På den andres siden så tror eg at det (...) typisk at vi får det stempelet som sytejenter, sant. Kanskje den beste måten e bare å *tenke* at vi e likestilte. Det e ingenting de kan klare som ikkje eg kan klare (...) hvis du hele tiden skal forvente at folk skal dra deg opp hele tiden fordi du e jente, så blir det litt gale, då...»

Informantene hadde ulike tilnærminger til hvorvidt de ønsket likestilling, og de tillat den ulik innhold og mening. De fleste var grunnleggende *for* likestilling, men selv det at en større majoritet gir sin oppslutning til et likestillingsideal og tanken på at menn og kvinner bør dele likt på arbeidsoppgaver i både arbeidssammenheng og i familiesammenheng, betyr ikke at alle

vil ha dette som en rettesnor for sitt eget liv (Haavind, 2000). Tale (I) ønsket seg et likestilt samfunn, men visste ikke hvordan det kunne oppnås. Einar (I) ønsket seg også et likestilt samfunn, og mente ting ville gå seg til etter hvert. Eva (I) ønsket likestilling i arbeidslivet, men i «sitt eget liv» ville hun ha rett til å bestemme selv. I likhet med mine informanter, beskrev også Lena Martinsson (1997) historier om likestilling som pekte i mange retninger; noen opplever likestillingsnormen som «et mas», mens andre så på likestilling som noe selvsagt. Bak den «politisk korrekte» holdningen om at «likestilling er bra», skulde det seg mange ulike og ofte motstridende fortolkninger.

Et spørsmål om biologi?

Thea (I) var sikker på at kjønnsforskjellene - slik de kom til uttrykk i samfunnet - var medfødte. Hun synes at kvinner og menn var flinke til helt ulike ting. Kvinner og menn tenkte helt forskjellig, sa hun; likestilling var bra dersom kvinner og menn kunne utveksle sine ulike egenskaper og talent på hverandres tradisjonelle (kjønns-) arenaer, som menn i sykepleieryrket, og kvinner i ingeniøryrket (jfr. Haukaa; likestilling som *sidestilling*, jfr. kapittel 2). Menn som velger sykepleieryrket vektlegger og tar med seg tradisjonelle mannlige verdier og oppgaver, heller enn å tilpasse seg de tradisjonelle kvinnelige verdiene som dominerer i sykepleieryrket, viser forskning (Dypvik, 2011, Røthing, 2006). Studier viser også at kvinner, på den andre side, underkommunisere tradisjonelle kvinnelige egenskaper når hun trer inn i mannsdominerte yrker, som ingeniøryrket (NOU, 2008 : 6).

Sammenkoblingen mellom kjønn og biologi, og synet på kjønnene som komplementære er basert på antagelsen om menn og kvinners iboende ulikheter, og har vært en dominerende kjønnsideologi i det moderne samfunn (Gullestad, 1984, Beauvoir, 1999, Björk, 1998, Bourdieu, 2000, Haukaa, 1991). Den dualistiske tenkningen omkring kjønnene som gjennomsyrrer også det senmoderne samfunnet og hvor kjønnene ofte stilles i opposisjon til hverandre basert på biologiske forskjeller, blir utfordret i stor grad av likestillingstanken (Björk, 1998, Connell, 1995, Bourdieu, 2000, Hochschild, 1997a). Spenningen mellom de ulike kjønnsideologiene var tydelige hos flere av informantene i undersøkelsen min. Også andre studier beskriver denne spenningen (Seljestad, 2008, Kvam, 2001, Martinsson, 1997).

Einar (I) synes at likestilling var viktig. For eksempel mente han det var nødvendig at likestilling ble arbeidet med på et politisk nivå, og han stilte seg positiv til politiske virkemidler som kjønnskvoltering og økt fedrekvote. I forhold til det ”biologiske spørsmålet” sa han:

«... men selvfølgelig er det også genetisk. Men jeg føler ikke det er der potensialet ditt ligger. Alle kan bli alt. Hvis de blir indoktrinert til å bli det. Hvis din mor er jævla jælete så kan du også bli det. Eller så kan du bli det motsatte og har fått nok av jålingen hennes og bruker aldri sminke sant»

Einar var et unntak i denne undersøkelsen, fordi få eller ingen andre av informantene delte hans syn på biologi. Der han mente at det «genetiske» kun var utgangspunktet og resten var «omliggende faktorer», mente de fleste andre at det biologiske kjønn satte rammer og begrensninger for hva man kunne eller ikke kunne (gjøre) som mann og som kvinne. Eva (I) var en av disse. Hun mente at det fantes grunnleggende forskjeller mellom menn og kvinner, som gjorde at arbeidsoppgavene i samfunnet og i hjemmet ble fordelt som de ble. Hun mente at dette aller mest kom til syne når kvinner fikk barn. Kvinner var sterkere knyttet til hjem og barn enn det menn var. Eva antok at også hun, når hun og samboeren en gang skulle få barn, ville være hjemme med barnet, og dermed legge sin egen karriere til side til tross for at hun også hadde høye ambisjoner i forhold til ingeniørutdannelsen hun holdt på med. Dette ville hun slett ikke se på som noe offer, men som en naturlig konsekvens av det å være født som kvinne. Eva (I) mente også at likestilling var viktig, men likestilling var «mest for» den offentlige sfære og arbeidslivet. Hun var med i et studentprosjekt, drevet av Fylkeskommunen, som hadde som mål å rekruttere flere kvinnelige realfagstudenter generelt, og ingeniørstudenter spesielt. Eva sto på stands på ulike videregående skoler, og skulle informere – og inspirere - jenter i videregående til å velge ingeniørutdanning og realfag. Eva syntes dette var interessant og viktig, men hun syntes samtidig at det var vanskelig å argumentere for *hvorfor* jentene skulle ta ingeniør eller realfagsutdanning, når hun fikk spørsmål om det. Hun syntes at hun manglet argumenter, selv om hun jo mente at det var positivt at det ble en viss kjønnsutjevning i utdannelsessystemet. Hun synes det var en vanskelig oppgave hun hadde, for hun mente at rollene og oppgavene i hjemmet burde og måtte være ulike, fordi kvinner uløselig var knyttet til barneomsorg og til prosessen med å skape og vedlikeholde et hjem; kvinner var «født sånn» (jfr. de Beauvoir, 1999). Denne representasjonen av kvinnen har en sterk posisjon i samfunnet, og buter mot likestillingsideologien, som *også* preger samfunnet (Skjeie og Teigen, 2003). Når Eva var av

denne oppfatningen, synes hun det var komplisert å skulle argumentere for at kvinner skulle ut i en mannsdominert sfære for å gjøre karriere. Hun manglet noen brikker i resonnementet sitt for fullt å kunne argumentere for likestilling i utdanningssektoren. Terje (S), som også hadde valgt en utradisjonell utdanning som sykepleier, representerte også et syn på kjønn og biologi som var typisk:

«...dem har jo funne ut at kvinner e flinkere til å lær språk og sånn... det e en viss forskjell der. Og menn har en tendens til å være flinkare i matte og sånne ting»

Gjennom tidene har teorier og oppfatninger om egenskaper knyttet til kjønn endret seg og gått i bølger (Mühleisen et al., 2006). Det som er en gjentakende men generell tendens, er at kvinner knyttes til omsorgsoppgaver og emosjonelt arbeid i familiesfæren, mens menns egenskaper og evner ofte dreier seg om intellektuelt arbeid og fysisk arbeid i den offentlige sfære (ibid.). De aller fleste av informantene hadde problemer med å være presise når de skulle utdype forskjellen mellom kjønnene, noe jeg tolker som et uttrykk for at de ofte var preget av resonnementer fra ulike, og til dels konkurrerende diskurser om kjønn. Når Trygve (S) fortalte hva han oppfattet som de viktigste skillene mellom kjønnene, sa han:

«Det e viktig at far e far og mor e mor (...) det handler om å forholde seg til... uansett kordan du vrir og vender på det så e det jo en forskjell på mann og dame, Og det trur eg e litt viktig...at vi fortsatt får lov til å ver mann og dame, uten at det skal viskas ut»

Moderskapet, og den reproduktive arena generelt, blir ofte betraktet som likestillingens «siste skanse» (Ellingsæter, 2004). Om det var noen oppgaver som best kunne utføres av bare kvinner eller bare menn, svarte Trygve at alle kunne gjøre alt. Når han beskrev forskjellene mellom en mor og en far, svarte likevel Trygve:

«...Dei tingan som ei mor kan gjer, kan aldri ein far gjer på samme måten. Og det e ikkje en konkret ting (...) det e verdier og holdninger som den ene spesifikt kan overføre eller formidle... for å sei da sånn. (...) det går på kvinnelige verdier som det kvinnelige kjønn har i seg på ein måte.. vanskelig dette her!» (ler litt)

Det handlet med andre ord om verdier som var vanskelig å sette ord på. Flere av informantene gav klart uttrykk for at de synes temaet likestilling og kjønn var vanskelig å snakke om. I de tilfellene hvor fortellingene tydelig ble motstridende gav flere uttrykk for at det var komplisert

materie, at de ikke vanligvis pleide å diskutere disse tingene, eller at det ikke interesserte dem i noen særlig grad. Kjønnstrukturene og de kulturelt skapte forestillingene om kjønn er så naturligjorte for oss, at de er kompliserte å ha et refleksivt forhold til (jfr. Bourdieu, 2000). Det var også her liten forskjell mellom kvinnene og mennene, ingeniørene og sykepleierne, når det kom til forklaringene om kjønn og biologi; den biologiske forklaringen var dominerende hos de aller fleste. Einar (I) som hadde valgt et tradisjonelt mannsyrke som ingeniør, var den i utvalget som i størst grad hevdet at det «ikke handlet bare om biologi; alle kan bli alt».

Tradisjonell versus egalitær kjønnsideologi

Tom (I) på den ene siden, og Tale (I) og Einar (I) på den andre, representerte på sett og vis ytterpunktene i undersøkelsen sett under ett. Der Tom eksplisitt viste stor motstand og negative holdninger til likestilling generelt, gav Tale og Einar uttrykk for det motsatte. Tale pekte på at motstanden mot endrede kjønnsroller og likestilling fantes dypt nedfelt i oss – i «folkesjela», og at likestillingen derfor stoppet opp. Tom mente at likestillingen var gått for langt, og at den ødela de tradisjonelle samfunnsverdiene. Måten Tom snakket om hvordan det ville være av stor betydning at han fant en kvinne å stifte familie med som delte hans syn på likestilling, forsterker oppfatningen av Tom som «likestillingsmotvillig». Han sa:

«Eg hadde satt pris på å ha ei dama så... når me ein gong fekk ongar, ville føle det naturleg for ho å...at det var ho som skulle ta seg av ongane, ikkje fordi eg preste ho te det, men at ho følte det naturleg å gjer da. (...) Eg trur faktisk eg kunne fått problema med da (...) hvis ho ikkje hadde vært villig til å ta seg av ongane på en sånn måte som eg kunne ønskt at hon hadde gjort (...) Nei, eg trur ikkje eg komme te å enda opp med ei dama som tjene meir. Nei, eg trur det ville vært vanskelig for meg å hatt ei dama so hadde hatt ein veldig viktig karriere (...)»

Mors yrkesdeltagelse så han på som en konsekvens av likestillingen i samfunnet, og dette var av negativ betydning:

«.. hvis du ska ha to foreldre så e nett lika, då, så ska...vere like karrierebevisste, og...gjøre alt det der...ja, komma seg fram i verden, så...så blir da jo...ja, det blir jo vanskeligare då...men...så...sånn så...hvis eg ska ta sånn som *eg* har hatt da, då...så va det sånn at far min va ute og jobba...så med ein gang far min fekk onga, då...då slutta mor mi og jobba...og ho var heime med oss ongane...så...vett'kje...eg har iverfall syns det var veldig greit»

Han brukte sin egen oppvekst for å belyse og eksemplifisere hvordan han synes det *burde* være. Videre sa Tom (I) om likestillingen:

«... men hvis du tenke på samfunne generelt sett, då tror eg egentlig ikkje at det e så veldig heldig (...) når du ser på så mange aleinamødre...i det heila tatt det der med kjernefamilie e jo...det e veldig få kjernefamiliar igjen (...) Så sånn sett, for ongane sin del, så trur eg det e negativt at utviklingen går sånn som den går»

Tom sine synspunkter om forholdet mellom menn og kvinner, deres plass i samfunnet og om likestilling, var preget av en *tradisjonell kjønnsideologi* (Hochschild, 1997a). Tale (I), på sin side, så på kjønnsforskjellene og mangelen på likestilling mellom kjønnene i en samfunnsmessig sammenheng på en mer kritisk måte enn de fleste andre av informantene. Tross hennes uttrykk for tvil og usikkerhet, var likestilling noe som burde kjempes videre for - riktignok uvisst med hvilke mål eller midler. Einar delte mange av hennes synspunkter, han syntes at vi levde i et likestilt samfunn. Tale og Einar hadde en *egalitær kjønnsideologi*, de hadde tatt til seg likestillingsideologien, og deres syn på forholdet mellom kjønnene var preget av dette (Hochschild, 1997a).

Midt i mellom? Den transisjonelle kjønnsideologi

Erik mente at likestilling for så vidt var viktig. Han brukte likevel ikke gjerne begrepet; han snakket mer om «jenter og gutter», forskjeller og likheter:

«Det handler ikke så mye om likestilling, det handler om personlige egenskaper. Og jo da, jeg tror det er grunnleggende forskjeller mellom gutter og jenter sånn biologisk (...) men jeg tror det har noe med rollene som samfunnet setter. Og sakte men sikkert så er det noen som tar opp problemområder, og så jobber man med det og da får man resultater ut av det. Men det tar lang tid»

Erik fokuserte på kjønnsroller - som han mente var samfunnsskapt - og at disse var årsaken til forskjellene mellom kjønnene. Kjønnsforskjellene var ikke bare et resultat av biologi; «det handler ikke så mye om likestilling, det handler om personlige egenskaper». Likestilling var ikke nødvendigvis et mål. Individene i et samfunn hadde i følge Erik så ulike egenskaper, at forskjellene mellom menn og kvinner var et resultat av individualitet, og biologisk kjønn. Disse utsagnene kan underbygge betraktningene om påvirkningen av en individualiseringstendens når det gjelder kjønn i den senmoderne samfunnet (Giddens, 1994, Beck og Beck-Gernsheim, 1995). Elise, som vi så i forrige avsnitt, mente at man ikke burde

forskjellsbehandles på bakgrunn av kjønn, men samtidig ønsker hun å ha mulighet til å kunne ta et kjønnstradisjonelt valg om hun ønsket det. Flere av de andre informantene pekte på at likestilling ikke lenger handler om «samfunnet», men mer hva som gjensto av holdningsendring hos den enkelte eller medfødte og biologiske forskjeller mellom menn og kvinner. Likestilling var viktigst i samfunnssfæren, og «litt viktig» i privatsfæren. Om vi igjen benytter oss av Hochschilds (1997a) kjønnsideologibegreper, vil de fleste av informantene i denne gruppen tilhøre mellomposisjonen; en *transisjonell* kjønnsideologi (Hochschild, 1997a). Denne posisjonen er sammensatt av de to foregående posisjonene; menn med denne kjønnsideologien er knyttet både til hjem og arbeidsliv, men har en preferanse om at kvinner skal være mest knyttet til hjemmesfæren, i tillegg til også å ha lønnsarbeid. Kvinnen identifiserer seg tilsvarende i størst grad med hjemmesfæren, men har også en sterk yrkestilknytning. I Hochschilds studie av par i Amerika fant hun, som jeg finner i denne studien, flest med denne type av kjønnsideologi (ibid.).

Avsluttende diskusjon

Likestillingsspørsmålet syntes for informantene å dreie seg *både* om personlige anliggender og et spørsmål om samfunnsforhold. Det var likevel paradoksene og ambivalensen som preget de fleste av informantfortellingene i denne studien. Dette er ikke noe som burde overraske oss³⁵. Likestillingsdiskursen blir et komplisert prosjekt, da den hele tiden synes å være i konstant dialog og ofte i opposisjon til den tradisjonelle kjønnsdiskursen (Ellingsæter, 2011). Likestilling var først og fremst *bra* i følge informantene- likestilling innebar rettferdighet. De ønsket likevel ikke «for mye av det», fordi likestillingsresonnementet opplevdes å forstyrre valgfriheten til hver enkelt, hvordan livet i og utenfor familien og i samfunnet skulle leves. Troen på egne valgmuligheter og en uoppmerksomhet (bevisst eller ubevisst) på rammene for valgene; de samfunnsskapte og historiske betingelsene for sosial handling, preget det informantene sa. Det var typisk i dette utvalget at informantene pekte på valg, valgmuligheter og individuelle egenskaper og preferanser som viktigere enn det noen betraktet som «statlig tvang» og utjevning av kjønnsroller på et systemnivå (politikk). Dette samsvarer med andre karakteristikk av ideologien om individualismen og troen på det frie valg, som et av det senmoderne samfunns` mest fremtredende trekk³⁶. Martinsson (1997) finner blant annet at prinsippet, eller normen om, likestilling oppleves som en mekanisme som

³⁵ Jfr. kapittel 4, s. 59

³⁶ Jfr. kapittel 2, s. 29-30

virker hemmende i forhold til å foreta valg ut fra andre verdier. Den diffuse tilslutningen om likestillingsnormen i min undersøkelse kan fortelle noe om hvordan likestillingsnormen relativt hyppig måtte trå til side for en sterkere norm om valgfrihet. At likestillingen har «vikeplikt», betyr at likestilling blir skjøvet på som samfunnsnorm til fordel for andre normer (Skjeie og Teigen, 2003). Seljestad (2008) finner liknende tendenser i sin kvalitative undersøkelse om likestillingspolitikk og interesse for likestilling blant unge studenter av begge kjønn; det oppleves ikke som problematisk at vi ikke har reell likestilling i Norge. Muligheten til å foreta frie valg er det som blir betraktet som viktigst. Likestilling blir i denne studien også ofte oppfattet som uoppnåelig og urealistisk (også ofte lite ønskelig), fordi kjønnene i bunn og grunn er styrt av ulike biologiske forutsetninger. Selv de få som har en uttalt interesse for likestillingsspørsmål mener at det viktigste er å godta at kvinner og menn tross alt er forskjellige (ibid.). I min undersøkelse fant jeg det samme; likestilling ble betraktet som viktig – til en viss grad - men i bunn og grunn var forskjellen mellom kjønnene for store til at likestilling noen gang kunne bli et faktum, ei heller var det nødvendigvis ønskelig, fordi likestillingsnormen gikk på bekostning av valgfrihetsnormen.

Kapittel 6: Å vokse opp- å bli kvinne, å bli mann

Innledning

Hvordan hadde informantene opplevd at oppveksten deres hadde vært med på å forme deres syn på likestilling? De to foregående kapitlene viste blant annet hvilke tanker informantene hadde om likestillingshistorien, og hva likestilling betød for dem generelt. De fleste var på et plan positivt innstilt, og hadde positive holdninger til likestilling som norm eller som ideologi, men de gav også uttrykk for motstand mot denne normen på enkelte områder. Likestillingstanken vek ofte for en idé om «retten til å velge», og dette betød paradoksalt nok «retten til å velge kjønnsstradisjonelt» for mange av informantene. I det følgende står informantenes historier om (familie-) bakgrunn, oppvekst og skolegang i sentrum, for å danne et bilde eller et riss av hvor de som unge menn og kvinner fortalte historiene sine *ut fra* (Smith, 2002, Smith, 1987). Informantene var, som blant annet nevnt i innledningskapitlet, alle født etter det som kan sies å være en del av en større kulturrevolusjon i den vestlige verden; en kulturrevolusjon som hevdes å ha forandret kvinners og menns liv i omfattende grad (jfr. Hobsbawm, 1997, Knudsen og Wærness, 1999). Et av mine bidrag til å forstå rekkevidden av denne omfattende (kjønns-)revolusjonen er å analysere hvordan informantene retrospektivt fortalte om sin oppvekst på 1970- og 1980-tallet, og senere på 1990 og 2000-tallet.

I den første delen av kapitlet tar jeg utgangspunkt i informantenes historier om hjemmene de vokste opp i. På hvilken måte beskrev de hvordan foreldrene delte arbeidsbyrdene seg i mellom hjemme? Hvordan var far og mors tilknytning til arbeidslivet? Jeg vil også undersøke om – og eventuelt hvordan - kjønn og likestilling hadde vært brakt opp som et eksplisitt tema i familiene. Er det på bakgrunn av dette mulig å si noe om hvordan kjønns sosialiseringen indirekte kom til uttrykk gjennom verdiene som ble overlevert fra «den store kjønnsrevolusjonsgenerasjonen» til den neste? Det er relevant å betrakte likestillingstilslutning i forhold til klasses tilhørighet (Bourdieu, 2000, Ellingsæter og Solheim, 2002, Dahlgren og Ljunggren, 2010, Teigen, 2006, Indergaard, 2011). Den utdannede middelklassen og i hovedvekt kvinner fra middelklassen, har størst oppslutning om likestillingsidealet. Det som betegnes som arbeiderklassen hegner i større grad om

tradisjonelle familieverdier (ibid.). I kapittelet som følger ønsker jeg også kort å si noe om det jeg tolker som informantenes klassetilhørighet i forhold til deres holdninger til likestilling og kjønn.

I den andre delen av kapittelet settes søkelyset på skolen som sosialiseringsarena. I et land hvor likestillingslovgivningen har preget offentlig virke siden 1978, og hvor målplaner for offentlige institusjoner og inneholder formaliserte krav til å fokusere på kjønnslikestillingen blant annet i skolen (Støren et al., 2010), må en kunne anta at elevenes skolehverdag i større eller mindre grad vil være preget av en likestillingsideologi. Imidlertid indikerer forskning at utdanningsvalg og skoleprestasjoner i høyeste grad fortsatt er kjønnsbetinget, og at likestillingsidealet er uklart i skole- og utdanningssektoren (Støren et al., 2010, Vogt, 2007). Også mer latente virkninger av kjønn blir tolket som uttrykk for at det tradisjonelle kjønnsmønsteret fremdeles dominerer i skoleverden (ibid.). Som Vogt (2007) peker på i sin studie av unge menn under yrkesfaglig utdanning, stopper ofte forskningen omkring de kjønnsstradisjonelle utdanningsvalgene opp med en konstatering av de stabile forskjellene som finnes, og bidrar i sjeldnere grad med forsøk på å gå bakenfor tall og beskrivelser for å søke en forståelse for hvordan sosialt kjønn (gender) utspilles, skapes og forklares (ibid.). Jeg vil i analysen av blant annet informantenes skolefortellinger i det følgende kapittelet nettopp gå «bakenfor tallene» og den formaliserte likestillingslovgivningen, for å undersøke i et nedenfraperspektiv hvordan likestilling som norm kommer til uttrykk i informantenes gjenfortellinger om oppveksten.

De signifikante andre

Når informantene beskrev hjemmene de hadde vokst opp i, var det stort sett med stor innlevelse og i detaljerte vendinger. De fleste hadde vokst opp i eneboliger eller rekkehus på små tettsteder eller i drabantbyer forskjellige steder i Norge. Unntakene var Trygve (S) og Eivind (I) som hadde vokst opp på gård. Ingen hadde vokst opp i sentrumsområder av større byer. Familiens økonomiske situasjon beskrev informantene ganske likt; de aller fleste fortalte om god økonomi og trygge materielle forhold under oppveksten. Trygve og Tone (S) fortalte derimot at de hadde hatt det knapt økonomisk. Trygves mor var enke og hadde forsørget fire barn alene, mens Tones mor og far arbeidet henholdsvis på fabrikk og som

sjåfør før de ble skilt. De var ved intervjutidspunktet begge uføretrygdede. Mens de fleste informantene kunne sies å ha en middelklassebakgrunn, kunne Tone og Trygves barndomshjem beskrives som arbeiderklassehjem. Foreldrenes utdannelsesnivå var også en indikasjon på klassetilhørigheten deres. De fleste informantenes foreldre hadde et relativt høyt utdannelsesnivå. Seks av ni av 2000-informantenes fedre hadde høyskoleutdanning³⁷. Av mødrene hadde også seks av dem høyere utdanning³⁸. Alle mødrene hadde imidlertid vært hjemme med barna helt eller delvis i tiden før barna begynte på skolen, og noen også senere til tross for utdanning og yrkestilknytning. De fleste opplyste at mødrene tok sine utdannelser eller styrket sin tilknytning til arbeidslivet etter at barna var blitt større. Fire av de ni informantene gikk i barnehage før de begynte på skolen. Av fedrene i 2011 hadde også de fleste (alle bortsett fra en) høyere utdanning³⁹. Av mødrene hadde tre av dem høyere utdanning, mens tre arbeidet som ufaglærte⁴⁰. Også i denne gruppen var de fleste mødrene deltidsarbeidene eller hjemmeværende før barnas skolestart, samtidig som alle i denne gruppen fortalte at de hadde gått i barnehage. Til sammen vurderer jeg foreldrenes utdanningsnivå, boforhold, informantenes opplevelse av de økonomiske forholdene i barndomshjemmene i forhold til en plassering av informantenes klassetilhørighet (se også vedlegg I).

Foreldre som primære og signifikante omsorgsutføvere, er de som først og fremst (gjen-) skaper samfunnets kjønnsystem i barnet (Ødegård, 1991). De tradisjonelle kjønnsrollene og de kulturelle kjønnsforestillingerne kan til en viss grad sies å ha blitt endret og satt på prøve etter 1970-tallets kjønnsrevolusjon (Hochschild, 1997a). Informantenes fortellinger kan bidra til å belyse forskjellige måter de tradisjonelle kjønnsrollene ble utfordret på i deres oppveksthjem. Når de beskrev fordelingen av arbeid mellom foreldrene, var det bare Terje (S) og Einar (I) som fortalte at foreldrene hadde tilnærmet delt likt på husarbeid og

³⁷ Fire var ingeniører (Tom (I), Torbjørn (S), Tale (I) og Trude (S)), en var lærer (Terje (S)) og en konsulent (Thomas (S)). Tones (S) far var arbeidsufør. Trygves (S) far var død, mens Theas (I) far jobbet med salg.

³⁸ Trude og Thomas' mødre var sykepleiere, Torbjørns mor var apotektekniker, Toms lærer, og Tales mor var barnevernspedagog. Terjes mor var utdannet på jordbrukshøyskole. Theas mor jobbet som konsulent i det offentlige, mens moren til Tone var nå ufør, og tidligere fabrikkarbeider. Trygves mor hadde vært hjemmearbeidende hele livet. Hun var også enke.

³⁹ Elises (S) far var datakonsulent, Evas (I) ingeniør. Eirins (S) far hadde høyest utdanning, han var lege, mens Eirik's (S) var ingeniør og Einars (I) sykepleier. Eivinds (I) far var bonde.

⁴⁰ Elises mor var SFO – assistent, Eirik's mor jobbet som ufaglært helse – og sosialarbeider og Eivinds mor var meieriarbeider og bonde. Eirins mor var jordmor og jobbet som lærer på jordmorsutdanningen, Evas mor var førskolelærer, nå ufør. Einars mor var sykepleier som faren.

barneomsorg⁴¹. Begge disse informantene opplevde selv å komme fra likestillingsorienterte hjem, hvor arbeidsoppgavene ikke var fordelt tradisjonelt mellom kjønnene. Hjemmene kan kjennetegnes av en *egalitær kjønnsideologi*, for igjen å se til Hochschilds kjønnsideologibegreper (Hochschild, 1997a).

«...eg tror eg kan sei at eg kommer fra et hjem kor det har vore likestilling, og mor mi har valgt et utradisjonelt yrke i forhold til ka som har vore forventa av ho. Og far min har hatt et yrke som har hatt med mellommenneskelige relasjonar å gjer...han e lærer...min mor har gått jordbruksskolen» Terje (S)

«Pappa. Han har gjort... så å si alt (...) Nei pappa, han har tatt seg av hjem og hus og hon har vært ute og jobbet.» Einar (I)

Samtlige av de andre informantene fortalte på den andre siden historier om en til dels svært *ujevn* fordeling av husarbeid og barneomsorg mellom foreldrene. Beretningene deres kan sies å være typiske. I følge data fra SSB om tidsbruk og husholdarbeid i perioden fra 1971 til 2000, er det i hele perioden betydelige forskjeller mellom kvinners og menns tidsbruk når det gjelder husarbeid, selv om man også ser endringer i dette mønsteret fram mot tusenårsskiftet (Vaage, 2002). Kvinner gjør mest av nesten alle typer av husarbeid, og dette gjelder også for jenters del (i forhold til gutter, i alderen 9-15 år). Selv om kvinner også i tiltakende grad utgjør en stor andel av arbeidsstyrken utenfor hjemmet, har ikke menns innsats hjemme økt i tilsvarende grad siden tidsnytteundersøkelsene startet opp i 1971 (ibid.). Andre studier bekrefter også dette (se blant annet Syltevik, 2000). Informantene fortalte om fedre som var mest tilknyttet arbeidslivet, og om mødre som delvis eller helt hadde utsatt eller redusert egen yrkeskarriere til fordel for å være omsorgsyvende og hjemmearbeidende i familien. De hadde med andre ord en bakgrunn fra hjem som var preget av en *tradisjonell kjønnsideologi* (jfr. kapittel 1). Toms (I) familie tilhørte denne kategorien, og var representativ for familiene med en slik form for arbeidsdeling. Tom redegjorde for foreldrenes arbeidsdeling i år 2000 på denne måten:

⁴¹ Terjes foreldre skilte imidlertid lag når Terje var i 8-9 årsalderen. Deretter bodde de i hvert sitt hushold, og Terjes observasjoner og opplevelser av foreldrene som likestillingsorienterte må sees i lys av denne opplysningen.

«Da e ikke så vanskelig å huska! Pappa gjorde ingenting!... Pappa e en veldig typisk gammeldags mann. Han går på jobb, kommer heim, sover middag... og sitt og ser på tv»

Eirin (S) sa i 2011 noe liknende:

«Ja, det huske æ. Det har vært mor mi som har gjort absolutt det meste der. Det e det nok ikkje så veldig my tvil om, egentlig ... (latter). Det har nok vært litt sånn... (...) det har nok kvilt veldig mykkje på ho»

Informantene hvis foreldre hadde en slik tradisjonell arbeidsdeling seg imellom, fortalte i varierende grad om konflikter og spenninger knyttet til den ujevne fordelingen av arbeidet, og den manglende likestillingen mellom dem. Få av dem ville imidlertid bruke ordene «manglende likestilling» om dette. De beskrev og forklarte hvorfor og hvordan foreldrene gjorde som de gjorde og gav andre begrunnelser. Noen av trekkene i historiene deres dannet gjenkjennelige mønstre som jeg ønsker å komme tilbake til mot slutten av kapittelet. De av informantene som forsvarte foreldrenes skjeve arbeidsfordeling, var ikke nødvendigvis de samme som «var i mot likestilling» som sådan⁴². Forklaringen og forsvaret av «det spesielle med akkurat vår familie», var ofte løsrevet fra en tolkning av kjønn og likestilling på et mer strukturelt nivå hos de fleste av informantene. Connell (2011) påpeker noe tilsvarende; deltagerne i hennes studie var bevisst på kjønnsforskjeller og manglende likestilling på ulike arenaer i samfunnet, men det var en tendens hos disse at ulikestillingen alltid fantes «alle andre steder». Generelt så hun en uvillighet til å artikulere problemer og ulikhet knyttet til kjønn når det angikk deres egne liv, og relaterte dette til at kjønnsdimensjonen ofte ble overskygget av blant annet normen om «det personlige valget» (ibid.). Martinsson beskriver (1997) også at likestillingsnormen kan oppleves som truende for normen om valgfrihet, og oppleves dermed også som begrensende, heller enn frigjørende. «Det personlige valgte» ble fremhevet av informantene i denne studien når de skulle forklare hvordan deres foreldre hadde løst hjem/arbeid-balansen.

⁴² Jfr. kapitlene 4 og 5

Arbeidsfordeling, forklaringer og beskrivelser

Ingen av informantene, med unntak av Tale (I), klandret fedrene i stor grad for ikke å ta del i husarbeid og barneomsorg. De fleste beskrev likevel mødrenes store arbeidsbyrder i forhold til fedrenes, og mødrenes hovedansvar for husarbeidet og hennes særlige ansvar for familien. For manges del var det en «spesiell» grunn til den skjeve arbeidsfordelingen i «akkurat deres hjem» (jfr. avsnittet over). Jeg bruker Theas (I) historie for å belyse dette:

«Familien vår e spesiell fordi at han reiser så mye og e sjelden hjemme. For han e det vanskelig å sette seg inn i ka som skal gjøres. Han har litt unnskyldninger å gå på, sant. Og i tillegg har han vært den som holder familien samlet, kanskje det største problemet i dag. Han har tatt oss med på turer, og... flink til det»

Thea hadde et nært og godt forhold til begge foreldrene, men det var ikke vanskelig for henne å ta faren i forsvar, til tross for at hun også fortalte at den skjeve arbeidsfordelingen mellom foreldrene førte til konflikter. Konfliktene fokuserte likevel ikke Thea på:

«... min far har ikkje hatt noe positiv innstilling til å gjøre husarbeid hjemme. Eg tror min mor bare har gitt opp. Men hun hadde jo hjelp i oss (...) og då var vi jo tre jenter som kunne gjøre det (...) for når du e i full jobb og har to unger, så e du avhengig å ha en til, liksom. Men... hun har jo klart det på en veldig bra måte. Men det har vært krangling om det»

For Tone (S) sin del, trengte ikke den skjeve arbeidsdelingen mellom foreldrene noen større forklaring enn at det var «helt naturlig for dem å ha det sånn». Foreldrene til Tone delte aldri på husarbeidet når de var gift⁴³. Det hadde likevel ikke vært mye krangling eller konflikter om dette, så vidt Tone kunne huske.

«Det var skikkelig sånn... mor gjorde husarbeid, og far mekket på bilen. Det var ikkje nåkke deling. Det eneste var at min far var flink til å lage mat (...) men sånne andre husarbeidsting det gjorde han aldri. Eg tror at det var helt greit at det var sånn, på en måte. Det skulle vere sånn.»

Tones familie kunne karakteriseres som en arbeiderklassefamilie, og det at dette ofte følger en tradisjonell kjønnsideologi samsvarer med studier om likestilling, klasse og utdanningsbakgrunn (Indergaard, 2011). Tone hadde imidlertid av og til følt seg urettferdig

⁴³ Tone var 17 år når foreldrene ble skilt.

behandlet selv, fordi hun måtte yte mer hjelp hjemme enn broren. Det hadde gjort henne sint og frustrert.

«Eg husker at eg var irritert på min bror som ikkje måtte gjøre noen ting. Eg måtte gjøre de tingene. Og eg sa det mange mange ganger. Det husker eg.(...) Eg husker en gang at min mor sa; "jammen han er jo gutt!" Og då ble eg skikkelig sint. Eg ble nesten helt oppgitt. Kordan går det an?»

Tones oppfatning av foreldrenes arbeidsdeling som noe «naturlig» for dem, ble oppfattet som «urettferdig» for hennes del når hun som tenåring ble plassert inn i den samme «naturlige», kjønnsstradisjonelle arbeidsdelingen. Hvor ble Tones sinne av? Hun var, som beskrevet i de foregående to kapitlene, til tross for disse opplevelsene tydelig på at hun ikke ønsket mer likestilling, verken i samfunnslivet eller i sitt eget samboerskap (som også var preget av en tradisjonell arbeidsdeling), fordi kjønnene var *for* forskjellige i utgangspunktet. Tone ventet barn nummer to, og når jeg spurte om hun hadde bestemte tanker om ikke å gjøre forskjell på sine egne barn når den tid kom, var hun vag. Trude (S) på sin side både så - og ikke så - på fordelingen av husarbeidet mellom foreldrene som problematisk:

«...hu har klagd veldig mye på han, sant, og då tar han jo nåken tak, så hu har jo gjort det. Men de har ikkje krangla, eg har ikkje opplevd liksom sånn krangling over det...men selvfølgelig har hu jo snakt te han. Det har hu. Men han e liksom meir sånn håplaus, som hu sier...at han ikkje ser. Også prøve han...og så skal han vere så flink og gjøre ditt og datt...så har han ikkje gjort det godt nok, sant (...)så de e veldig tradisjonelle. Men det e bare sånn, og hu vil ha det på sin måte, sant, og ordna det fint og flott...og det (...) hu ska liksom gjør det, sant»

Trudes far fikk karakteristikk som «håplaus» og at han «ikkje ser», men han ble unnskyldt av både Trude og moren hennes for ikke å ta del i husarbeidet. Trudes mor ville ha ting på sin egen måte (hun ville «ha det fint og flott»), og var dermed for Trude også selv skyld i at hun ble sittende med arbeidet alene. Syltevik (2000) gjør liknende funn;

«Det å rose den andres bidrag, og henviser til personlige egenskaper hos den som utfører oppgavene (...) kan tolkes som måter å bidra til å opprettholde arbeidsdelingen - gjennom positiv respons eller oppfatningen av arbeidsdelingen som naturlig og uavvendelig». (:123)

Eirins (S) far deltok heller ikke i husarbeidet hjemme, og dette hadde vært en av hovedårsakene til at det hadde vært et relativt høyt konfliktnivå mellom foreldrene. Med fire barn og en stilling som høyskolelektor antar man at Erins mor hadde hatt en betydelig

arbeidsbyrde. Eirin forsvarte likevel faren med at han var svært opptatt av jobben sin som lege, og at han ikke hadde det samme behovet som moren for å ha det ryddig rundt seg (jfr. Trude i forrige avsnitt). Eirin ville ikke bruke forklaringen «manglende likestilling» på skjevheten i arbeidsfordelingen mellom foreldrene; det var i følge henne ikke fordi faren var mann og moren var kvinne at de delte som de gjorde. Eirins forklaring baserte seg verken på forklaringen om en «naturlig, kjønnsbasert arbeidsdeling», eller en forståelse av (sosialt) kjønn som en iboende ulikhet mellom de to kjønn, som oftest knyttet til en biologisk forklaring slik blant annet Tom (I) og Tone (S) gjorde. Eirin pekte på farens behov for å kjøre sitt eget løp, og gav ham en aksept for hans behov for å dyrke sin individuelle yrkeskarriere framfor familielivet:

«... ikkje sånn at ho gjor det fordi ho var dame og han ikkje gjor det fordi han var mann. Ikkje sånn direkte, ikkje som æ kan huske(...).

S: Nei? Og likestilling var ikke et ord som ble brukt?

Nei, og æ trur ikkje egentlig det var *det* som var bakgrunnen for skjeivfordelingen heime heller. Æ trur bare han pappa alltid har ville kjør sitt eiga løp. Og han ser ikkje alltid behovet... men det ligg kanskje litt i det gammeldagse at kvinnene har større behov for å ha det ryddig rundt sæ, og at mannfolkan ikkje har det behovet»

Å bruke begrepet «familiemyte» kan i denne sammenhengen være interessant (Hochschild, 1997b). Informantene velger en strategi for å håndterer et brudd mellom ideologi og praksis som kan forårsake spenninger i relasjonen mellom familiemedlemmene. Gjennom bruken av disse strategiene skaper man egne *familiemyter* som demmer opp for disse spenningene (ibid.). I utsagnet om Eirins (S) mors *behov* for å ha det ryddig og fint rundt seg, kommer en liknende variant av Thea (I) og Trudes (S) betraktninger fram. Evas (I) historie liknet også disse; Evas far gjorde ikke husarbeid. Han hadde derimot en sterk karriereorientering, han var leder for en stor bedrift og han tjente svært godt. Eva forsto hans prioriteringer, og gav ikke uttrykk for å være kritisk til at han prioriterte jobben framfor familien. Den materielle velstanden familien hadde var farens fortjeneste som resten av familien nøt godt av, og dette kompenserte for hans fravær i følge Eva. Moren var førskolelærer av utdannelse, men i lengre perioder hadde hun vært hjemmearbeidende, og hennes innsats hjemme var avgjørende for farens suksess, fortalte Eva. Eva var ambivalent i synet på seg selv som kvinne på vei inn i et krevende og mannsdominert yrke som dataingeniør (hun hadde ønske om og åpenbart

potensiale til «å gjøre karriere») og hennes tradisjonelle oppfatninger av kjønnsroller, arbeidsoppgaver og byrdefordeling i forhold til barn og husarbeid. Evas utilsørte ambivalente betraktninger om det å forholde seg til både tradisjonell kjønnsnorm og en likestillingsideologi knyttet til hennes fremtidige yrkeskarriere, var representativt, om ikke så eksplisitt uttalt som hos Eva, for flere av kvinnene i undersøkelsen. Lena Martinsson (1997: 90) finner at både kvinner og menn står rådville i møtet med de motsetningsfylte kulturelle resonnementene om kjønn; det som ofte kommer til uttrykk er forvirring og frustrasjon.

Konflikt og kritikk

Tale (I) skilte seg ut i denne undersøkelsen for måten hun snakket om og formidlet historien om sin barndom og oppvekst på. Hun fortalte inngående om foreldrenes skjeve arbeidsfordeling, og de konfliktene dette hadde ført til mellom moren og faren. I de to foregående kapitlene så vi også at Tale var den av informantene som, om noe underkommunisert, hadde tanker om samfunnets iboende og gjennomgripende tradisjonelle kjønnsdeling i kvinners disfavør. Tales frustrasjon over den manglende likestillingen ble tydeligere og eksemplifisert når hun rettet søkelyset mot faren, som hun opplevde som «ein mannsjåvenist». Moren hadde hatt hele arbeidsbyrden hjemme, i tillegg til å ha ansvaret for tre barn og være i full jobb. Hun hadde vært ansvarlig for samtlige tre «skift» i familien deres (Hochschild, 1997a). Faren hadde deltatt i liten grad.

«Men han like ikkje å innrømme det, for han e smart nok til å veta at det ikkje e bra! Det e ikkje politisk korrekt å vere mannsjåvenistisk! Me e litt rasist og litt mannsjåvenist, men me har ikkje lov te å sei det (ironisk latter). (...) Far min var egentlig ikkje til stede i det heile tatt, liksom, fram til eg var tolv år. Då var han vekesvis vekke og jobde døgnet rundt (...) og når han då kom, så var det sånn «Ops! Eg har jo en familie som har vokst fra meg!» Og han begynte å blande seg når eg var tolv. Eg synes rett og slett at det var ganske utidigt!»

Tale hadde et dårlig forhold til sin far, fordi han etter Tales mening behandlet moren dårlig. Faren var en respektert mann, med en ansvarsfull jobb som dataingeniør. Han hadde også hatt diverse roller utenfor familie- og arbeidslivet, som deltager i organisasjonsliv og i frivillig sektor. Tale pekte på misforholdet mellom hvordan han framsto som ansvarlig og flink, og de dårlige egenskapene som lite deltagende og «mannsjåvenistisk» hjemme. Det hadde vært turbulent hjemme hos Tale, spesielt etter at moren i voksen alder tok utdanning som barnevernspedagog og begynte «å ta igjen». Ofte med støtte fra Tale. Tales eksplisitte

motstand mot den skjevheten og urettferdigheten hun opplevde på morens vegne, tilskrev hun manglende likestilling og snevre kjønnsroller. Likevel fant også Tale forklaring veien om det iboende «kvinnelige» som noe ansvarsfullt og moderlig, og det «mannlige» for å forklare hvorfor menn og kvinner befant seg i ulike posisjoner i familielivet og i samfunnet for øvrig. Hvorfor forble menn og kvinner i de snevre kjønnsrollene som hun fant så undertrykkende for moren sin del? Det at menn og kvinner handlet så ulikt, forklarte Tale på denne måten:

«...kvinner går helt opp i ungene sine... eller andre ting de måtte bry seg om. Og det er nåkke som eg trur ligge i naturen(...) men det er mange menn og som har møyne omsorg i seg, og de skal ikkje måtte skjule det, liksom, men atte det vil vere en forskjell *uansett* og det er det jo ikkje nåkke å gjør me, tror eg»

Tale var, som vi så i forrige kapittel, den av informantene som sammen med Einar (I) lå tettest mot en egalitær kjønnsideologi, når det kom til holdninger til likestilling på et generelt plan. Også hennes uttalte rettferdighetsharme over den skjeve fordelingen av arbeid og byrder mellom kjønnene generelt, og mellom hennes foreldre spesielt, gjorde at hun skilte seg ut. Når det kom til refleksjonene hennes omkring kjønnsforskjeller, gav likevel også Tale uttrykk for en oppfatning av kjønnene og kjønnsrollene som så iboende ulike, at å forsøke å endre dem eller likestille dem, ville være fåfengt. Hun hadde få ideer om hvordan likestilling kunne bli en realitet. Derfor samsvarte også Tales oppfatninger delvis med den dominerende og tradisjonelle kjønnsdiskursen som også kom til syne hos de fleste av informantene, hvor menn og gutters (legitime) fortrinn og fordelaktige posisjoner, samt kvinner og jenters til dels selvforskyldte underordnede posisjon dannet grunnmønsteret i deres oppfatninger om kjønn og likestilling⁴⁴.

Den sekundære sosialiseringarena - skolegang og utdanning

I denne delen ønsker jeg å se nærmere på informantenes skolegang og utdanningsvalg. At skolen er ment å fungere som en kjønnsnøytral arena hvor likestilling mellom kjønnene skal fokuseres på, ble allerede i 1978 artikulert slik i likestillingslovens § 7: «I skole og annen undervisningsinstitusjon skal læremidler som nyttes bygge på likestilling mellom kjønnene»⁴⁵. Studier tyder på at skriftlig nedfelte målsettinger om likestilling synes nesten

⁴⁴ Jfr. de Beauvoir (1999) om kvinnen som alltid måles mot den mannlige normen; om kvinnen som den andre.

⁴⁵ <http://www.lovdatab.no/all/hl-19780609-045.html>

fraværende i skolen i dag, og at holdningene til ansatte i skolen er at «mangel på likestilling er noe som eksisterte tidligere», eller at mangel på «likestilling er noe som finnes i andre kulturer» (Støren et al., 2010: 114). Likevel viser forskning at kjønn fremdeles er av avgjørende betydning for utdanningsvalg og skoleprestasjoner (ibid.). Informantene i denne studien gikk på skolen og tok sin utdanning fra ca. 1980- 2010. Det som blir presentert og tolket i kapittelet er hvordan likestillingsarbeidet i skolen på denne tiden opplevdes og ble tolket av informantene, og ikke hvordan likestillingsarbeidet og loven faktisk ble tolket og praktisert i skolen.

Det var generelt sett vanskelig å få øye på hvordan og om skolen og utdanningssystemet fungerte som en utjevneende institusjon når det gjaldt kjønnsroller i informantenes fortellinger. Tilsvarende når det gjaldt fokuset på likestilling, slik målsettingen er, og har vært siden 1978 (Støren et al., 2010). Historiene deres var for det meste preget av en tradisjonell forståelse av forholdet mellom kjønnene. Søkelyset på likestillingsproblematikken i forhold til skolegangen virket av og til helt «nytt», for både informantene i 2000 og i 2011; det var ikke noe de i særlig grad var, eller hadde vært opptatte av. Resonnementene deres hadde elementer fra en tradisjonell kjønnsdiskurs, men også likestillingsdiskursen preget dem til en viss grad. De fleste fortalte om en kjønnsdelt skoleverden, hvor det var store skiller mellom kjønnene både i undervisningssammenheng og i sosial sammenheng (lek, venner, friminutter etc.). De fleste fortalte også at de lekte mer på tvers av kjønnene i førskolealder og i de tidlige barneskoleårene, men at skillene mellom kjønnene gradvis ble tydeligere når de ble større. Jeg tolker dette som et uttrykk for at skolen som sådan var med på å synliggjøre og markere forskjellene mellom gutter og jenter, og skolen som en strukturerende og kjønnset institusjon (Connell, 1995, Bourdieu, 2000). Skolen blir en katalysator for den bestående kjønnsorden.

Det har den senere tid blitt diskutert hvorvidt skolen er i ferd med å bli «feminisert» (Brekke, 2007), og om gutter med arbeiderklassebakgrunn føler seg fremmedgjort i en skoleverden som verdsetter kvinnelige verdier og middelklasseverdier høyest (ibid.). I fortellingene til mine informanter blir derimot guttenes prestasjoner og egenskaper favorisert og fremhevet av både de kvinnelige og mannlige informantene. Mange trekker fram fag som gymnastikk, heimkunnskap og håndarbeid hvor kjønnsforskjellene ble spesielt tydelige. Av alle skolefag,

har disse i særlig grad vært knyttet til de ulike kjønnsrollene. At Einar (I) som begynte i første klasse i 1992 og gikk ut av niendeklasse i 2001 fortalte følgende, er kanskje mer overraskende sett i lys av skolens likestillingsmålsetting:

«Gymmen (...) et år splittet de klassen, og jentene var jo fotballjenter og håndballjenter hele gjengen, så var de så misfornøyde for da måtte de bare hoppe strikk og sånn. Mens vi fikk gjøre andre ting»

Klassen til Einar var ikke unik, og det var ikke bare i gymnastikk, heimkunnskap og håndarbeid ulikhetene kom til syne. Også Erik (S) forteller om en skolegang hvor jentene og guttene fikk gjøre forskjellige ting. Erik, som begynte på skolen i 1993, mente at kjønnene var svært ulike, og «flinke til» (og mindre flinke) ulike ting:

«Det var jævlig irriterende å ha med jentene (i gymnastikktimene, min anmerkning) for de løp så jævlig dårlig. Og de siste årene på barneskolen var det bare guttene som spilte (fotball). Og av og til jenter, men de sto bare i ro, da. De var vel mer med fordi de skulle være med guttene. (...) eg huskar, eg følar, eg tenkar – hakkje peiling-jentene var bedre i forhold til sånne sosiale fag, sånne preikefag, som norsk. Vi gjorde jo ikkje nåkke ant faglig i norsk enn å skrive nåkken jævla historier. Det var jo nåkke vi fortsatt med på videregående, og eg va drita lei.

S: Kas fag likte du då? Utenom gym?

(...) Ja, gym og matematikk og naturfag og samfunnsfag. Det var de fagene, for de var mer konkret. Enten så kan du det eller så kan du det ikkje.»

Erik fortalte videre at likestilling som eksplisitt tema ikke hadde blitt brakt på banen i skolen, slik han husket det. Han kommenterte likevel at enkelte av lærerne hadde vært mer kjønnsstradisjonelle i undervisningen enn andre:

«Nei, det var ingen som snakket på den måten. Men eg hadde inntrykk av at det var en lærer, eller to lærere som... på barneskolen så var det i alle fall en av lærerne som hadde sterkt sånn kjønnsmonster, sant. Syngen var det jentene som skulle gjøre, mens guttene skulle ut og drive med håndverk. Det var hennes klare mening. Det var greit for meg, for eg hatar å sy... Hun separerte klassen veldig. Men så var det et par av guttene som viste interesse for syng, då, og de ble jo raskt...det ble jo ikkje likt av de andre guttene, då, så det var jentete, sant. Da ble det satt foten ned.»

I historien om skolegangen til Erik kom skillene mellom kjønnene klart frem, både hva aktiviteter og interesser angikk. Når det gjaldt Eriks valg av sykepleierutdanningen, var dette valget preget av tilfeldigheter, i følge Erik. Han hadde søkt både politihøyskolen og prøvd å

gjøre karriere i det militæret. Det at det likevel ble sykepleien, var helt ok, synes Erik. Han var svært klar på at han ikke skulle «bli som en dame» når han valgte denne utdannelsen. Sykepleien trengte å tilføres «mannlige verdier», synes Erik. Dette synet stemmer med det Karlsen også finner om mannlige sykepleiere (Dypvik, 2011). Å betrakte kjønnene som komplementære og at de utfyller hverandre men er grunnleggende ulike, er blant andre et av de funnene også Syltevik (2000) gjør i sin studie av familier på slutten av 1990-tallet. Flere av informantene i min oppgave gav uttrykk for at de utradisjonelle utdanningsvalgene deres kunne tilføre yrket de hadde valgt et tiltrent kvinnelig eller mannlig «motstykke» til en eksisterende kjønnkultur (jfr. likestilling som sidestilling, Haukaa, 1991).

Eirin (S) var mer «arvelig belasta» som hun selv sa, når det gjaldt utdanning. Med en mor som var jordmor, og en far som var lege, var det et opplagt valg for Eirin å bli sykepleier. Også Eirin fortalte om en skoletid preget av forskjeller mellom gutter og jenter, både hva de *gjorde* og *kunne*. Gymnastikk var et fag som ble trukket fram både hos Eirin og hos Erik, hvor ulikhetene var spesielt synlige. Eirin var selv en god fotballspiller, som var «heldig» som fikk spille sammen med guttene:

«Æ va sånn typisk fotballjente, da. Det var nok mæ som va sterkast i klassen i fotball på barneskolen, og det var...æ var den som var mest guttat av jenten på skolen (...) guttan sa at æ kunne være med, og æ sa: ka med de andre da? Og de sa, nei, de e jo jenter, de»

Når det kom til forskjeller mellom kjønnene i andre fag, trakk Eirin fram historie:

«På ungdomskolen kom det veldig tydelig frem at guttan va veldig god til historie...he he..og samme på videregående. (...) Jenten var litt mer sånn...æ oppfatta dem som sånn englebarn som gjorde lekse og sånne ting, mens guttan e mer genuint interessert i samfunn og historie.»

I historiene var det en tendens til at jentene ble nedvurderte; de «er jo jenter de», «englebarn», og var gode til «preikefag» etc. Guttene var gode til mer «konkrete fag» og hadde «mer genuin interesse» for fagene. Av fag hun selv likte godt, trakk Eirin nettopp fram fagene gymnastikk, matematikk, naturfag og historie - hun ville fortelle at hun ikke var en «typisk jente». På spørsmål om hvorfor hun trodde det var så stor forskjell mellom guttene og jentene i skolen, og hvorfor jentene vanligvis ikke hevdet seg i disse fagene, svarte Eirin:

«Æ veit ikkje... kanskje generelt for at jentan e meir sånn...tenke meir fram og tilbake, og intriger og sånn...og bryr seg for ofte, på ein måte for mykje om ting og hvis man skal lese kver kommentar man får fra læreran og heime fire ganger, så blir det kanskje... da er det ikkje rart at man bryr seg mer enn det guttene gjør som sier at: jaja, da er det greit (...))»

Eirin var usikker på om forskjellene mellom kjønnene skyldes arv eller miljø. I perioder i oppveksten hadde hun identifisert seg med guttene, fortalte hun, og i intervjuet snakket hun ofte mer fordelaktig om dem enn om jentene. Eirin gav uttrykk for at hun synes teamet var komplisert, og i resonnementene hennes så jeg ikke at hun satte sin egen historie i sammenheng med «den store historien om likestilling»⁴⁶. Elises (S) historie liknet noe på Eirins. Under gjengis en større sekvens fra intervjuet med Elise. Utdraget synliggjør en del av det som var representativt for hvordan flere av informantene beskrev sin skolegang, sett under ett. I Elises fortelling anes også en vag kritisk holdning til hvordan forskjellene mellom gutter og jenter ble håndtert av blant annet lærerne. I utdraget er hun også mer kritisk, eller bevisst på ulikebehandlingen av menn og kvinner enn flere av de andre i utvalget:

«Jeg husker i alle fall at vi først hadde en dame som lærer, og så fikk vi en mann, og jeg husker at alle sa at det er så godt å få en mann som lærer og det er så godt å se at en mann kan være lærer, og han er så flink, da. (...)på ungdomsskolen (...) Jeg husker spesielt at det var en gutt som var flink, og han er nå videre utdannet som kokk, da, og jeg husker i heimkunnskapen i niende klasse at han var så flink, og fikk *kjempemasse* oppmerksomhet fra læreren da. Det var en mannlig lærer, og han ble sett på som så flink, og han fikk så mye *skryt*, og selv om vi jenter gjorde det like bra da, så var det så stort at han klarte å gjøre det samme som vi gjorde da. Og da husker jeg at det var mange av jentene som sa at gud så teit, og lærerens lille yngling og sånn. Og mange... og det er jo fælt å si da, hvordan vi var på ungdomsskolen, for da fikk han jo med en gang det homostempelet, da. For han var jo flink og kunne lage mat, sant. Men han var jo kjempeflink, da! Han er jo utdannet kokk nå, sant. Og fikk kjempemasse oppmerksomhet av lærerne, og fikk jo seks, selvfølgelig.

S: Fikk dere andre seks også siden dere også var flink?

Jeg fikk det også faktisk! Haha... Det var meg og han og en annen jente som fikk det. Men han fikk jo veldig mye oppmerksomhet da, siden han var så flink. Læreren var veldig glad i han.

S: Kjente du noen gang på en følelse av... provokasjon eller irritasjon for det?

Jeg tror den var veldig overflatisk. Og kanskje litt der og da. Men det var jo litt sånn at du satt på det samme bordet, generelt sett, og har gjort det like bra, så er det en annen som får all oppmerksomhet. Det er jo litt sånn...

⁴⁶ Dette var også tydelig i Eirins fortelling om foreldrenes skjeve arbeidsfordeling; det at faren ikke gjorde husarbeid, kunne ikke sees i sammenheng med en større historie om manglende likestilling, men et resultat av farens spesielle behov for å gjøre ting «for sin egen del»

i sykepleiefaget... eh kjæresten min er også sykepleierstudent, og vi snakket litt om det i går, da, siden jeg skulle hit i dag, og jeg spurte han om han merket noe spesielt, og da sa han at der han skulle praksis nå så var det ikke noen andre menn enn han, og han var så prisgitt og han var så flink og det var før han hadde begynt. Og han sa at han føler seg litt sånn dum, for av og til så får han sånn skryt som han ikke fortjener bare fordi han er gutt, fordi det er unormalt eller mer sjelden å være gutt i det yrket..

S: Tror du det er tilsvarende i for jenter i mannsdominerte yrker?

Jeg tror jeg måtte slitt mer for å bli godkjent. Kusinen til en venninne av meg hun jobber i Nordsjøen, og hun er noe sånn maskinist eller noe, veldig flott jente, skikkelig pen jente, skulle aldri tro at hun skulle ha et sånt yrke! Men hun fortalte at hun måtte jobbe veldig lenge for å bli godkjent for å bevise hvor god hun var. Men sånn som min kjæreste i sykepleien, så er han flink med en gang, fordi han har valgt et kvinneyrke, sant, og slipper til med en gang. Så jeg tror at det er sånn, ja. Kvinner er mer begeistret når menn slipper inn på deres territorium enn menn er når kvinner kommer inn i deres.. tror jeg faktisk»

Elises observasjoner og refleksjoner omkring forholdet mellom kjønnene berørte flere ulike områder som kan være interessante å belyse i denne sammenheng. Elise var for det første observant og bevisst på at de tradisjonelle kjønnsrollene fremdeles eksisterte, og som vi så i forrige kapittel var Elise en av dem som mente at dette var positivt. Hun merket seg samtidig at det fantes en *sanksjonering*, oftest for jenter og kvinners del, men som også rammet gutter dersom de brøt kjønnsbarrieren (jfr. «homostempelet» til den gode kokken). Ulikebehandlingen av gutter og jenter kunne være både eksplisitt, som i korrigerende kommentarer, eller mer subtil. Når Elise skulle «sy sammen hele historien om kjønnene», syntes hun likevel at forskjellen mellom kjønnene var så grunnfestet fra naturen sin side, at hun mente det ikke var mulig å gjøre stort ved det. Og «innerst inne» ville hun kanskje ikke ha full likestilling, fortalte hun ⁴⁷. Når det gjaldt hvilke utfordringer hun kunne komme til å møte i sitt fremtidige virke som sykepleier, var det at en kvinne måtte prestere mye bedre enn en mann i tilsvarende yrke på sett og vis «opplest og vedtatt», og ikke så mye å gjøre ved, fortalte hun. Denne holdningen kan minne om en resignasjon som Syltevik (2000) viser til, når det gjelder det å gi opp i forhandlinger (i hennes tilfelle fordeling av arbeidsoppgaver i parforhold) for en kortere eller lengre tid. På bakgrunn av hvilke ufordelaktige sider ved en slik resignasjon kan resultere i, i form av svekkete pensjonsrettigheter ved deltidsarbeid, høyere sykefravær og tredoble skift (Hochschild, 1997a, Leira og Ellingsæter, 2004), kan en håpe at holdningen gjelder for kortere tid.

⁴⁷ Det skal bemerkes, uten å gå grundig inn i den debatten, at når det gjaldt kvinnediskriminering hun derimot var opptatt av, trakk hun fram muslimske kvinners undertrykte posisjon. Å knytte manglende likestilling til andre kulturer, uten å se ulikhetene i egen kultur, er noe også Connell kommenterer (2011)

Begrunnelser for utdanningsvalg

Når Tale (I) snakket om utdanningsvalget sitt fortalte hun at hun aldri ville ha valgt et såkalt kvinneyrke. Dette hadde hun bestemt seg for allerede på barneskolen, hvor hun begynte i første klasse i 1985. Tale skilte seg ut i denne sammenheng, med sin tilnærmete egalitære kjønnsideologi (Hochschild, 1997a), noe som også kom fram i forrige kapittel. Hun husket lite fra skolegangen sin, men «regnet med at det med likestilling» var tatt opp. Hun sa:

«Vi hadde jo då heldigvis komt forbi det at jenter skulle ha håndarbeid og gutter sløyd, for eg likte veldig godt sløyden, då (...) I klassen vår var det litt slosskamper og sånn, då. Så litt dumt har det vært å være jente. For guttene er mye meir dominerande (...) dei kjøre på. Mens jenter er sånn; tør eg å vera med no?»

Tale satte pris på at hun kunne få delta på områder som tradisjonelt hadde vært mannsdominerte. Tale orienterte seg ofte mot det guttene gjorde, og likte å spille fotball og bygge lego. Tale søkte seg mot samme yrke som sin far:

«Pappa e dataingeniør...og eg va helt sikker på at eg ikkje sku bli dataingeniør på grunn av at han e det (...) sånn faglig e han utrolig skarp. Så eg kan aldri måla meg me han, då, men eg har hatt en sånn ting, då (...) at eg skal kunne vise meg fram for han då, liksom (...)men det kan eg jo aldri gjør, då på en måte, for han vil alltid vere bedre enn meg.»

Hun fortalte at hun forventet at hun ville komme i bakgrunnen i forhold til menn i samme yrket. Hun beskrev en fiktiv jobbintervjusituasjon, som hun var forberedt på å møte i framtiden:

«Du e femogtjue år, har sambuer...og då skal du få ungar... då vente vi med deg, og tar heller han mannen som sitter ved siden av, liksom. Eg tror at fordet om ikkje mange tenke bevisst på det, så ligge det i bakhåve...eg trur vi jenter må ver et så pass mykkje bedre alternativ for å bli valgt i en sånn situasjon. Altså det e jo heilt tragisk, men det e jo bare sånn det e.

S: Ka gjør du hvis du blir avvist fordi du e jente?

Ka eg gjør? Eg hadde vel blitt litt gretten, og frest litt...eh ...asså...i og med at...som ei typisk jente så har eg ikkje så lett for å bedømme mine egne kvaliteter (...) mens en gutt seie; det kan eg og det kan eg, og det kan eg, og det kan eg lære, og det kan eg lære og ferdig med deg. Sant...?»

Tale så at en kvinne måtte yte dobbelt i forhold til en mann. Tale klandret videre seg selv fordi hun var en «typisk jente», og fordi hun ikke kunne gjøre noe annet i slike situasjoner enn og bli gretten. Gutter var flinkere, klarere og mer direkte. Når det gjaldt Tom (I), så ønsket

også han å gå i sin fars fotspor, både yrkesmessig og i familiesammenheng. I de foregående kapitlene kom det frem at Tom kunne kjennetegnes ved en tradisjonell kjønnsideologi (Hochschild, 1997a). Hans motstand mot likestilling var eksplisitt. Valg av yrke begrunnet han på denne måten:

«(...) så e da far min, han e jo (...) han e jo ingeniør innen nesten da samma faget so da so eg tar, då.. og da har nok påvirka meg litt, da trur eg (...) han har komt seg ganske bra... fram, så eg tenkte at når han har klart da, så klarar i alle fall eg og da.»

På spørsmål om hvorfor det var så få jenter i ingeniørfaget, svarte han følgende:

« (...) tidligere så va da jo sånn at ein...då hadde jo ikkje dei jentene lov til å velga nåke ant enn sjukepleier og sånne typiske kvinneyrke, då...men no idag e da jo sånn at det e ingen som seier at du ikkje har lov til nåken ting, eller du blir iallefall oppfordra til å gjer...ta eit heil fritt valg, og så da meine eg at alle står *heilt* fritt når dei ska velga ka dei ska gjera, og då...då må da vere andre ting som gjer sånn at me velge sånn som me gjer...for då trur eg at det e ting som e i oss som gjer at vi velge forskjellig..og at kvinne og menn e forskjellige (...)

S: E det derfor kvinner velger omsorgsykker?

Ja!...ja!...For da ligg meir *naturlig* for dei...dei tenke at der kan eg gjer ein god jobb, og då e da liksom...det e derfor eg velge å gå på ingeniørskulen, fordet at da e nåkke som interessere meg, og det e der eg trur at eg kan bidra med nåke...»

Likestillingen hadde skylden for at jenter og gutter foretok valg som var naturstridige for dem, mente Tom. Toms utdanningsvalg var rasjonelt for han, ut fra hans egen kjønnsideologi. Når kvinner og menn valgte tradisjonelt *tross* likestillingen (slik statistikken, og hans egne erfaringer med få kvinnelige medstudenter i ingeniørutdannelsen viste), var det fordi folk valgte det som var «naturlig» for dem. Når likestillingen hadde ført oss dithen at vi nå *kunne* velge, så valgte vi likevel tradisjonelt, og dette var igjen beviset på det som lå nedfelt i kvinner og menn, var Toms resonnement. Det fantes en og annen jente Tom hadde jobbet sammen med, fortalte han. Dem hadde han til tross for det «naturstridige» i deres valg, bare positive erfaringer med. Vogt (2007) finner det samme om yrkesskolegutters erfaringer med å jobbe sammen med jenter; i møtet med jentene blir de stereotype kjønnsforestillingerne lagt til side for heller å beskrives ved individuelle egenskaper.

Avsluttende diskusjon

I dette kapittelet har jeg beskrevet og analysert informantenes oppvekst, skolegang i og utdanningsvalg, ved hjelp av deres egne fortellinger. Fortellingene kan blant annet bidra til å forstå hvorfor likestillingsbegrepet som drøftet i de to foregående kapitlene ble oppfattet slik det ble av informantene. Sosialiseringarenaer som familien og skolen, hvor den primære og sekundære sosialisering finner sted, danner rammene omkring individenes tilpasning til samfunnet (Ve og Wærness, 1992, Beauvoir, 1999). Kjønnssosialiseringen finner også sted i disse (ibid.); familie og skole er sentrale sosiale arenaer der kulturens kjønnssystem konstitueres for den enkelte (Ødegård, 1991). Den manglende interessen generelt for likestillings spørsmål for de aller fleste av informantene, og det mangelfulle språket for sette ord på hva likestilling *var* eller kunne *være* for en del av dem, kan blant annet forklares ut fra en oppvekst preget av lite *problematisering og manglende bevisstgjøring* av kjønnsforskjellene. Dette er i samsvar med funn fra liknende studier (Støren et al., 2010, Kvam, 2001, Seljestad, 2008). Det at begge disse gruppene med informanter var født etter «den store likestillingsrevolusjonen», gav tilsynelatende ikke utslag i en større bevissthet omkring kjønnsspørsmål og likestilling, og heller ikke i økende grad mellom de to intervju tidspunktene. Få av foreldrene hadde vært politisk aktive i forhold til likestilling, og de fleste hjemmene var preget av en tradisjonell arbeidsdeling mellom kjønnene. Det var nesten ingen av foreldrene, til tross for et generelt høyt utdanningsnivå, som hadde kjønnsutradisjonelle yrker, og dette er representativt for befolkningen generelt (Skjeie og Teigen, 2003). Flere av informantene hadde derimot selv valgt kjønnsutradisjonelt⁴⁸. Det var likevel ikke noe som tydet på at de av informantene som hadde valgt utradisjonelt var mer likestillingsbevisste⁴⁹, eller kom fra mer likestillingsorienterte hjem enn de andre. Hilde Karlsen peker på at kjønnsutradisjonelle valg ikke nødvendigvis følger et brudd med tradisjonelle forestillinger om kjønnsroller (Dypvik, 2011). De mannlige sykepleierstudenters syn på kjønnsroller og likestilling brøt ikke med de mannlige ingeniørstudentenes, men bygde begge i stor grad på en tradisjonell kjønnsideologi. De kjønnsutradisjonelle forestillingene var med andre ord til stede også hos dem som valgte kjønnsutradisjonelt i denne studien. Når det kom til spørsmålet om oppvekst og skolegang, fortalte noen få av informantene om forsøk fra skolens side å skape en likestilling eller å problematisere kjønnsrollene, men det var likevel

⁴⁸ I studien var det fem mannlige sykepleierstudenter totalt, og tre kvinnelige ingeniørstudenter.

⁴⁹ Mulig med unntak av Tale.

forskjellen mellom hvordan gutter og jenter ble behandlet, og hva de gjorde og ikke gjorde, som var dominerende.

En del av trekkene i informantfortellingene dannet noen gjenkjennelige mønstre, som jeg karakteriserer som en form for *misogyni* (Oakley og Mitchell, 1997), eller uttrykk for den symbolske volden som vi finner hos Bourdieu (1999). Beskrivelsene av deres bakgrunn og nåtid, samt forestillingene om en framtid, var for de aller fleste av informantene preget av den store, kulturelt skapte patriarkalske historien; den syntes nedfelt i deres habitus (ibid.). Det var som oftest kvinnens eller jentens egen feil dersom hun ikke lyktes med å vinne fram i et jobbintervju, sakkent akterut i forhold til menn i jobbsammenheng, eller måtte ta størstedelen av husarbeidet. Også for jentenes tilbakeholdenhet i skolesammenheng hadde de seg selv å klandre. Karakteristikkene som ble gitt av typiske mannlige og kvinnelige egenskaper og trekk gjerne basert på biologiske og kroppslige attributter passer inn i en gjenkjennelig historie om menns overordning og kvinners underordning (Björk, 1998). Det skinn av valgfrihet som var forespeilet de unge mennene og kvinnene i forhold til valg av utdanning og yrke relatert til kjønn, bleknet i møtet med denne historien, gjennom deres egne fortellinger og forklaringer. Gjennom familiehistoriene som informantene beskrev, ble det i stor grad fortalt om skjev arbeidsdeling og ujevn økonomisk balanse mellom foreldrene. Hvordan kvinnene i utvalget forholdt seg til og forklarte den relative underordningen kvinner generelt opplever i forhold til menn på de fleste arenaer, som i familielivene og i oppveksten, var preget av ulike, men samtidig gjenkjennelige strategier. Sinne, frustrasjon og opplevelse av urettferdigheten kom i liten grad til syne, mens biologiske og individuelle forklaringer, samt resignasjon dominerte historiene deres. Dette er i tråd med en generell samfunnsstrømning, hvor individualisme og biologi (-sme) er to dominerende trekk (Brannen og Nilsen, 2005, Björk, 1998, Prieur, 2002, Syltevik, 2000).

Skolen og familien er begge sentrale sosiale arenaer der kulturens kjønnssystem konstitueres konkret for den enkelte, og individene skapes i møtet med disse institusjonene. Tove Ødegård hevder at der familien i varierende grad gjør kjønnssystemet relativt tydelig, vil skolen gjøre kjønnssystemet relativt *utydelig* ved sin kjønnsnøytrale ideologi (1991). Jeg tolker funnene i dette kapittelet dithen at den kjønnsnøytrale og likestillingsorienterte ideologien ikke var

fremtredende i skolen når informantene var skoleelever. Studier fra nyere tid gir ikke noe større grunnlag for å hevde at dette gjelder i dag heller (Støren et al., 2010, Brekke, 2007). Den store historien om likestilling og kjønn - kulturens og den samfunnskapte historien - hang sammen med og var knyttet til de små historiene som informantene fortalte (Berger og Luckmann, 2000). Vi vet fra forskning at sosialisering spiller en stor rolle, og at det å vokse opp i en kjønnslikestilte familie øker sjansen til å leve i likestillingsorienterte familier, og ha positive holdninger til likestilling som voksen (Holter et al., 2009). Videre vet vi også at effekten av å vokse opp i en likestillingsorientert familie er mindre enn antatt, blant annet på bakgrunn av betydningen av påvirkning fra andre institusjoner som for eksempel skolen (Holter et al., 2009). Når skolen i så liten grad likevel problematiserer og utfordrer de tradisjonelle kjønnsrollene, til tross for læreplanverkets målsettinger og krav, er det vanskelig å forestille seg at vi vil se at (kjønns-) likestillingen vil ha en fremtredende og betydningsfull plass i barns oppvekstmiljø – også i generasjonene som kommer. Det kan synes som at det er andre resonnementer som er mer dominerende i det senmoderne samfunnet.

Kapittel 7: Sammenfatning og konklusjon

”Dei grunnleggjande forbetringane for kvinner i offentleg liv og arbeidsliv, som vart kjempa fram på sytti-og åttitalet, hadde blitt kvardagsrettar for dei yngre, og klimaet for kollektiv aksjon var ikkje det same som før. Den nyliberale mentaliteten saman med aukande individualisering kunne gjera marginalisering, usynleggjering og diskriminering til forveksling lik individuelle problem. Dei lysande vellykka eksempla på kvinners suksess kunne overskyggja statistikkens gråe tal om ein røyndom som berre endra seg langsamt”.

(Furre, 2000)

Formålet med denne oppgaven var å undersøke hvordan holdningene til likestilling var blant unge studenter. Jeg ønsket også å undersøke kjønnsforståelsen til denne generasjonen som var født etter det som ofte blir kalt «likestillingsrevolusjonen» på 1970-tallet. Bakgrunnen for studien var en mediedebatt rundt årtusenskiftet hvor unge, ressurssterke kvinner gav uttrykk for å være misfornøyd med likestillingsutviklingen. Det de hadde bitt «lovet» av foreldregenerasjonen på 70- og 80- 90 -tallet viste seg å ikke innfris i møtet med samfunnet. Det ble hevdet at vi sto ovenfor en ny feministisk bølge. Var det sånn det var? Problemstillingen til min studie startet med utgangspunkt i dette, men ble videre utformet i løpet av en lang prosess fra den første intervjurunden i år 2000 til oppgavens slutføring i 2011. Problemstillingene jeg har arbeidet med i denne oppgaven ble: Hvilke holdninger hadde unge ingeniør - og sykepleierstudenter til likestilling, kjønn og feminisme? Hva tenkte disse unge mennene og kvinnene om likestillingshistorien og feminismebevegelsen på 1970-tallet? Hva la de i begrepet likestilling for deres egen del, og hva betød likestilling i deres egne liv og i samfunnet, slik de så det? Var likestilling viktig for dem? Videre ønsket jeg også å undersøke hvordan se unge studentene reflekterte omkring likestilling i forhold til skolegangen og oppveksten sin.

Informantene var ingeniørstudenter og sykepleierstudenter. Begrunnelsen for dette valget av informanter var tatt med utgangspunkt i en tanke om at akkurat disse utdanningsretningene kunne representere to ytterpunkter når det gjaldt kjønnsstradisjonelle utdanningsvalg (jfr. kap.1). Det viste seg imidlertid at utdanningsvalg ikke utgjorde en betydningsfull forskjell i holdningene til likestilling og kjønnsforståelse hos informantene i min studie. Likeledes var bestemmelsen om å intervju *både* menn og kvinner i ingeniør- og sykepleierutdannelse, begrunnet med potensielt å få fram kontrasterende synspunkter og holdninger mellom

kjønnene knyttet til de de temaene som jeg ønsket å belyse (jfr. Skjeie og Teigen, 2003, Holter et al., 2009 , kap.1). Heller ikke kjønn viste seg å gi store forskjeller i min studie. Det viste seg imidlertid å bety lite å ha valgt kjønntypisk eller ikke. Det at kjønn ikke synes å spille særlig rolle i utdanningsvalg kan tolkes som et uttrykk for høy grad av likestilling, og en fleksibel og «moderne» kjønnsforståelse i begynnelsen av det 21. århundre. Utvilsomt kan dette sies å være en stor endring fra generasjonene før, hvor utradisjonelle (utdannings-) valg i langt større grad måtte begrunnes. Samtidig fører ikke kjønnsutradisjonelle utdanningsvalg ikke nødvendigvis til endring i kjønnspraksis, kjønnsforståelse, eller hvordan man vektlegger likestilling. Dypvik (2011) peker på at fremdeles velger *fa* – både kvinner og menn - kjønnsutradisjonelt, og menn som velger tradisjonelle kvinneyrker tar med seg sine «maskuline væremåter» og tradisjonelle (mannlige) verdier inn i kvinneyrkene; det motsatte gjelder ikke i samme grad for kvinners del. Mennene som valgte sykepleierutdannelse i mitt utvalg hadde klare oppfatninger om deres «tilskudd» som mann i det yrket de hadde valgt - de var «et maskulint motstykke» til en kvinnedominert arbeidsplass. Dette ble ubetinget positivt vurdert, både fra kvinnenens ståsted og fra mennenes. Kvinnene uttrykte på den annen side ikke noe mål om å «fylle på» med sin «kvinnelighet» i et mannsdominert ingeniøryrke. I disse tilfellene ble det tvert i mot sett på som viktig at kvinnene måtte/burde nedtone sin ”kvinnelige væremåte”.

Likestillingsbevegelsen på syttitallet, og det den medførte av endring, av framsto som viktig og betydningsfull for informantene. De endringene likestillingsforkjemperne hadde arbeidet mot, hadde hatt stor betydning i informantenes liv. Få av dem mente imidlertid at vi hadde «kommet i mål» med likestillingen, men de fleste synes likevel ikke det var viktig å «jobbe aktivt» for fullføre likestillingsprosjektet. Mange sa likestillingen ville «gå seg til» etter hvert, og flere synes vi ikke kunne ha så store forventinger til tempoet på endringene (jfr. kap.4). Det at holdningene til likestilling var så positive, før begrepet ble nærmere utforsket og diskutert, tolker jeg som at likestilling er en «stueren» og «politisk korrekt» holdning⁵⁰. De aller fleste (med unntak av Einar) hadde imidlertid negative assosiasjoner til feminismen og feministene. Få av dem så sammenheng mellom likestillingskampen og feminismen. Kvinner som kalte seg (eller ble kalt) feminister både før og nå fikk negative karakteristikker som «streng», «sure», «ekstreme» (jfr. kap.4). Denne negative holdningen, slik jeg tolker det, blir

⁵⁰ Jfr. rapportering om stor likestillingstilslutning, se kapittel 1 og 2 (og Skjeie og Teigen, 2003, Holter et. al, 2009)

tydelig når det definerte og aksepterte kvinneidealet utfordres og settes på prøve. Dette kan også gjenfinnes i andre situasjoner hvor tradisjonelle kvinne - og mannsideal blir utfordret⁵¹.

Informantene var ikke entydige, verken sett under ett, eller i sine egne historier, når det gjaldt hva de la i begrepet likestilling (jfr. kap.5). Det var et komplisert landskap de beskrev. De fleste hadde positive assosiasjoner til likestilling, og de trakk spesielt fram arbeidslivet og i lønsspørsmål som områder hvor de synes at det burde herske «full likestilling». De fleste gav også uttrykk for at de ikke synes det var likestilling i dag (jfr. avsnittet over). Likestillingspolitiske virkemidler som kvotering eller en «aktiv kjønnspolitikk» var mange likevel ambivalente til, og noen helt i mot. Når det gjaldt likestilling i deres egne liv, synes de aller fleste at deres egne foreldres arbeidsdeling ikke var rettferdig, og de så for seg andre situasjoner for deres egne livs del. Mange av informantene hadde forestillinger om hvordan de selv ønsket å ha det når de selv skulle få barn og stifte familie, men forestillingene var ofte uklare. De av informantene som allerede levde i parforhold og som hadde barn (Tone (S), Erik (S), Eva (I), Trude (S), Trygve(S)) praktiserte derimot ikke likestilling når det gjaldt husarbeid og barneomsorg. Meningene var delte blant disse om de burde etterstrebe likestilling, eller om det var noe de planla å gjennomføre på sikt. De andre informantene synes i større og mindre grad at likestilling var viktig «sånn i mitt eget liv». Flere av kvinnene sa for eksempel at det «ville være naturlig» at de skulle legge egen karriere til side og være hjemme med barn når den tid kom. To hovedtendenser skilte seg ut i materialet sett under ett. Den ene var at de fleste informantene synes at menn og kvinner var så grunnleggende *forskjellige* at likestilling var vanskelig eller umulig å oppnå. Den andre var at flere av informantene mente at likestilling var bra og viktig, men de ville forbeholde seg retten til å velge når de skulle praktisere likestilling og ikke; likestilling *kunne* være viktig dersom man kunne *velge det selv*. Flere av informantene delte begge disse synene på likestilling, og det medførte at flere av dem selv ble oppmerksomme på kontradiksjonene i egne resonnementer (jfr. kap.5). Flere ulike resonnementer eller idealer ble spunnet sammen og preget forestillingene deres om både karriere, foreldreskap og familieorganisering.

⁵¹ Det har det siste året pågått en debatt i mediene om kvinner som verbalt trakasseres og trues dersom en gir uttrykk for feministiske synspunkter i offentligheten (i noen tilfeller er ikke engang synspunktene feministiske). Dette har ført til en diskusjon om feminismens og likestillingens plass, og hvilke dype og ofte skulte negative holdninger som finnes til kvinner generelt og feministene spesielt, i enkelte deler av befolkningen. Se også Oakley & Mitchell (1997).

Studentene jeg intervjuet kunne aldersmessig, klassemessig og tidsmessig tilhørt «fittstim»- og «råtekst»- generasjonen ⁵². Det viste seg imidlertid at svært få av dem hadde vokst opp med likestillingsorienterte foreldre, og få - om noen- hadde fått «feminismen inn med morsmelken». Dette var en av årsakene til at oppgaven endret fokus underveis i studien ⁵³. Informantene jeg intervjuet kom samtlige (med uttak av en) fra hjem hvor arbeid både hjemme og ute var tradisjonelt fordelt mellom foreldrene, og hvor barneomsorgen var mors ansvar. De fortalte om mødre som tok utdanning og hadde egne yrkeskarrierer. Dette påvirket likevel ikke fordelingen av husarbeid og barneomsorgen mellom foreldrene, og førte heller ikke til en økt bevisstgjøring omkring dette blant mødrene, slik informantene husket det. Deres bakgrunn representerte i det hele tatt mer typiske erfaringer fra denne tidsperioden (Hellevik og Børretzen, 1996). Informantene var tvetydige i hvordan de vurderte foreldrenes skjeve arbeidsfordeling, og mange av dem brukte «familiemyter» for å forklare hvordan og hvorfor akkurat deres familie var spesiell (Hochschild, 1989a) ⁵⁴. Svært få (igjen bortsett fra en) hadde foreldre som hadde vært likestillingspolitisk engasjert, og ingen hadde drøftet likestilling eller kjønnsroller eksplisitt slik de husket det i oppveksten. På samme måte var fraværet av problematisering av kjønnsroller og likestilling i skoletiden også slående. De aller fleste fortalte om en skoletid preget av tradisjonelle roller mellom gutter og jenter, og flere beskrev lærere som for eksempel hadde foretrukket å dele klassen etter kjønn i fag som gym, sløyd eller håndarbeid, eller forskjellsbehandlet elevene på bakgrunn av kjønn, i andre sammenhenger. Få av informantene uttrykte frustrasjon eller oppgitthet over at de hadde blitt forskjellsbehandlet som jenter og gutter, noen virket heller resignert, men de fleste var generelt lite opptatt av mangelen på likestilling og kjønnsforskjellene slik de hadde vært i både oppvekst og skolegang, slik de uttrykte det i intervjuene.

Det er ulikheten mellom kjønnene som vektlegges hos både kvinnene og av mennene i min studie, og begrunnelsene for likestilling er oftest et *sidestillingsargument*, heller enn et *likestillingsargument* (jfr. Haukaa, 1991, kap.2). Kjønnene utfyller hverandre i kraft av at de er grunnleggende ulike. Kvinner og menn har ulike ressurser å spille på, og kjønnene har også ulike interesser, i følge de fleste av informantutsagnene (jfr. Hernes, 1989, kap.2). Likestilling

⁵² Jfr. diskusjonen i kapittel 1, samt kapittel 3.

⁵³ Jfr. utgreiingen om dette i kapittel 1 og 2.

⁵⁴ Hvordan mors dobbelt- og trippelarbeid for mange av dem ble bagatellisert, og (bort-) forklart med at i akkurat deres spesielle tilfelle var far «slik eller sånn», noe som unnskyldte ham for manglende deltagelse/tilstedeværelse hjemme.

som et *rettferdighetsprinsipp*, som et krav om deltagelse basert på likedeling og likhet, blir nedtonet framfor en vektlegging av forskjell og ulikhet mellom kjønnene. Dette samsvarer også med tendensen til et økende fokus på individualisering og troen på en valgfrihet som preger både den politiske sfæren og offentligheten i samfunnet for øvrig. Det synes som om likestillingen stopper opp med en tanke om at formell likhet i form av lovgivning og en generell, men vag tilrettelegging er tilstrekkelig⁵⁵, fremfor å betrakte den eksisterende kjønnsbalansen som et resultat av et (fremdeles) svært kjønnssegmentert samfunn, som i stor grad er preget av en maskulin dominans (Bourdieu, 2000). Dersom man ønsker at menn og kvinner skal kunne oppnå resultatlikhet, er det ikke nok med «litt likestilling». «Litt likestilling» er som Skjeie og Teigen (2003) peker på, «litt frihet»⁵⁶. Likestilling som frigjøringsprosjekt møter også motbør i synet på likestilling som et nytteprosjekt (jfr. kap.1), som er en trend knyttet til det mange ser som en tiltagende individualisering og en økonomisk liberalisering (jfr. Connell, 2011, Brannen og Nilsen, 2005).

«The rise of a individualist view of the world, in the neoliberal outlook, differences in peoples situations or actions are essentially the outcome of the choices they have made as individuals. Thus “it wasn’t a gender thing”, it was just a preference” (Connell, 2011:37).

De strukturelle føringene som preger valgene individene tar, blir tilslørt av en tro på at valgfriheten er tilnærmet uendelig. Dette kommer også til syne i mine informanternes utsagn ved flere tilfeller. Kjønsdimensjonen forsvinner ofte i møtet med den dominerende valgfrihetsdimensjonen, men valgene som tas er ofte kjønnsstradisjonelle (jfr. kap.1 og 2). Brannen og Nilsen (2005) hevder at unge (kvinner) *tror* de har likestilling og valgfrihet, og de ser ikke hvordan kjønn strukturerer deres muligheter. Hvis valgfriheten er normen som dominerer, blir de valgene som ikke kan kontrolleres eller som struktureres av andre faktorer (som alle valg på et vis gjør), også ens eget problem. Dette er noe av det som kan forklare «likestillingsparadokset»; formelt sett er kvinner og menn likestilte, men valgene som tas er i betydelig grad likevel kjønnsstradisjonelle. En forklaringstendens for hvorfor vi velger forskjellig er å betone de biologiske forskjellene mellom menn og kvinner, og i mindre grad se på den komplekse, kulturelle konteksten menneskers valg formes og kontinuerlig preges av.

⁵⁵ Jfr. begrepet *sjanselighet*, Gudmund Hernes` begrep, se diskusjon i kapittel 2.

⁵⁶ Fra dette resonnementet har jeg også hentet tittelen på min oppgave.

Det blir hevdet at de såkalte norske *statsfeministene* er «ingeniørene» bak velferdsstatens likestillingsarbeid. Likestillingspolitikken som har blitt ført har bidratt til å befeste en forestilling om de skandinaviske land som «verdensmestere i likestilling» (Skjeie og Teigen, 2003, Holst, 2007). Hernes (1987) argumenterer for at de nordiske landene gjennom sin særegne statsform har et spesielt gunstig utgangspunkt for kvinnevennlige samfunn, der det er mulig for kvinner å kombinere familieomsorg og arbeidstilknytning. Forutsetningene for dette er spesielt gunstige i de skandinaviske landene, både fordi kulturen er likhetsorientert og fordi feministisk politikk på «grasrotplan» (kvinnebevegelsen på 1970-tallet) har blitt møtt med offentlig politikk – likestillingspolitikk — ovenfra. Disse har smeltet sammen til en særegen skandinavisk statsfeminisme (Hernes, 1987). Hernes' tanker om «den kvinnevennlige staten» har utvilsomt hatt stor innflytelse, men har også vært gjenstand for kritikk (Holst, 2002). Statsfeminismen blir kritisert for og ikke (lenger) nå ned på ”grasrota” og bidrar i mindre grad enn ønskelig til en *holdningsendring* når det gjelder likestilling mellom kjønnene (Holst, 2002, Holst, 2007). Det politiske likestillingsarbeidet blir for og av elitene. De diskurser som føres av eliten kan sies og ikke finne klangbunn i den generelle meningsdannelsen om likestilling (Teigen, 2006). Dette blir et av likestillingens paradokser (Holst, 2002).

Avslutningsvis i denne studien vil jeg hevde at det vil være nødvendig å løfte fram likestillingsproblematikk og kjønnsbevissthet på ulike arenaer i samfunnet i tiden framover, og det vil være nødvendig å bevisstgjøre begge kjønn omkring denne problematikken allerede fra barndommen. Det er imidlertid min oppfatning ønskelig å se et skifte i fokus fra det som skiller kjønnene, som er den dominerende forståelsen av kjønn i samfunnet, hvor en tilskriver kjønnskategoriene spesielle egenskaper eller interesser - ofte basert på et samfunnstjenlig nytteargument, til å se på likestilling som et *frigjøringsprosjekt* hvor frihet og likhet mellom mennesker av begge kjønn er nødvendig og viktig. Dersom frigjøringspotensialet som ligger i likestillingsresonnement løftes fram – for både kvinner og menns del - må kjønnsforståelsen i større grad bygge på en tanke om at det er likheten og det mennesker har til felles, på tvers av kjønn som bør komme i forgrunnen, og ikke de samfunnsskapte ulikhetene som gjennom århundrer med maskulin dominans og betoning av ulikhet mellom kjønnene har fått dominere. Det kreves imidlertid mer forskning omkring likestilling og kjønnsforståelse, og kvalitativ forskning spesielt, som kan bidra til å forstå kompleksiteten bak de mekanismene som

fremdeles holder unge menn og kvinner fast i tradisjonelle kjønnsmonstre, som jeg vil hevde at begge kjonn og samfunnet på ulike måter lider under.

Litteratur

- Aarseth, Helene Moderne spydspisser eller de siste asketer?: Den likestilte utdanningsmiddelklassen i dagens Norge. *Nytt norsk Tidsskrift*. Oslo, Universitetsforlaget.
- Akselvoll, Maria Ørskov (2005) Karriere eller familie? Ja tak, begge dele!: en kvalitativ undersøgelse af hvordan kvindelige ledere kombinerer karriere og moderskab. Oslo, M.Ø. Akselvoll.
- Alver, Bente Gullveig og Øyen, Ørjar (1997) *Forskningsetikk i forskerhverdag. Vurderinger og praksis*, Otta, Tano Aschehoug.
- Beavoir, Simone, de (1999) *Det annet kjønn*
- Beck, Ulrich (1997) *Risikosamfundet: på vej mod en ny modernitet*, København, Hans Reitzel.
- Beck, Ulrich og Beck-Gernsheim, Elisabeth (1995) *The normal chaos of love*, Cambridge, Polity Press.
- Beck, Ulrich og Hviid Nielsen, Torben (1997) *Risiko og frihet*, Bergen-Sandviken, Fagbokforl.
- Berger, Peter L. og Luckmann, Thomas (2000) *Den samfunnsskapte virkelighet*, Bergen, Fagbokforl.
- Bergh, Johannes (2008) Gender attitudes, new politics and modernization: four studies of continuity and change in modern democracies. Oslo, Unipub.
- Björk, Nina (1998) *Under det rosa teppet: et blikk på 90-tallets feminisme*, [Oslo], Gyldendal.
- Blaikie, Norman (2009) *Designing social research: the logic of anticipation*, Cambridge, Polity Press.
- Bourdieu, Pierre (2000) *Den maskuline dominans*, Oslo, Pax.
- Brandth, Berit, Bungum, Brita og Kvande, Elin (2005) *Valgfrihetens tid: omsorgspolitik for barn møter det fleksible arbeidslivet*, Oslo, Gyldendal akademisk.
- Brannen, Julia og Nilsen, Ann (2005) "Individualisation, choice and structure: a discussion of current trends in sociological analysis." *The Sociological Review* 53(3), 412-428.
- Brekke, May-Britt Revheim (2007) "Gutter ut av rekken går": betydningen av kjønn og sosial bakgrunn for skolerestulter. Bergen, [M-B.R. Brekke].
- Butler, Judith (1999) *Gender trouble: feminism and the subversion of identity*, New York, Routledge.
- Christensen, Karen (1998) *Prosess og metode: sosiologisk forskning som ferdighet*, Oslo, Universitetsforlaget.
- Christensen, Karen og Syltevik, Liv Johanne (2009) *Kvinner arbeid*, [Oslo], Unipub.
- Connell, R. W. (1995) *Masculinities*, Cambridge, Polity Press.
- Connell, Raewyn (2011) *Confronting Equality - Gender, Knowledge and Global Change*, Cambridge, Malden, Polity Press.
- Connidis, Ingrid Arnet og McMullin, Julie Ann (2002) Sociological Ambivalence and Family Ties: A Critical Perspective. *Journal of Marriage and Family* 2, 64, 558-567.
- Dahlgren, Kenneth og Ljunggren, Jørn (2010) *Klassebilder: ulikhet og sosial mobilitet i Norge*, Oslo, Universitetsforl.

- Danielsen, Hilde (2002) Den kjønnskonservative velferdsstaten. I Holst, Cathrine (red.) *Kjønnsrettferdighet*. Oslo, Gyldendal Akademisk.
- Dypvik, Astrid S. (2011) Ikkje så utradisjonelle? Oslo, www.kilden.forskningsradet.no.
- Ellingsæter, Anne Lise (2004) Tidskrise i familien? I Ellingsæter, Anne Lise og Leira, Arnlaug (red.) *Velferdsstaten og familien - utfordringer og dilemma*. Oslo, Gyldendal Akademisk Forlag AS.
- Ellingsæter, Anne Lise (2011) Symmetriske foreldreskap - politiske utfordringer. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 01.
- Ellingsæter, Anne Lise, Noack, Turid og Rønsen, Marit (1994) *Likestilling - et ideal for velutdannede kvinner?*
- Ellingsæter, Anne Lise, Noack, Turid og Rønsen, Marit (1997) Sosial ulikhet blant kvinner: polarisering, utjevning eller status quo? *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 38, 33-69.
- Ellingsæter, Anne Lise og Solheim, Jorun (2002) *Makt, kjønn, arbeidsliv : teoretiske landskap Anne Lise Ellingsæter og Jorun Solheim*.
- Faber, Stine Thiedemann (2008) På jakt etter klasse. *Institutt for sosiologi, sosialt arbeid og organisasjon*. Ålborg, Universitetet i Ålborg.
- Flyvbjerg, B. (2004) Five misunderstandings about Case-Study-Research. *Sosiologisk tidsskrift*, 02, 117-143.
- Furre, Berge (2000) *Norsk historie 1914-2000: industrisamfunnet - frå vokstervisje til framtidstvil*, Oslo, Samlaget.
- Giddens, Anthony (1994) *Intimitetens forandring: seksualitet, kærlighet og erotik i det moderne samfund*, København, Reitzel.
- Gubrium, Jaber F. og Holstein, James A. (2003) *Postmodern interviewing*, Thousand Oaks, Sage Publications.
- Gullestad, Marianne (1984) *Kitchen-table society: a case study of the family life and friendships of young working-class mothers in urban Norway*, Oslo, Universitetsforlaget.
- Haavind, Hanne (2000) *Kjønn og fortolkende metode: metodiske muligheter i kvalitativ forskning*, Oslo, Gyldendal akademisk.
- Halsaa, Beatrice (2004) Feministisk forskning – feministisk politikk <http://kilden.forskningsradet.no/c35640/artikkel/vis.html?tid=35500>.
- Haukaa, Runa (1991) *Nye kvinner, nye menn*, Oslo, Ad Notam.
- Hellevik, Ottar og Børretzen, Odd (1996) *Nordmenn og det gode liv: Norsk monitor 1985-1995*, Oslo, Universitetsforl.
- Helseth, Hannah (2005) Ingen jenter på skolen her er " horer ": en studie av forebyggende arbeid blant ungdom. Oslo, H. Helseth.
- Hernes, Helga Maria (1987) *Welfare state and woman power: essays in state feminism*, Oslo, Norwegian University Press.

- Hirsch, Agnes Aaby (2010) *Dette er Kari og Ola: kvinner og menn i Norge*, Oslo, Statistisk sentralbyrå.
- Hobsbawm, E. J. (1997) *Ekstremismens tidsalder: det 20. århundrets historie 1914-1991*, Oslo, Gyldendal.
- Hochschild, Arlie Russell (1997a) *The second shift*, New York, Avon Books.
- Hochschild, Arlie Russell (1997b) *The time bind: when work becomes home and home becomes work*, New York, Metropolitan Books.
- Holst, Cathrine (2002) *Kjønnsrettferdighet: utfordringer for feministisk politikk*, Oslo, Gyldendal akademisk.
- Holst, Cathrine (2007) Balansefeminismens begrensninger. *Kilden Informasjonssenter for Kjønnsforskning*.
- Holst, Cathrine (2009) *Hva er feminisme*, Oslo, Universitetsforl.
- Holter, Harriet og Halsaa, Beatrice (1996) *Hun og han: kjønn i forskning og politikk*, Oslo, Pax.
- Holter, Øystein Gullvåg, et al. (2009) *Gender equality and quality of life : a Norwegian perspective*, [Oslo], Nordic Gender Institute.
- Huitfeld, Anniken (2009) Likestillingsloven 30 år! , http://www.regjeringen.no/nb/dep/bld/aktuelt/taler_artikler/ministeren/barne--og-likestillingsminister-huitfeld/2009/likestillingsloven-30-ar.html?id=551843.
- Indergaard, Åshild Maria (2011) Moderskap og klasse - en kvalitativ studie av unge mødre med ulik utdanningsbakgrunn. *Sosiologisk Institutt*. Bergen, Universitetet i Bergen.
- Jegerstedt, Kari og Egeland, Cathrine (2008) Diskursiv tilnærming. I Sampson, Kristin, et al. (red.) *Kjønnsteori*. Oslo, Gyldendal Norsk Forlag AS.
- Kitterød, Ragni Hege (2000) Hus- og omsorgsarbeid blant småbarnsforeldre: Størst likedeling blant de høyt utdannede. *Samfunnsspeilet* 5, 34-47.
- Kjølørød, Lise og Frønes, Ivar (2003) *Det Norske samfunn*, Oslo, Gyldendal akademisk.
- Knudsen, K og Wærness, K (2001) National Context, Individual Characteristics and Attitudes on Mothers' Employment: A Comparative Analysis of Great Britain, Sweden and Norway. *Acta Sociologica* 44, 67-97.
- Knudsen, Knud og Wærness, Kari (1999) Reactions to global processes of change: Attitudes toward gender roles and marriage in modern nations. *Comparative Social Research*, 18, 161-195.
- Knudsen, Knud og Wærness, Kari (1996) "Barn lider av at mor er yrkesaktiv...". Betydningen av kjønn og andre forklaringsfaktorer for syn på kvinnes mors- og yrkesrolle. *Sosiologisk Tidsskrift*, 4, 3-24.
- Kvale, Steinar og Brinkmann, Svend (2009) *Interviews: learning the craft of qualitative research interviewing*, Los Angeles, Calif., Sage.

- Kvale, Steinar, et al. (2009) *Det kvalitative forskningsintervju*, Oslo, Gyldendal akademisk.
- Kvam, Lisbeth (2001) Ny og tradisjonell på samme tid: en kvalitativ studie av ungdoms forståelse av kjønn knyttet til likestilling. Oslo, L. Kvam.
- Lappegård, Trude og Noack, Turid (2009) Familie og jobb i ulike kvinnegenerasjoner: barn, familie og jobb - holdninger og praksis gjennom 30 år. *Samfunnsspeilet*. 23(2009) nr 1 utg. Oslo, Statistisk sentralbyrå.
- Leira, Arnlaug og Ellingsæter, Anne Lise (2004) *Velferdsstaten og familien : utfordringer og dilemmaer*, Oslo, Gyldendal akademisk.
- Lovdata, LOV-1978-06-09-45 (1978).
- Martinsson, Lena (1997) *Gemensamma liv: om kön, kärlek och längtan*. Stockholm, Carlssons.
- Merton, Robert K. (1976) *Sociological ambivalence: and other essays*, New York, Free Press.
- Moe, Sverre (1994) *Sosiologi i hundre år: en veileder i sosiologisk teori*, Oslo, Universitetsforl.
- Mühleisen, Wencke, Lorentzen, Jørgen og Bondevik, Hilde (2006) *Kjønnforskning: en grunnbok*, Oslo, Universitetsforl.
- Nilsen, Ann (1996) Stories of life - Stories of living: womens` narratives and feministe biography. *NORA*, 1, 16-30.
- Nilsen, Ann og Skarsbø, Anne Marit (2008) Familie, jobb og karriere - noen dilemmaer for likestilling. I Christensen, Karen og Syltevik, Liv Johanne (red.) *Kvinnens arbeid*. Bergen, Unipub AS.
- Noack, Turid og Aarskaug Wiik, Kenneth (2008) Women's Choice of Surname Upon Marriage in Norway. *Journal of Marriage and Family* 2 70.
- NOU (2008 : 6) *Kjønn og lønn. Fakta, analyser og virkemidler for likelønn : utredning fra en kommisjon oppnevnt ved kongelig resolusjon 16. juni 2006 : avgitt til Barne- og likestillingsdepartementet* 978-82-583-0959-5. Oslo, Departementenes servicesenter, Informasjonsforvaltning.
- NOU (2011: 18) *Struktur for likestilling*, 18:Oslo, Departementenes servicesenter Informasjonsforvaltning.
- Oakley, Ann og Mitchell, Juliet (1997) *Who's afraid of feminism?: seeing through the backlash*, London, Penguin Books Ltd.
- Oftung, Knut (1993) *Menn og endring - En analyse av argumenter om mannsrollen og omsorgspraksis i den offentlige debatt*, Oslo, Institutt for sosiologi, Universitetet i Oslo.
- Oftung, Knut (1994) *Menns bilder og bilder av menn: en debattbok om menn og likestilling*, Oslo, Likestillingsrådet.
- Prieur, Annick (2002) Frihet til å forme seg selv? En diskusjon av konstruktivistiske perspektiver på idenitet, etnisitet og kjønn. *KONTUR*, Nr. 6, 4-12.

- Priour, Annick, et al. (2006) *Pierre Bourdieu: en introduktion*, København, Reitzel.
- Repstad, Pål (1993) *Mellom nærhet og distanse: kvalitative metoder i samfunnsfag*, Oslo, Universitetsforl.
- Røthing, Ragnhild (2006) Mann i kvinneland: en kvalitativ studie av kjønnsforming blant menn i kvinnedominerte yrker. Oslo, R. Røthing.
- Sandberg, Sveinung (Forthcoming) What can "lies" tell us about life? Notes towards a framework of narrative criminology. *Journal of Criminal Justice Education*.
- Seljestad, Tove (2008) Likestilling, likestillingspolitikk og kjønnsroller : en tilpasning til den maskuline dominans? *Universitetet i Agder*. Kristiansand, T. Seljestad.
- Silverman, David (2006) *Interpreting qualitative data: methods for analyzing talk, text and interaction*, Los Angeles, SAGE.
- Skjeie, Hege og Teigen, Mari (2003) *Menn imellom: mannsdominans og likestillingspolitikk*, Oslo, Gyldendal akademisk.
- Skrede, Kari (2004) Familiepolitikken grense - ved "likestilling light"? I Ellingsæter, Anne Lise og Leira, Arnlaug (red.) *Velferdsstaten og familien*. Oslo, Gyldendal Norsk Forlag AS.
- Skugge, Linda Norrman, Olsson, Belinda og Zilg, Brita (1999) *Fittstim*, Stockholm, DN.
- Smith, Dorothy E. (1987) *The everyday world as problematic: a feminist sociology*, Boston, Northeastern University Press.
- Smith, Dorothy E. (2002) Institutional Ethnography. I May, T. (red.) *Qualitative Research in Action*. London, Thousand Oaks, New Dehli, Sage Publications
- Solheim, Hilde Charlotte og Vaagland, Helle (1999) *Råtekst*, Oslo, Aschehoug.
- Støren, Liv Anne , et al. (2010) "Likestilling er jo ikke lenger det helt store..." Likestillingsarbeid i skolen 2009-2010. *NIFU STEP Rapport*. Oslo.
- Syltevik, Liv Johanne (2000) *Differensierte familieliv: familiepraksis i Norge på slutten av 1990-tallet*, Bergen, Senter for samfunnsforskning.
- Teigen, Karl Halvor (2011) *Store Norske Leksikon*. holdning. (2011-11-20) I Store norske leksikon. Hentet fra <http://snl.no/holdning>.
- Teigen, Mari (2006) Holdning til likestilling - nye polariseringstendenser. *Sosiologisk Tidsskrift*, 14, 254–275
- Tenden, Edle Bugge (2001) Hvorledes likestilling?: en analyse av konstruksjonen av likestillingslovens bestemmelser om likelønn, aktivitetsplikt og seksuell trakassering, 1990-2001. Oslo, [E.B. Tenden].
- Vaage, Odd Frank (2002) *Til alle døgnets tider: tidsbruk 1971-2000*, Oslo, Statistisk sentralbyrå.
- Valestrand, Terje (2000) Pappas kampskrift. *Bergens Tidende*. Bergen.
- Ve, Hildur og Wærness, Kari (1992) Familien. I Øyen, Else (red.) *Sosiologi og ulikhet*. Oslo, Universitetsforlaget AS.

- Vikan, Stein Terje (2001) Likestilling i ujamnt tempo. *Samfunnsspeilet*, 4.
- Vogt, Kristoffer Chelsom (2007) Gutter i mannsdominerte yrkesfag: valg av utdanning og arbeid. Bergen, [K.C.Vogt].
- Walby, Sylvia (2005) Gender Mainstreaming: Productive Tensions in Theory and Practice. *Oxford University Press*, 321-343.
- Winther Jørgensen, Marianne og Phillips, Louise (1999) *Diskursanalyse som teori og metode*, Frederiksberg, Roskilde Universitetsforlag.
- Ødegård, Tone (1991) Den elsk-verdige kvinnen. Mønstre og mangfold. I Haukaa, Runa (red.) *Nye kvinner - nye menn*. Oslo, Ad Notam.
- Østerberg, Dag (1978) *Handling og samfunn: sosiologisk teori i utvalg*, Oslo, Pax forlag.

Vedlegg I

Presentasjon av informantene:

Forbokstavene til informantene i hvert intervjuårstall er de samme for alle informantene. De som ble intervjuet i 2011 begynner alle med bokstaven “E” i sitt fornavn (“totusenogElleve”), mens de som ble intervjuet i år 2000 har bokstaven T (“år Totusen”). Dette gjorde jeg for å skille informantgruppene fra hverandre, og for at også leseren lettere skal kunne skille mellom informantene. I sekvenser av intervjuer hvor intervjuer er med, er denne merket med S.

År 2000

Torbjørn (27 år): Sykepleierstudent. Singel, bodde alene. Kom fra en liten industribygd på Vestlandet. Faren var ingeniør og moren apotektekniker. Tradisjonell arbeidsdeling mellom foreldrene, noen konflikter knyttet til dette. Karakteriserte økonomien i oppveksthjemmet som relativt god. Torbjørn var samfunnsengasjert og meddelsom. Han hadde mange tanker om hvordan framtiden som sykepleier ville se ut. Han erklærte seg som anti-materialist og idealist, og ønsket ikke å delta i sykepleiernes lønnskamp som pågikk den tiden intervjuet fant sted.

Trude (24 år): Sykepleierstudent. Gift, ingen barn. Ektemannen arbeidet som bilmekaniker og gatemusikant. Trude traff mannen sin under et studieopphold i hans hjemland. Hun kom selv fra utkanten av en større by. Foreldrene var gift, og faren var utdannet og jobbet som ingeniør- god økonomisk situasjon. Moren var utdannet sykepleier, men holdt på med produksjon av kunsthåndverk. Svært tradisjonell arbeidsdeling mellom foreldrene. Trude var engasjert under intervjuet.

Thomas (22 år): Sykepleierstudent. Singel. Hadde nettopp “gjort det slutt” med kjæresten. Var homofil, men ikke kommet ”ut av skapet” ovenfor familie. Familien til Thomas tilhørte en kristen menighet. Hadde vokst opp i utkanten av en mellomstor by. Moren var sykepleier og faren arbeidet som konsulent i privat sektor. Økonomisk hadde familien hatt det greit. Tradisjonell arbeidsdeling mellom foreldrene. Thomas var tilbakeholden under intervjuet, sa at han stilte spørsmål ved mye. Ønsket ikke nødvendigvis å arbeide som sykepleier.

Tone (25 år): Sykepleierstudent. Samboer, ett barn, ventet nummer to. Samboeren jobbet som lærer. Tradisjonell arbeidsdeling mellom de to. Kom fra en liten bygd i en middels stor

kommune ved kysten. Foreldrene skilte seg når Tone var 17 år. Begge foreldrene var uføretrygdet, faren var tidligere sjåfør og moren arbeidet på en fabrikk. Arbeidsdelingen mellom foreldrene var svært tradisjonell, noe som ikke var til gjenstand for diskusjon eller konflikt. Relativt dårlig økonomisk stilt. Tone likte best ”det tradisjonelle”.

Terje (23 år): Sykepleierstudent. Singel. Kom fra en liten by. Foreldrene skilte seg når Terje var 8-9 år gammel. Faren var lærer, og moren arbeidet som konsulent. Jevn arbeidsfordeling mellom foreldrene og relativt gode økonomiske forhold. Moren til Terje hadde vært kvinnepolitisk aktiv, men var “ingen feminist”. Terje visste ikke hva han ønsket å bruke utdannelsen sin til, men følte seg trygg på at han ville få jobb. Han tok en dag av gangen.

Trygve (29 år): Sykepleierstudent. Gift, ingen barn. Jevn arbeidsdeling mellom ektefellene. Hadde vokst opp på en liten gård midt i landet. Faren døde når Trygve var 6 år, moren oppdro og forsørget så Trygve og hans tre søsken alene. Trygve fortalte om dårlige økonomiske forhold i barndomshjemmet, men beskrev likevel en lykkelig og harmonisk oppvekst. Trygve hadde i perioder bodd i Afrika i voksen alder, og ønsket å fortsette sykepleiergjerningen sin der. Trygve var idealist og kristen, og ønsker å arbeide for en bedre verden.

Tom (25 år): Ingeniørstudent. Singel, bodde i kollektiv. Kom fra en middels stor ”bygdeby”. Foreldrene var gifte, faren var ingeniør og moren var utdannet heimkunnskapslærer. Foreldrene hadde en svært tradisjonell arbeidsdeling, noe som hadde ført til mange konflikter mellom foreldrene. De hadde hatt god økonomi i barndomshjemmet. Tom forfektet selv et svært tradisjonelt syn på kjønnsroller. Tom hadde store ambisjoner på egne vegne jobbmessig. Han hadde også planer om å stifte familie og få barn. Tom snakket mye og var engasjert under intervjuet.

Tale (22 år): Ingeniørstudent. Hadde kjæreste, men bodde sammen med tre venninner. Ingen planer om samboerskap. Hadde vokst opp med foreldrene i en forstad til en middels stor by. Faren var dataingeniør, og moren hadde tatt barnevernspedagogutdanning i voksen alder. God økonomi, og svært tradisjonell arbeidsdeling mellom foreldrene. En god del konflikter knyttet til dette. Tale var engasjert og hadde sterke meninger.

Thea (20 år): Ingeniørstudent. Bodde hjemme hos foreldrene i en forstad til storbyen. Moren arbeidet som konsulent i offentlig sektor, faren var salgssjef i en større bedrift. Svært tradisjonell arbeidsdeling i oppveksthjemmet. Grei økonomi. Thea var engasjert på flere ulike felt, men synes fremdeles hun var for ung til å kunne si sikkert hvor hun ville ende opp

yrkesmessig. Hun sa at hun var usikker på mange ting, noe som kom fram i intervjusituasjonen. Hun hadde likevel mange meninger som hun formidlet.

År 2011

Erik (25 år): Sykepleierstudent. Gift, ventet barn nummer to. Hadde en stedatter (10 år). Bodde og kom fra sentrumsnært område i større by. Mangfoldig interessefelt. Foreldrene skilte seg når Erik var 12 år. Far var ingeniør og mor jobbet som ufaglært innen helse- og sosialsektoren. Gode økonomiske forhold i oppveksten. Erik hadde mange planer for hvordan han ønsket å bruke utdannelsen sin.

Elise (22 år): Sykepleierstudent. Skulle snart bli samboer med kjæresten. Hadde vokst opp i en stor drabantby. I utgangspunktet interessert i å gjøre karriere innen sykepleieryrket, men så for seg at hun måtte stoppe opp og gå ned i stillingsprosent når hun fikk barn. Foreldrene var 2gift. Far var datakonsulent, mor barne- og ungdomsarbeider. Tradisjonell arbeidsdeling, god økonomi i barndomshjemmet. Elise var ambisiøs og engasjert.

Eirin (20 år): Sykepleierstudent. Kjæreste med jevnaldrende gutt, bodde i kollektiv. Flyttet fra oppvekstplassen som tenåring til større by. Foreldrene var gift, far var lege og mor var jordmor. Tradisjonell arbeidsdeling mellom foreldre, en del konflikter knyttet til dette. Familien, inkludert Eirin, hadde et kristent livssyn. Eirin var samfunnsengasjert og hadde et variert interessefelt.

Eivind (24 år): Ingeniørstudent. Singel, bodde i kollektiv. Vokst opp på gård, var odelsgutt, men var også i tvil om han vil benytte seg av odelsretten sin. Far og mor var begge bønder, men hadde også andre jobber og engasjementer for å sikre økonomien til familien. Grei økonomi i oppveksten, men alltid nøkternt forbruk. Eivind var stillferdig som person, og var nøktern i sine tanker om fremtiden.

Einar (26 år): Ingeniørstudent. Singel, hadde flyttet hjem til foreldrene for å spare penger de årene han studerte. Familien bodde i et sentrumsnært område av en stor by. Foreldrene var begge sykepleiere, og hadde delt på oppgavene i hjem og med barneomsorg. Grei økonomi i barndomshjemmet. Einar hadde et bredt interessefelt, og så lyst på fremtiden som ingeniør. Hadde ambisjoner om videre utdanning. Han framsto som ivrig og samfunnsengasjert. Likestillingsorientert.

Eva (23 år): Ingeniørstudent. Samboer. Vokst opp i en større drabantby i enebolig. Mor var førskolelærer (nå ufør), far ingeniør og administrerende direktør. Tradisjonell arbeidsdeling mellom foreldrene, uten at dette hadde medført konflikter eller krangling. Svært god økonomi i oppveksthjemmet. Hadde gått på kristen privatskole, og foreldrene var kirkegjengere. Eva var ambivalent i synet på egen framtid; på den ene siden ønsket hun å gjøre karriere, men på den andre siden ønsket hun seg barn og ville komme til å tilbringe tid med dem hjemme og sette egen karriere på vent når den tid kom.

Vedlegg II:

Intervjuundersøkelse om unge menn og kvinners holdninger til kjønn og likestilling (2011)

Bakgrunn:

Debatter om feminisme, likestilling og diskusjoner om manns- og kvinnerollen tas med jevne mellomrom opp i media. Gjennom mediedebattene får man som oftest høre synspunkter fra politisk hold, eller fra personer som arbeider med, eller er spesielt opptatte av disse spørsmålene. I forbindelse med en masteroppgave i sosiologi ved Universitetet i Bergen, ønsker jeg å invitere studenter ved Høyskolen i Bergen til å delta i en intervjuundersøkelse. Det jeg gjennom denne undersøkelsen ønsker å få vite noe om, er hvordan unge kvinner og menn under utdanning tenker og reflekterer omkring forholdet mellom kjønnene. Hvilke ideer og tanker om likestilling og kjønn har vi fått overlevert gjennom vår oppdragelse og oppvekst, og hva tenker vi generelt om kjønnsforskjellene i samfunnet?

Om prosjektet:

Prosjektet skal gjennomføres av masterstudent Synnøve Fluge, og er veiledet av førsteamanuensis ved Sosiologisk institutt (UiB), Liv Syltevik (tlf. 55 58 91 69). Intervjuene tenkes gjennomført i løpet av januar/februar måned 2011.

Hvem ønsker jeg kontakt med:

Jeg ønsker kontakt med kvinner og menn under utdanning på Høyskolen i Bergen, som er mellom 20 og 25 år (fortrinnsvis).

Om intervjuene:

Intervjuene vil bli tatt opp på bånd, men alle personopplysninger vil bli slettet (makulert etter forskriftsmessig standard) ved prosjektets slutt, senest 31.12.2011. Bare den som intervjuer vil vite informantens navn, og det er bare intervjuer og veileder som vil se utskrifter fra intervjuet. Informantene (deltagerne) blir anonymisert; navn og personer vil ikke kunne gjenkjennes i oppgaven. En vil også kunne trekke seg fra prosjektet til enhver tid. Da vil alt materialet bli slettet umiddelbart.

Hvor lang tid vil det ta å være med:

Gjennomføringen av intervjuene vil ta ca. en time. Intervjuene kan gjennomføres når og hvor det ønskes, for eksempel på utdanningsinstitusjonen eller på universitetet.

Hva skal du gjøre dersom du ønsker å delta (eller kjenner noen andre som vil delta):

Hvis du kan tenke deg å delta i denne intervjuundersøkelsen, kan du kontakte meg på mobil 95908189, eller sende en e-post til sfl076@student.uib.no. Kontakt meg gjerne også for mer informasjon, om det skulle være ønskelig.

På forhånd takk, og vennlig hilsen
Synnøve Fluge

Vedlegg III

Intervjuguide (2011):

Innledning:

Holdninger / tanker om likestilling og kjønn:

Kontekst: Generasjonen som fikk barn og giftet seg på 1970- 1980- tallet kan sies å være den første generasjon av likestillingsorienterte foreldre. Kvinner gikk i større grad enn tidligere historiske epoker ut i lønnsarbeid, og forholdet mellom kjønnene endret seg, både i hjemmesfæren og i den offentlige sfære. Hvordan forholdet mellom kjønnene har utviklet seg og er i samfunnet, er tema for denne oppgaven. Info om forskningsetiske retningslinjer, taushetsplikt og samtykke. Info om bruk av oppgaven / anonymisering /rett til å trekke seg. Fortelle gangen i intervjuet, informere om båndopptaket, og hva intervjuguiden skal brukes til.

Temabolk 1:

Fortid/hjemme:

- Kan du kort presentere deg selv, si hvem du er, hvor gammel du er og hvor du kommer fra?
 - Kan du fortelle om din familie? (dine foreldre og søsken?)
 - Hvilke utdanning/yrke har dine foreldre?
 - Arbeidet dine foreldre når du var barn?
 - Hvordan opplevde du den økonomiske situasjonen i barndomshjemmet?
 - Gikk du i barnehage?
 - Hvordan kan du huske arbeidsfordelingen hjemme? Hvem gjorde hva?
 - Kan du huske om det var konflikter knyttet til arbeidsfordelingen hjemme?
 - Var dine foreldre aktive utenfor hjemmet (foreninger, politisk etc.)?
 - Ditt forhold til dine foreldre?
 - Var likestilling noen gang et tema som ble diskutert hjemme?
 - hva tror du at du har lært av dine foreldre når det gjelder forhold mellom kjønnene?
- Likestilling/ikke likestilling?

Skolegang/venner:

- Var likestilling noen gang et tema i skoletiden?
- Hvordan opplevde du skolegangen når det gjelder forholdet mellom guttene og jenten?
- Opplevde du/ikke lærerne som opptatte av/problematiserte likestilling?
- Hvilke fritidsaktiviteter bedrev du i din oppvekst?
- Hva likte du å leke (med) når du vokste opp?
- Husker du noen av bøkene du leste? Musikk eller filmer?
- Tenåringsfasen i forhold til det over.
- Miljø du oppholdt deg i i tenårene? Interesser? Hadde du noen idoler?

Temabolk 2:

Nåtid:

Skolegang/utdannelse:

- Hvorfor har du valgt den utdannelsen som du har valgt?
- Når bestemte du deg for denne utdannelsen?
- Er du fornøyd med ditt valg
- Hvilke utfordringer/fordeler med ditt yrkesvalg setter du høyest?
- Hva er eventuelt ulempene?
- Hvordan er kjønnsfordelingen på din skole/klasse?
- Hvem dominerer/er mest aktive i undervisningen/i studentarbeid/sosialt?
- Hvordan forholder lærerne seg til den skjeve kjønnsbalansen i din utdanning?
- Problematiseres kjønnsforskjeller/likestilling blant lærerne/elevne?

Sivil situasjon:

- Hvem bor du sammen med nå?
- Har du kjæreste/partner/gift/barn?
- Hvis ja: bor dere sammen?
- Hvis ja: hvordan fordeler dere arbeid hjemme?
- Hvilke fritidsaktiviteter liker du?
- Har du jobb ved siden av studier?
- Hvis ja - hva?

Temabolk 3:

Begreper:

- Hva vil du si likestilling betyr? For deg - for samfunnet (hva legger du i begrepet).
- Er likestilling viktig? Ikke viktig?
- Hvilke tanker og forestillinger har du om den likestillingskampen som har funnet sted fra 1970 tallet til i dag?
- Hvem var de som kjempet for likestilling før? Var det nødvendig? Hvorfor / ikke?
- Hvem kjemper for likestilling nå? Er det nødvendig? Hvorfor / ikke?
- Hva synes du om kjønnskvotering?
- Hva tenker du om debatten om foreldrepermisjon?
- Hvordan skal likestilling være i familie, i arbeidslivet, i skolen, i samfunnet for øvrig?
- Hva er maskulinitet?
- Hva er mannlig? Egenskaper/utseende/jobber/oppgaver
- Hva er femininitet?
- Hva er kvinnelig? Egenskaper/utseende/jobber/oppgaver
- Hva skaper vår kvinnelighet eller mannlighet? Hva påvirker oss?
- Er det noen ting som bare menn kan/bør gjøre/jobbe med?
- Kvinner?
- Er det noe som "ligger" naturlig for kvinner? For menn?
- Har du noen gang følt at du har blitt forskjellsbehandlet fordi du er mann/kvinne? Hvordan følte i så fall dette?

Temabolk 4:

Framtiden:

- Hvordan ser du for deg at din fremtidige yrkeskarriere blir?
- Hvilke karriereplaner har du lagt?
- Hva er viktig for deg når du skal ut i arbeid? Lønn.
- Planer om barn og familie?
- Hva er viktige ting for deg å lære dine barn/fremtidige barn?
- Tenker du at du skal kombinere familie og karriere?
- Hvordan / hvor ser du deg selv om la oss si 20 år fra nå?

Avslutning:

- Er det noe du ønsker å legge til? Spørre om eller tilføye?
- Hva tenker du om denne måten å bli intervjuet på?

Vedlegg IV:

Intervjuundersøkelse om unge kvinner og menns holdninger til kjønn, likestilling og feminisme

Bakgrunn:

De siste årene har debatter om feminisme, likestilling og diskusjoner om kvinne- og mansrollen fått stor oppmerksomhet gjennom media. En ny generasjon feminister har satt spørsmål om likestilling og kjønn på dagsorden.

Parallelt med debatten om "ny-feminisme" ser vi at også menn ønsker å diskutere og problematisere kjønnsroller som noe som angår og opptar dem. Maskulinitet og feminitet, oppfattelse av kjønnsroller, kan sies å være i endring.

Det jeg gjennom denne undersøkelsen ønsker å få vite noe om er hvordan unge kvinner og menn opplever forholdet mellom kjønnene. Hvilke idèer og tanker om likestilling, kjønn og feminisme har vi fått overlevert gjennom vår oppdragelse og oppvekst; fra foreldre, venner, skole og samfunnet generelt? Hvordan preger dette måten vi reflekterer over temaene likestilling, feminisme og kjønnsroller idag? Hvordan har det vært å vokse opp som den første generasjon etter kvinnefrigjøringen og likestillingskampen på 70-tallet?

Denne tematikken er det som vil være hovedfokus i min hovedoppgave i sosiologi, og med dette brevet inviterer jeg høyskolestudenter til å delta i undersøkelsen.

Om prosjektet:

Prosjektet skal gjennomføres av hovedfagsstudent, Synnøve Fluge, og er veiledet av Kari Wærness, professor i Sosiologi ved Universitetet i Bergen. Prosjektet vil ta form av intervjuer med noen mannlige og kvinnelige studenter.

Hvem ønsker jeg kontakt med?

Jeg søker personer, kvinner og menn, som er født mellom 1970 og 1980 og som holder på med høyskoleutdanning ved Høyskolen i Bergen.

Om intervjuene:

Temaene som vil bli tatt opp, er yrkes- og utdanningsvalg, tanker, holdninger og oppfatninger om kjønn, likestilling og feminisme. Informanten kan selv velge om intervjuene skal foregå hjemme hos seg selv, på utdanningsinstitusjonen eller andre steder informanten vil finne passende. Intervjuet vil ta ca. 2-3 timer. Det vil bli brukt båndopptaker under intervjuene, hvis informanten tillater dette. Bare den som intervjuer vil vite informantens navn, og det er bare intervjuer og veileder som vil se utskrifter fra intervjuet. Informantene sikres full anonymitet; navn og personer vil ikke kunne gjenkjennes i oppgaven.

Hva du skal gjøre hvis du ønsker å delta:

Hvis du ønsker å være informant i denne intervjuundersøkelsen, fyller du ut slippen under og sender den pr. post eller e-post. Det er også mulig å ta kontakt på telefon, også hvis du ønsker mer informasjon om undersøkelsen.

Med vennlig hilsen

Synnøve Fluge

På forhånd takk!

Intervjuguide

Temabolk 1:

Innledning:

Kan du kort presentere deg selv, si hvem du er, hvor gammel du er og hvor du kommer fra?

Temabolk 2:

Holdninger\tanker om likestilling, kjønn og feminisme (viktigste):

Kontekst; generasjonen som fikk barn og giftet seg på 70- og 80-tallet kan sies å være den første generasjon av likestillingsorienterte foreldre. Kvinner gikk i større grad enn tidligere historiske epoker ut i lønnsarbeid, og forholdet mellom kjønnene endret seg, både i hjemmesfæren og den offentlig sfære.

-Synes du likestillingskampen på 70-tallet var nødvendig og viktig? På hvilken måte\hvorfor ikke?

-Hvordan tror du at det har påvirket ditt liv, det at du har vokst opp i en tid da likestilling ble satt på dagsorden?

-Dine egne tanker om likestilling og forholdet mellom kjønnene. Foreldregenerasjonen i forhold til din egen generasjon.

-Synes du det er viktig og nødvendig at kjønn og likestilling diskuteres\tas opp som et tema; i skolen, i barnehagene, i hjemmene, politisk og i samfunnsdebatten generelt?

-Er idealet om et likestilt samfunn nødvendig å kjempe for, eller ser du ikke på dette som

et ideal verdt å strebe etter? Hvordan?

-Er kjønnene etter din mening likestilte i dagens samfunn; hvorfor\hvordan-hvorfor ikke? Forskjeller før og nå (dine foreldres muligheter og livsbetingelser sett i forhold til dine egne).

-Hva betyr ordet feminisme for deg? Hvem er feminister (vil du kalle deg selv for feminist? Hvorfor, hvorfor ikke?)

-Hva betyr maskulinitet for deg? Finnes det maskuline verdier?

-Hva er femininitet? Finnes det noe som kan kalles feminine verdier?

(Forskjeller mellom mannskultur\kvinnekultur; hva er en mann, hva er en kvinne?)

-Hva er de viktigste skillene mellom kjønnene? (hvorfor, hvordan, bør disse endret eller forbli "urørte"?)

-Er det etter din mening oppgaver som best utføres av bare kvinner, eller bare menn? Vil du kalle noe for "naturlige" oppgaver for kvinner\menn?

-Har du noen gang opplevd at det kjønn du er født med har gjort at du har følt deg behandlet på en diskriminerende måte\har satt begrensninger for hva du kan gjøre? Hvordan\når? Hvordan føles evt. dette?

Tanker om framtiden:

-Kjæresten\forhold idag; hva gjør din evt. kjæreste\ektefelle\samboer? Arbeidsfordeling i hjemmet (bare hvis samboende/gift). Hvordan har du det med din partner i forhold til det å fordele arbeidsoppgaver hjemme?

-Tanker om hvordan framtiden ser ut i f.h.t. partner.

-Tanker om egne barn\barneoppdragelse;

hva er viktige verdier å overføre til neste generasjon n.d.g likestilling\kjønn? Hvis du har barn; forsøker du å oppdra barnet ditt i forhold til likestillingshensyn? Hvordan tenker du at dette vil komme til å bli hvis og når du får barn? Er dette viktig for deg?

-Hva ville du gjort annerledes i forhold til egne barn når du tenker på den måten du selv har blitt oppdratt på?

-Utdanningsvalg; hvorfor har du valgt den utdanningen du har? Trives du med det valget du har gjort?

X -Hvordan er fordelingen mellom kjønnene på den skolen du går på? Jeg tenker på hvor mange kvinner i forhold til menn, og hvem som markerer seg på forelesningene, hvem du føler undervisningen er rettet mot?

-Hvordan tenker du at det vil bli når du begynner å arbeide? Er du innstilt på å gjøre karriere innen det fagfeltet du har valgt? Hvordan ser jobbsituasjonen din ut om, la oss si ti år? Jobb\karriere i forhold til familie? Tenker du at det går an å kombinere karriere\familieliv, evt.hvordan?

-Er høy lønn viktig for deg? Hva skal en lønn dekke? Hva vil du prioritere? Hvordan ønsker du å f.eks bo?

X -Hvordan ser du på muligheten av at kjønn du er født med kommer til å være av betydning n.d.g lønn, posisjon og karrieremuligheter i arbeidslivet? I forhold til din evt. partner\samboer\ektemake? Er dette noe du bruker tid på å tenke på\bekymre deg for?

Temabolk 3:

Barndom\oppvekst (ganske åpne spørsmålsformuleringer):

Opplevelse av barndomshjemmet:

-Mor\far; bakgrunn\utdanning\yrke; hvis du måtte plassere foreldrene dine i en samfunnsklasse; hvilken? Økonomisk situasjon i barndomshjemmet.

-Situasjonen som barn; arbeidet foreldrene dine?

-Gikk du i barnehage, eller hadde du annet barnepass hjemme\borte?

-Søsken

-Hvordan husker du arbeidsfordelingen i hjemmet, hvem gjorde hva?

-Var dine foreldre aktive politisk, organisasjonsmessig eller annet?

-Var likestilling et eksplisitt tema i barndomshjemmet?

-Forholdet ditt til din mor?

-Til din far?

-Evt. besteforeldre eller annen nær familie?

Skole:

-Var likestilling et tema i skolen?

-Oppfattet du lærerne som likestillingsorienterte\tematiserte en dette\hvordan opplevde du eventuelt forholdet mellom kjønnene i skolesammenheng? Hva gjorde evt. jentene\ fikk jentene gjøre som ikke guttene fikk gjøre? Og guttene?

-Hvordan var forholdet mellom guttene og jentene i skoletiden (både barne-ungdoms-og

videregående)

-Lek\fritidsaktiviteter\venner

-Venner\kjærester\forhold:

-Hvilket type miljø vokste du opp i? Bygd\by\drabantby\gård osv.

-Fritidsaktiviteter; hvem lekte du sammen med, hva lekte dere? Var du aktiv i noen organisert fritidsaktivitet?

-Forholdet mellom guttene og jentene; venneflokkens holdninger til likestilling\forholdet mellom kjønnene, ble dette problematisert? (aktuelt kanskje i tenårene\ungdomsskole\videregående)

-Kjærester; tilnærminger til det det andre kjønn i oppveksten; seksuell erfaring\bevisstgjøring; ulikt hos guttene og jentene? Hvem fikk kjærester, og hvem tok initiativet?

-Hvilke idoler hadde du som yngre\i oppveksten? Hvilke type filmer\musikk\litteratur likte du? Kan du prøve og huske hvordan kvinner og menn ble fremstilt her? Tenkte du over dette? Kunne\ville du identifisere deg med noen av de figurene du møtte gjennom litteraturen\filmene\musikken du kjente til?

-Kan du huske hvordan interessene dine for disse tingene (musikk\bøker\filmer) endret seg i løpet av puberteten? Hvordan var du som tenåring og hvordan ønsket du å fremstå?

-Tilbake til nåtiden; hvilke tanker gjør du deg om framstillingen av kjønn og kropp i film, reklame og media generelt? Synes du at disse tingene er med på å prege synet ditt på deg selv? På andre? Det motsatte kjønn? Hvordan skulle du ønske at det var?

-Hvis vi kan snakke om at det foregikk en seksuell revolusjon når foreldrene våre var

-Noen vil hevde at det er en sammenheng mellom seksuell undertrykkelse og vold -som for eksempel voldtekt- mot kvinner og barn og pornografiens fremstillinger. Hva tenker du om dette?

Avslutning:

■

-Hvordan ser du for deg deg selv om tyve år? Hvordan tror du samfunnet ser ut om tyve år?

■

-Kan du si noe om hva som er viktig for deg at de kommende generasjonene (evt. dine barn) skal få oppleve\ hvordan du ønsker at samfunnet skal se ut i framtiden?